SZIKRA

RÉVAI JÓZSEF

ADY

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1919

Felelős kiadó: Aczél Tamás.

475. Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: Ketskés János.

I. ADY KÉT LELKE

1. A demokratikus forradalmár

Ady Endre a forradalom költője volt. Nem holmi „szellemi" forradalomé, nem puszta „művészi" forradalomé, hanem az igazi, komoly népforradalomé. Első szava, amit a magyar irodalomba és publicisztikába beköszöntve kiejtett a száján és utolsó szava, mely a már haldokló költő ajkáról a háború vége felé elrebbent, a forradalom volt. 1903-ban, fiatal ujságíró korában, még jóval azelőtt, hogy az „Új Versekkel" kitárta volna szárnyait, bámulatraméltó tisztánlátással írja le a Nagyváradi Naplóban Magyarország kórképét és mutat rá az orvosságra, a forradalomra.

„Nekünk elöl kell kezdeni a dolgot, az első rendnél, aztán a másodiknál s a harmadiknál végre. A rangokkal, kiváltságokkal, ösdurvasággal, arisztokráciával és klérussal s a kiszipolyozó tőkével egyszerre kell végezni. Hogy? Tekintsünk Franciaországra..."

Másfél évtized mulva a háborúban megkínzott ember sóhajaként hangzik el ifjúkorának friss csatakiáltása:

Már jöjj, Ököl:
Boruljon fel a nem jó Élet.

S jöjjön a Halál, e nagy orvos,
S a halál után ébredések,
Borzalmak.
Óh forradalmak, miért késtek?

Ady, mint Petőfi-tanulmányában írja, „bolondosan szerette" a forradalmat, Magyarországot „robbanó országnak" érezte, amelyről hinni akarta, hogy végre szakít „a rezisztálás kirgiz módszerével" és forradalmat csinál. E forradalom hírnökének, viharmadarának vallotta magát.

„Hiszem és vallom — írja 1907-ben, Tóth Bélának válaszolva —, hogy a forradalmi megújulás kikerülhetetlen Magyarországon. Itt van már a csodálatos, áldott vihar az ő hírnökeivel, szent sirályaival. Társadalomban, politikában még csak a nyugtalanság sikoltoz. De irodalomban, művészetben, tudományban itt van a villámtüzes bizonyosság."

Ady minden porcikájában költő volt és a társadalom, a politika, a történelem minden eseményére és jelenségére lírikusként reagált. De éppen ezért, „szakember"-korlátoltság nélkül és anélkül, hogy a társadalmi élet felületének részletkérdéseihez tapadt volna, nemcsak ösztönösen érezte, hanem világosan látta és tudta, hogy a magyar társadalmi harcoknak mik az igazi mozgató erői. Tudta, hogy az a forradalom, melynek viharmadarává szegődött: polgári forradalom. „Demokrata, tudatos, erős, magyar polgári Magyarország lehetséges itt, vagy semmi", — írja a Budapesti Naplóban, 1908-ban.

A századforduló első éveiben Magyarországon élesen napirendre kerültek a polgári-demokratikus forradalom megoldatlan vagy felemásan, „felülről" megoldott kérdései. Az 1867-es kompromisszum ná-

lunk csak időlegesen és csak félig-meddig töltötte be azt a szerepet, amit 1866 és 1871 játszott Németországban. Bismarck a junker-bonapartizmus módszereivel, a maga módján, felülről, de „megoldotta" a németországi polgári fejlődésnek azokat a központi kérdéseit, melyeket a 48-as forradalom nem tudott megoldani, és ezzel a német kapitalizmust rávezette a „békés fejlődésnek" arra a több évtizedes útjára, melynek csak az imperialista korszak megrázkódtatásai vetettek véget.

A magyar kapitalizmus 1867 után elinduló „békés fejlődése" azonban kezdettől fogva alá volt aknázva a földkérdés, az osztrák-magyar dualizmus, a magyarság és a nemzetiségek viszonyának robbanóanyagával. A 900-as években, az imperialista korszak beköszöntésével, kritikussá lett a helyzet a monarchiában és Magyarországon is. Az első imperialista világháborúba torkolló évtized a meg-megújuló belső válságok évtizede, amelyben az 1848-as forradalom és az 1867-es kiegyezés valamennyi alapvető kérdése újból felvetődött.

Ez az évtized a polgári demokratikus forradalom érlelődésének ideje.

A dualizmus válságával egyszerre kerül válságba a magyar nagybirtokos oligarchia belpolitikai rendszere: a társadalmi és politikai életben az ország demokratikus átalakulásában érdekelt osztályok hangos és követelő szava hallatszik. A városi polgárság a reformklubban, majd a radikális pártban alkotja meg politikai szervezetét és megteremti, a Társadalomtudományi Társaság, majd a Huszadik Század segítségével, a „magyar progresszió" antiklerikális, szabadkőműves, pozitivista és természettudományos ideológiáját.

A parasztság ezekben az években kísérli meg első ízben, hogy elszakadjon a 48-as zászlóval visszaélő „nemzeti" pártoktól és a radikális paraszt-

párt, Áchim András pártja mögé sorakozva, vegye ki részét az országos politikából. A munkásosztály, a szociáldemokrata párt vezetésével, a 90-es évek tömegszervezeteket teremtő munkája után, ebben az évtizedben szól bele, a tömegharc itt-ott forradalmivá élesedő módszereivel, a magyar politikába és lesz hovatovább elsőrendű tényezőjévé a magyar társadalom belső harcainak.

Ebben a vajúdó, feszültséggel teli, a magyar társadalom régóta gennyesedő sebeit nyíltan feltáró, forradalommal vemhes évtizedben szólal meg Ady Endre. Költői jellemét egész életére kialakító benyomásait a magyar társadalomnak ebből a mély megrázkódtatásából meríti, mely a magyar mult és jelen minden kérdését új összefüggésben veti fel.

A 900-as évek azonban nemcsak a polgári-demokratikus forradalom érlelődésének, hanem e forradalom elvetélésének évei is. Ady Endre nemcsak annak volt szemtanuja, hogy a robbanó országban, e „püspökök és mágnások birodalmában" az alsó osztályokban, a munkásokban és parasztokban, nőttönnőtt a forradalmi nyugtalanság, hogy a feudális maradványok gyökeres eltakarításának szükségérzete mindjobban áthatotta a közéletet, hanem tanuja volt annak is, hogy ez a forradalmi nyugtalanság nem tudott tudatos cselekvéssé érlelődni, hogy a demokratikus forradalom osztályfrontjai nem tudtak tisztán kiformálódni.

A városi polgárság első (és utolsó) kísérlete önálló politikai fellépésre a nagybirtokos oligarchia ellen, az államcsínnyel próbálkozó Habsburgok szárnyai alatt, Fejérvári generális darabont-kormányának védelmében folyt le és fúlt kudarcba. A munkásság tömegharcait a szociáldemokrata pártvezetőség első nagy politikai ballépése, a Kristóffyval kötött paktum, vitte zsákutcába. A dualizmus nagy válságát, a magyar függetlenség napirendre kerülését nem a demokratikus forradalom erői, hanem a

koalícióban összefogott magyar nagybirtokos reakció aknázta ki.

Ady költői jellemének kialakításánál ezek a negatívumok éppoly lényeges szerepet játszanak, mint a kor forradalmi jellege. Társadalmi, politikai, költői világnézetét nemcsak a forradalom várása, a tömegmozgalmak lendülete, a friss demokratikus népi erők fellépése szabja meg, hanem az is, hogy nem tud igazán és mélyen hinni a demokratikus forradalom győzelmében, látni kell a zavart, az árulást, a kicsinyességet és a megalkuvást a haladás táborában.

Ady nagyváradi ujságíró korában, első párisi cikkeiben a radikális polgári szabadgondolkodás, az antiklerikalizmus ideológiai fegyvereivel harcol. A francia köztársaság klerikalizmus-ellenes törvényhozásáért, a párisi antiklerikális néphangulatért lelkesedik. Voltairet idézi, a francia polgári szabadgondolkodás vezetőit népszerüsíti. Ebben a szabadgondolkodó polgári radikalizmusban találkozott a magyar szabadkőmüves „progresszióval", Somló Bódogtól Jászi Oszkárig. Adv a magyar burzsoá-progresszió fegyverbarátja lett és maradt élete végéig.

A francia radikális szabadgondolkodás maximuma volt annak, amit a francia burzsoázia a harmadik köztársaságban progresszív ideológia dolgában ki tud fejleszteni. A francia antiklerikalizmus *ugyan lépten-nyomon a nagy francia polgári forradalom* köztársasági hagyományaira hivatkozott, valójában azonban e hagyományoknak csak egy darabkáját — és nem is a leglényegesebbet — használta fel arra, hogy a francia néptömegek előtt a nagy forradalom méltó örököseként léphessen fel és a harcot a harmadik köztársaság polgári demokráciájának kulisszái mögött müködő kapitalista reakciónak csupán egyik osztaga ellen irányíthassa. A francia szabadkőmüves radikalizmus egyházelle-

nessége alapjában véve arra szolgált, hogy a munkásosztály leválását a burzsoá-demokráciáról késleltesse és hogy a munkásmozgalom soraiban erősítse a borzsoá-radikalizmusnak 1789 hagyományaira hivatkozó szövetségeseit — a marxista tábor rovására.

Az antiklerikalizmus mindig a forradalmi-polgári ideológia alkatrésze volt ugyan, de csak alkatrésze és amikor ez az egyházellenesség a burzsoáhaladás ideológiájában fődologgá vált, akkor ez már jele volt annak, hogy a polgárság a demokratikus forradalom hívéből a szimpla polgári „progresszió", a reform és a megalkuvás színvonalára süllyedt. A szabadkőművesség döntő szerepe a magyarországi radikalizmus táborában jele volt annak, hogy a magyar „progresszió" egyáltalán nem forradalmi erő.

Amikor Ady Endre a 900-as évek elején a francia egyházellenes radikalizmus gondolatait tolmácsolja, a magyar burzsoá-progresszió fegyverbarátjaként lép fel, a magyar burzsoá-progresszió ideológiáját hirdeti.

De Ady polgári radikalizmusa mégis egészen más volt, mint a magyar radikális szabadkőműveseké.

Ady a harmadik köztársaság egyházellenes harcait valóban a nagy francia forradalom forradalmi radikalizmusának szemszögéből tudja nézni. E harcokban ő kiinduló pontot lát arra, hogy minden feudális maradvánnyal — nemcsak az egyházzal, — gyökeresen le kell számolni. A francia antiklerikalizmusnak nem annyira a hivatalos oldalát látja, nem annyira azt, ami *felül* történik, hanem inkább azt, ami *alul* megy végbe, a harc népi oldalát, tömegmegnyilvánulásait, a francia nép mindennapi életében való jelentkezését.

És Magyarországra átültetve, azonmód megmagyarosítja a francia szabadgondolkodás polgári

eszméit, a magyarországi feudális maradványok egész rendszere elleni harc hirdetésével kapcsolja egybe őket. Ady a francia antiklerikális mozgalomból nem szabadkőmüves következtetéseket von le, hanem plebejus következtetéseket. A francia polgári radikalizmust a francia forradalom szemszögéből „értékeli át", nem pedig a francia forradalmat a polgári radikalizmus szemszögéből.

„Nostra res agitur" — hirdeti 1903-ban, a Nagyváradi Naplóban, a francia egyházellenes harcokról szóló tudósításában, — rólunk, magyarokról van szó, amin azt érti, hogy a francia polgári-demokratikus forradalom plebejus módszereit, demokratikus radikalizmusát kell alkalmazni Magyarországon grófok, püspökök ellen. „Tekintsünk Franciaországra" — írja Ady, szinte megismételve a jakobinus Bacsányi több, mint egy évszázaddal korábban elhangzott szavait és mindjárt meg is fejti e szavak értelmét, hozzáfüzvén: — „Oldjuk meg magyarul a problémáinkat."

Ady tudta, hogy a polgári-demokratikus forradalom főkérdése a parasztkérdés. „De ez az ország ma nem Magyarország, s csak akkor lesz az, ha szóhoz, hatalomhoz jut a paraszt" — írja 1907-ben, egy cikkében, melyben a Pusztaszert ünneplő magyar urakkal Tápé parasztjait állítja szembe. A parasztforradalom kérdését állandóan napirenden tartja; Dózsa György nem mitológia, hanem politikai program Ady számára. A francia szabadgondolkodás megmagyarosítása: ez Dózsa György, a parasztforradalom.

> „A Dózsa-tragédia Magyarország millióinak a legigazibb tragédiája. Megsütnek és egymással falatnak ma is fel bennünket Magyarország tulajdonosai. Miként Le Barre lovagnak a szabadgondolkodó Franciaország, Magyarország népe, mely a feudalizmus ellen küzd,

állítson szobrot Dózsa Györgynek. Hogy mi sem felejtünk, hogy komoly a mi harcunk."

Ezt 1906-ban írta Párisból. 1907-ben a Budapesti Naplóban cikket írt máramarosi román parasztok lázadásáról. „Egyszerüen gyönyörü az a hír, amely Máramarosból érkezik. Kaszát fogott a paraszt, mert megint eltagosítottak töle valami százhúsz holdnvi földet... Brávó, hurrá, Máramaros, talán egyetlen forradalmi szöglete Magyarországnak."

És a máramarosi parasztlázadással szembeállítja a bihari Vaskóh pellagrás parasztjainak koldulását — a bihari főispánnál kenyérért. A tanulság pedig, amit levon, ez: „A máramarosi román még tud lázadni, mert emlékszik Hórára és Kloskára... Dózsa György óta igazi, magyar parasztlázadás nem volt. Lett volna egynéhány, de (nagyon okosan) urak álltak az élére. Így lett Esze Tamás buzgóságából Károlyi Sándor által majthényi fegyverletétel." Dózsa-verseinek itt már megvan a tartalma: parasztforradalom nélkül nincs Magyarországon igazi nemzeti forradalom.

1913-ban, a „Világ"-ban cikket ír a „Milotai Isten-válságról." A milotai kálvinista parasztok „el akarták csapni az Úristent", meghasonlottak pappal, vallással, egyházzal. A szabadgondolkodó Ady messzebbre lát, mint a szabadgondolkodók.

„Ami Milotában történt... nagyon rokonságos az Esze Tamások lázadásával. Ha Milota elégedetlen a saját Úristenével, hogy bírja el sokáig nézni a grófi százezer holdakat s a váradi és szatmári püspökök dúsgazdagságát. Be kár, hogy ez a szép forradalmi néperö híjával van a vezetésnek, a kemény, együttes, kultúrás szabadságcsináló fölhasználásnak."

A parasztforradalom és a parasztforradalom vezetése — ez a kérdés, ami elválasztja Adyt polgári

radikális fegyverbarátaitól. A magyar polgári „progresszió" táborában ki volt, aki a követendő példát Dózsában, Esze Tamásban, Táncsicsban, Ady mindig újra megénekelt nemzeti hőseiben látta volna, és aki a parasztforradalom vezetésében, „kultúra és szabadságcsináló felhasználásában" ismerte volna fel a magyarországi polgári-demokratikus forradalom középponti problémáját?

Ady, aki tudta, hogy Magyarországnak polgári országgá kell átváltoznia és hogy a magyar forradalom más, mint polgári nem lehet, a magyar burzsoázia szerepét és természetét mély politikai éleslátással, melyhez a magyar munkásság akkori vezérei közel sem jártak, ítélte meg. 1907-ben (a Budapesti Napló egy cikkében) a budapesti polgárságot „agyvelőtlen polgárságnak" nevezi, melyet ki kellene söpörni Budapestről. Rá egy évre pedig ezt írja a magyar burzsoáziáról:

> „Minden európai társadalomban az történt, hogy a polgárság túlontúl is önérzetes és hatalmaskodó lett. Nálunk egy gyönge, szétszórt, gerinctelen, urizáló hajlamú polgárság termett, amelynek se ereje, se tehetsége nem volt még annyi sem, hogy a sült galamb bekapására kitátsa a száját."

Nem pillanatnyi hangulat ez, nem napi ötlet, mely Adyban felmerült és elmúlt. A polgári demokratikus forradalmat, a polgári Magyarországot áhítozó Ady politikai és költői gondolkodásában döntő szerep jut annak a felismerésnek, hogy a magyar burzsoáziától a magyar demokrácia nem várhat semmit. „Polgárságunk zöme korrupt s különben is gyönge" — írja 1913-ban. 1914 őszén, a háború kitörése után pedig ezt írja Hatvany Lajosnak: „Ordítani szeretnék, ha lehetne, a dühtől, hogy a mi embrió-polgárságunk, melynek lelkévé szegődni akartam, milyen állatian ordítja a vért. Ez sohase

volt érdemes azokra a javakra, mikhez eljuttatni szerettük volna öket."

Ady tudta, látta, átélte a magyar burzsoázia züllöttségét, kulturális üresség ét és léhaságát, politikai gerinctelenségét. Szeme elött folyt le a magyar burzsoázia politikai, irodalmi, publicisztikai képviselöinek lezüllése. Tanuja volt egy Vészi József pályájának, aki a radikális polgári Budapesti Napló szerkesztöjéből, Ady irodalmi pártfogójából, Tisza István és a munkáspárti reakció publicistája lett. Látta Molnár Ferenc fejlödését a realista, lázongó kezdetektöl, aki a „Széntolvajokban" még a nagyvárosi nép igazi életét próbálta megrajzolni, a pesti Lipótváros „lelki problémáiból" drámai exportárut fabrikáló íróig. Látta, hogy Kóbor Tamás a polgári naturalizmust éppúgy össze tudta egyeztetni Tisza István publicisztikai kiszolgálásával, mint Ignotus a Beöthy Zsolt és Rákosi Jenö ál-hazafias „perzekutor-esztétikája" elleni harcot az Andrássy Gyula képviselte reakció publicisztikai kiszolgálásával.

Ady egész gyökérzetével a valóságból, a társadalomból, a nagy közéleti harcokból szívta költészetének tápláló nedveit: valahova tartozni akart, valakinek a hangja akart lenni, forradalmisága egészséges, feltörekvö, erövel és hittel teli osztályokra akart támaszkodni.

Kikre támaszkodjon, ha a polgárságra nem lehetett?

A parasztságra? Ady barátja volt a békési parasztvezérnek, Áchim Andrásnak, világosan látta, hogy a budapesti radikálisoknak — még ha beszéltek is a latifundiumok ellen — semmi kapcsolatuk a faluval, tudta, hogy a magyar forradalom fökérdése a parasztkérdés. De Ady nem volt primitív „népbarát", demokratikus forradalmisága nem romantikus „népiesség" volt. Ady a demokratikus népforradalom költöje volt, amely magábafoglalja a parasztforradalmat is, nem pedig egyszerüen a pa-

rasztforradalomé. Tudta, megírta, hogy a parasztság „szép, forradalmi népereje" nem szabad, hogy „híjával legyen a vezetésnek".

Ady az események, az élet, a társadalmi harcok centrumában, nem pedig perifériáján akart lenni és a fejlődést a centrum, nem pedig a periféria, a város, nem pedig a vidék szempontjából élte át. Ezért, még ha bírálja is a várost, a polgári Budapestet, a budapesti polgári kultúra léhaságát és züllöttségét, nem a vidék, hanem az ország, nem a paraszt, hanem a forradalom szemszögéből bírálja. Budapestet „Európa Kairójának" hívta, Nagyváradot „talmivárosnak", Debrecenről azt mondta, hogy „csak masszájával nyom a magyarság mérlegén" — és mégis így ír:

> „Ma Magyarország: a városok, a készek és a leendők, ők a kultúra, ők a magyarság... A városos Magyarország talán utolsó lehetősége és kerete egy lehető Magyarországnak... A városos Magyarország döntse el, mert csak ő döntheti el, a demokrácia, a kultúra, ha úgy tetszik — a magyarság sorsát."

Így jutott el a szocialista munkásmozgalommal vallott fegyverbarátságig. Természetesen nem volt szocialista. Ő a munkásságot a demokratikus forradalom erejének értékelte, amire egy demokratikus forradalmárnak támaszkodnia, amiben remélnie lehet, amire Magyarország polgári-demokratikus újjászületésébe vetett hitét rá lehet építenie.

Ady, mint a forradalmi demokratizmus minden komoly és következetes képviselője, ha érzi is a szocializmus és polgári kultúra dilemmáját, a szocializmus felé hajlik. Feléje hajlik, a szocializmus ellenállhatatlan igézetét mélyen átéli, egész lényével átadja magát a proletárszocializmus varázsának, de nem adja fel önmagát, megmarad annak, aki: a forradalmi polgári kultúra vallójának és költőjének.

De milyen más ez a dilemma, amit Ady él át, aki a szocializmus gondolatvilágával és az osztályharc valóságával a polgári kultúra képviselőjeként kerül szembe, mint akár az, amit Heine átélt. Heinére e dilemma lidércnyomása mint kommunizmus és kultúra ellentmondása nehezedett és az alternatíva, amely elé került, így hangzott: társadalmi igazság, de a kultúra halála, vagy a kultúra és a szépség megmaradása, de társadalmi igazságtalanság. Adyt ez a dilemma nem háborgatta. Kivételes költői és gondolkodói nagyságának jele, hogy nem munkásság és kultúra, hanem burzsoázia és kultúra közt látja az ellentmondást.

> „Másutt legalább kultúrhistóriai szempontból teremtett művészetet, értéket a... burzsoá rend is — így ír 1907-ben. — Nálunk, ahol kultúra nincs, egyetlen megváltás volna, ha az alacsonyak felkerülnének. Nem csak Budapestet tenné ez városibb Budapestté, de a kultúra pírját hozná egész Magyarország arculatára."

A rövid kis cikk abból az alkalomból íródott, hogy a neves bécsi operaénekes, Burián, a budapesti operában vendégszerepelt és az előadásra odasereglett Budapest egész polgári „előkelősége". Ugyanaznap egyik kis mellékutcában Ady tanuja volt, hogy valami iskolából kiáradó zongorajátékot 300—400 főnyi csődület hallgatott áhítattal az utcán: munkások, varrólányok, alkalmazottak. Ezekben a munkásokban Ady felismerte „a szépség üdvhadseregét". „Micsoda más hódolat a szépség előtt ez, mint azoké, kik a megszerzett vagy örökölt vagyon, avagy a fölhajtható hitel képesítése révén szolgálják körül a művészetet." És ez apróság kapcsán felveti a döntő kérdést: „Kiké legyen Budapest, és kiké legyen az ország?" És így válaszol rá: „Csak azoké, akik lent vannak, s akik igézett népe a kultúrának."

A munkásosztályharcban, a szocializmusban Ady — ellentétben Heinével — nem elsősorban a „gyomorkérdést", az elnyomottak és kisemmizettek anyagi kielégítéséért folyó harcot látja, hanem a kultúráért, a világosságért, a szépségért vívott harcot. 1907-ben a párisi elektromos munkások sztrájkjáról ír tudósítást a Budapesti Naplónak: „Kezükben van a világ s az egész emberi civilizáció sorsa. Jó kezekben van, nem kell félni. Néha-néha ugvan eloltják a lámpákat. De mennyi új fényt adnak kárpótlásul az agyaknak".

Miért „vitázott, verekedett" Ady mégis a szocializmussal? Miért vallotta:

De ha elhagytam talán százszor,
Ezerszer tértem vissza hozzá,
S mindig szerelmesebben"?

Miért írta, hogy:

„Ezt az egyetlen Kísértetet,
Nem tudom könnyen elhessenteni:
Magyar vagyok s keserű sorssal,
De édes daccal harsogom, hogy
Ez: van s nincs itt más semmi".

Azt hisszük: két oka volt rá. Az egyik, hogy individualista volt, a szó legmagasabb értelmében, aki nem tudott „beléoldódni" „a szent, gyötört sokaságba", aki szinte bünbánóan gyónta magáról: „Külön átálok s külön nem enyhülök."

Egyén és közösség ellentmondását a polgári fejlődés termelte ki, ez az ellentmondás a kapitalizmus egyik legszörnyübb ellentéte, amely megmérgezi az emberi öntudatot, ez az ellentét a szocializmusban mint álprobléma foszlik semmivé, de amíg kapitalizmus van, ez az ellentmondás valóságos, amit a polgári kultúra minden nagy képviselője mélyen átél és átszenved. Még foglalkozni fogunk vele, hogy Ady

költészetének egyik alapmotívuma ennek az ellentétnek mély és őszinte átélése, átszenvedése.

De Ady fenntartásainak a szocializmussal szemben nemcsak ebben az önmagára nézve megoldhatatlan ellentétben rejlett az oka.

A főok az volt, hogy a polgári-demokratikus forradalmár természetes kételkedését a szocializmus igazságában megerősítette, alátámasztotta a szociáldemokrata vezetés alatt álló munkásmozgalom akkoriban már erősen érezhető ideológiai válsága, az opportunizmus, amit Ady — ha nem is a marxista forradalmár szemével, de a világ legfontosabb ügyeire éberen figyelő gondolkodó és költő több, mint pusztán ösztönös megérzésével és megértésével észrevett és látott.

1904-ben Párisból „Sas és kakas a vörös lobogókon" címen ír cikket erről a válságról. „Amint a német szocialista teuton marad, akként él titkon a gloire mámoros vágya a leglefegyverzöbb francia szocialistában is... Az oroszlánok abroncsokon ugrálnak, a vörös lobogókra már rászötték a német sas s a gall kakas képét." A millerandizmus és a bernsteinizmus ideje volt ez és az opportunizmusnak akkor már erő behódolni kezdö „ortodox" álmarxizmusé.

Ady nem tudta, hogyan is tudhatta volna, hogy Londonban ebben az időben már megszületett a bolsevizmus, amely, Leninnel az élén, arra hivatott, hogy kivezesse a nemzetközi munkásmozgalmat az opportunizmus okozta ideológiai válságból. Ady szeme, egész müveltsége, demokratikus forradalmisága, a magyar demokratikus kultúra valamennyi hagyománya következtében nyugatra nézett, nem keletre. Franciaországra, Párisra, a polgári demokratikus-forradalmak „szentföldjére", nem pedig Oroszországra. Az elsö orosz forradalom, az 1905-ös — úgy látszik — nem hagyott mélyebb nyomokat gondolkodásában. Azt tudta, hogy a cárizmus

mandzsuriai veresége az orosz forradalom diadala volt. Mukdent a Bastille ostromával hasonlította össze. De mélyebb és tartósabb visszhangot Ady lelkében az orosz forradalom nem vert. És nem is volt mellette senki, aki megismertette volna vele az 1905-ös orosz forradalom jelentőségét a demokratikus forradalomnak épp azokra a problémáira nézve, melyek Adynak is legmélyebb problémái voltak.

Csoda-e tehát, hogy Ady a sast és a kakast a vörös lobogókon, a millerandizmust és a bernsteinizmust úgy fogta fel, mint magának a szocialista gondolatnak válságát és dekadenciáját? 1908-ban, a „Magyar Pimodán"-ról szóló cikkében a művészet és a kapitalizmus viszonyáról, a zseni szerepéről írván, érinti a kapitalista kultúra válságának kérdését is. És ezzel a válsággal kapcsolja össze a szocializmusról vallott nézetét:

> „Nem igaz az, hogy olykor-olykor valahonnan a déli, vagy északi sarkról egy-egy pesszimista áramlat indul útnak az emberek lelkére. De ez igaz, hogy a hit ma még a proletár, az új szívek birodalmában is talmi. Nincs hit és teljességgel nincs hit itt a Duna—Tisza partján."

A hitetlenség a szocializmusban, Ady szerint tehát csak egy válfaja volt az általános „hitetlenségnek", más szóval: a polgári kultúra válságának, a dekadens pesszimizmusnak. „Nincs hit a proletárszívek birodalmában" — így fordította le Ady a maga nyelvére az opportunizmus józan és száraz tételeit, a szociáldemokrata-pártok vezette munkásmozgalom egész szellemének hozzászürkülését a kapitalizmus hétköznapjaihoz, a forradalmi szellem és a harcos lendület elapadását. Hogyan hihetett volna ő — a hitetlen — a szocializmusban, ha látnia kellett, hogy azok sem hisznek benne, akik hivőknek tüntetik fel magukat?

Ady nagy költö volt és éppen ezért nagy gondolkodó is, tisztánlátó és messzirelátó fej. Látta, hogy Magyarországon csak a demokratikus polgári forradalom segíthet. Látta, hogy a magyar burzsoázia nem forradalmi erö. Látta, hogy parasztforradalom kell, és hogy a parasztságot vezetni kell. Látta, hogy a szocialista munkásság a leghatalmasabb ereje a demokratikus átalakulásnak. Látta a szociáldemokrácia képviselte szocializmus eszmei válságát. A magyar forradalom szociális természetének és mozgató eröinek felismerésében néha oly közel jutott a forradalmi marxizmus szelleméhez, hogy szinte csak egy lépésre lett volna szüksége a végsö következtetések kimondásához.

„Mi elmaradunk messze, — írja 1903-ban. — Csak az ideák szárnyaltak el hozzánk. A körülmények, a dolgok még nem. Nálunk még nem volt meg az a forradalom sem, melyet a francia már felejteni kezd. Nálunk a harmadik rend gyözelmet sem aratott s máris lejárta magát, de emellett a feudalizmus majdnem olyan, mint Dózsa György idejében, amikor aztán szinte örült hallucinációképpen hangzik a modern proletárok új Marseillaise-e... Nekünk elöl kell kezdeni a dolgot az elsö rendnél, aztán a másodiknál s a harmadiknál végre. A rangokkal, kiváltságokkal, ösdurvaságokkal, arisztokráciával és klérussal s a kiszipolyozó tökével egyszerre kell végezni."

Nem tudjuk, hogy Ady ismerte-e Marxnak az 1848-as forradalom elöestéjén a francia és a német kapitalista fejlödés különbségeiről, majd a 48-as forradalomban és a forradalom után a német forradalom menetéröl kifejtett nézeteit, de akár ismerte öket, akár nem: az, amit itt egy rövidlélekzetü ujságcikkben megírt, zseniálisan közeljárt a permanens forradalom marxista elméletéhez.

Igaz, Adynak ezek a felismerései nem alkották egy tudatos program gerincét, nem voltak tudományosan kidolgozott és megokolt tételek, nem voltak Ady világnézetének szilárd középpontjai. Nem szabad őket túlértékelnünk, ha Ady gondolkodását egész ellentmondásos gazdagságában akarjuk megismerni. De nem szabad őket puszta felvillanó ötleteknek tartanunk. Ezek a felismerések Ady ellentmondásos világnézetében az egyik irányban azt a végpontot, azt a szélsőséget fejezik ki, mely — mint valami mágnes — Ady gondolkodását magához vonzotta. Ezek a felismerések nem határozták meg és töltötték ki Ady egész gondolkodását, de egyensúlyban tartották ellentmondásos kilengései közben.

Ady a demokratikus forradalom lírikusa volt és nem az volt a feladata, hogy a magyar politikai és társadalmi élet zavarosságainak csomóját ő bogozza ki, hogy a rosszul feltett kérdéseket ő tegye fel helyesen, hogy az osztályoknak és pártoknak hamis csoportosulásait és frontjait ő igazítsa helyre a magyar polgári-demokratikus forradalom politikai programjának és útirányának kijelölésével. Igaz, Ady Petőfiről írja, de önmagára is érti: „Az a lekicsinyelt ifjú ember, az a Petőfi Sándor, az a zenebonás népköltő tízmillió embernél tisztábban látott, jobban látott."

Ady is tisztábban látott, jobban látott, mint a magyar „progresszió" táborában lévő valamennyi fegyverbarátja. De az ő tisztánlátása nem volt elegendő ahhoz, hogy az 1903—1914-es évek közti időben a második magyar polgári-demokratikus forradalom előkészítése számára azzá váljék, amijévé Petőfi lett az 1848—49-es forradalomnak.

A fejlettebb, kialakultabb és élesebb osztályellentétek mellett érlelődő demokratikus forradalom viszonyai közepette nehezebb volt tisztán látni, mint 1848-ban, és még nehezebb volt megmaradni a tisztánlátás egyszer elért legmagasabb színvonalán. Az

1848-as német forradalom egész demokratikus költőgenerációja mellett és mögött ott állt Marx, hogy demokratikus-forradalmi érzelmeiket a helyes forradalmi gondolat színvonalára emelje, és még Marxnak sem sikerült ez mindig. Még Gorkij mellett is, aki pedig nem kívülről közeledett az orosz munkásmozgalomhoz, hanem vele együtt nőtt naggyá, ott állt Lenin.

Akik Ady mellett álltak, a forradalmi gondolat ereje, következetessége dolgában nem többek, hanem kevesebbek voltak nála.

Így érthető, hogy Ady, akinek plebejus, következetesen demokratikus, valóban népforradalmi koncepciója volt a magyar polgári forradalomról, nem vonta le belőle a végső következtetéseket azokhoz a fegyverbarátaihoz való viszonya dolgában, akik a kivívandó szabadságról igazán nem azt vallották, amit Petőfiről írt tanulmányában ő vallott, és ami — ha megértjük Ady nyelvét — alig különbözik a demokrácia diktatúrájának gondolatától. „Nem szabadság kell nekünk, romantikus, szilaj, pusztai szabadság, de az a szabadság, melyet Petőfi csak sejtett. Ütni, vágni, fiatalságot teremteni ez öregségével dicsekvő országban: ‚az én kardom nem füzfa...', ‚a lobogómmal még találkoztok' — azt mondta Petőfi."

Ady híven kitartott a polgári radikalizmus mellett. És egy pillanatra sem állítjuk, hogy ez a kitartás kényszeredett lett volna, amit Ady csak kelletlenül vállalt. Beszédei és versei a Galilei-kör márciusi ünnepségein, versei elé írt ajánlásai Jászi Oszkárnak, Ignotusnak, Szende Pálnak, a magyar szociáldemokrácia vezéreinek, Hatvanyhoz írt levelei a „magyar progresszióról". (Ami a magyar progresszívokat illeti, ne kicsinyeld és ne bántsd őket... a magyar progresszió mégis csak, ma is még a legszebb aktuális magyar küzdéscél") — mindez

őszinte és igaz volt és azt mutatta, hogy Ady vállalta a fegyverbarátságot.

Az ellenforradalmi Ady-irodalom úgy tüntette fel a dolgot, mintha Ady magatehetetlen foglya lett volna a radikálisoknak, szabadkőműveseknek és szociáldemokratáknak, akik kihasználták és becsapták. Mindez nem egyéb útszéli legendaköltésnél. Ady tudatosan állt abban a táborban, amiben állt. Ez a tudatosság abból eredt, hogy Ady a feudális reakció elleni harcban nem akart csordából kivert bika, a meglévő és valóságos erőkön kívül álló, a maga igazában tempózó szabadúszó lenni, ő mindenáron és mindenképpen egységre, együttes harcra, táborra törekedett, talajt akart a lába alá.

De ez az egységre-törekvés, ez az őszinte és tudatos fegyverbarátság nem szüntette meg a mély objektív ellentéteket Ady forradalmi hitvallása és fegyverbarátainak reformista programja között. És ez az objektív ellentét arra vezetett, hogy Ady — aki persze nem formulázta meg soha és nem is tudta volna szabatosan és politikai nyelven megformulázni ennek az ellentétnek pontos tartalmát — feszengve, rossz érzésekkel állt a sorban és sokszor nem otthon érezte magát, hanem idegenben.

Csoda-e, ha minden kiállása és együttes csatái ellenére egyedül érezte magát abban a táborban, amelyben az történt vele, hogy a Nyugat, melynek lobogója volt, mely jócskán belőle élt, fölöttébb szívesen vette, ha forradalmi verseivel a Népszavához, a magyar népi dacot kifejező verseivel pedig a „Világ"-hoz ment vendégszerepelni? Csoda-e, hogy elhagyottnak és kihasználtnak érezte magát olyan fegyverbarátok közt, akik — mint a Nyugatnál történt — cenzurázták írásait?

A szabadkőműves-radikális „Világ", Bálint Lajos és Purjesz Lajos csak kénytelen-kelletlen vállalják Adyt és amikor a háború alatt Rákosi Jenő útszéli és denunciáns támadásaira Ady válaszolni

akar, nem közlik írását, úgy hogy Ady szakít a „Világ"-gal, amelynek éveken át munkatársa volt.

Amikor a Nyugat ellenzékeképpen 1910-ben megindult Zigány Árpád és Révész Béla szerkesztésében a „Renaissance" folyóirat, Ady szinte demonstrálóan nekik írja „Petőfi nem alkuszik" című tanulmányát, amely — politikai tartalmáról nem is szólva — esztétikai felfogásában is nyilt hadüzenet az Ignotus-féle szubjektív, l'art pour l'art esztétikának.

A világháború alatt Ady izoláltsága szinte tragikussá fokozódik.

Ő volt az egyetlen barátai közül, aki demokrata és forradalmi maradt és a soviniszta ár ellen úszott az elsö perctöl kezdve. Neki nem kellett az imperialista „Mitteleuropa"-terv, melynek az egész polgári radikalizmus Jászival az élén behódolt. De már közvetlenül a háború kitörése előtt teli van kiábrándultsággal a polgári radikalizmussal szemben: „Most alakul a polgári-radikális párt — írja 1914 júliusában Hatvanynak —; négy évvel ezelőtt milyen ösztönző, harcbavivő lett volna ez számomra —, most semmi. Küldök egy táviratot, írok talán megint egy verset s ezentúl ez is olyan semmi, mint minden."

Az elszigeteltség, az egyedüllét és a magáramaradás érzése mindinkább úrrá lett Adyn és beléoltja az elkeseredést barátai és tábora ellen. Ez az elkeseredés cikkekben és versekben minduntalan kitör belöle. A „Magyar Pimodán"-ban így ír:

> „Bezzeg faltörő kosnak akkoriban, elején az én történetemnek, jó voltam, söt nagyon is jó voltam. E csak kultúrátlanságában egységes, magyarul betyár, zsidóul frech, még nemes felbuzdulásában is hazug Budapesten. Neki is mentem minden falnak, a szittyának és betünélkülinek elsösorban, mert ehhez első jussom volt, de a héber betüsnek is, ha muszáj volt...

Az én fejem kissé összetört, de a szemem ép maradt s láttam, mint ugrálnak be a réseken azok, akik engem a legharagosabban ugrattak... De ennél a fátumnál jobban fáj, hogy véres fejemet és szívemet senki se látja, most se látja... Akiknek a dolgok külső rendje szerint testvérekként kellett volna állniok mellettem, elmentek a vásárra, már előre örültek a bekövetkezendőknek, amikor nem szükséges az én személyemmel, mint aktuálissal foglalkozniok. A feltorlódott, ókori, tatár vadság s a huszadik század stílustalan, szmokingos szalonzsiványsága készülnek alaposan megölni azt, ami szép magyarság és intellektualitás óhajtana lenni. Jó is volt ez elöl félrehúzódni s — hogy így mondjam — típusfájdalmak helyett csak önönmagamért fájni és szenvedni."

A „Magyar Pimodán" Tass Péterének e keserű kitörése minduntalan megismétlődik Ady költészetében.

Kezdenek már nyakukba venni,
Kiknek semmijük se vagyok

— írja a „Szeretném ha szeretnének" kötetben —

Kikre rátörtem szép viharban,
Megfullasztnak csúf diadalban.

A „Menekülö élet"-ben így panaszkodik:

Oh életem szent indulása,
Magam is bús szemet meresztek:
Oh, bár maradtam volna veszteg,
Mint kölyköket bátorítsak.

A „Ki látott engem"-ben pedig:

Istenülö vágyaimban ki látott?
Oh, vak szemü, hideg szívü barátok.

Honnan ered Adynak ez a mindjobban meg-

ismétlödö érzése, hogy egyedül van, miért kérdi minduntalan:

Gerjedt lelkemnek ki látta valóját?
Ki lát szívem, sebes és örök jóság?

Vajjon csak abból, hogy ő forradalmár és hívei nem azok? Kétségkívül ebből is. Kibékíthetetlen világnézeti ellentét volt a demokratikus forradalmár közt, aki „ütni, vágni" akar, aki az elsö, a második és a harmadik renddel „egyszerre" szeretne végezni, aki nem alkuszik és rohanni akar a forradalomba — és a burzsoázia társadalmi, politikai, kulturális érvényesülésének útját egyengetö hívei közt.

De Ady növekvö izoláltságának ez csak egyik oka. Nem lehet megérteni Ady költöi jellemét, költészetének lényeges vonásait, ha nem kutatjuk fel Ady gondolkodásának és költészetének másik forrását is.

2. A polgári demokrácia bírálója

Adyban két lélek lakozott. Az egyik a polgári-demokratikus magyar forradalmár lelke, aki tudja, hogy Magyarországnak demokrácia kell, a másik: a polgári demokráciából kiábrándult, a burzsoáziát megvetö müvésznek a lelke, aki tanuja a polgári demokrácia imperialista elfajulásának, kezdödö válságának, a hozzáfüzött várakozások összeomlásának és kortársa annak az általános európai demokráciaellenes szellemi áramlatnak, mely a századfordulón (vagy már elöbb) a burzsoá-intelligencia jelentös részét meghódítja.

Adyra hat ez a reakciós áramlat és megtermékenyíti, mert összetalálkozik benne azzal az utálattal, mely magyar talajon, a magyar demokratikus forradalomért való harc közben, a magyar burzsoázia iránt fejlödött ki benne. Ady magárahagyottsága és elszigeteltsége Magyarországon

nemcsak a forradalmár elszigeteltsége a nem-forradalmárok közt, hanem annak az embernek az elszigeteltsége is, aki — társaival szemben — növekvő szkepszissel, kételyekkel és hitetlenséggel szemléli magát a célt, amiért a harc folyik, a polgári demokráciát. Adynak ez a szembefordulása a polgári demokráciával, e demokrácia politikájával, kultúrájával, egész szellemével, nem írható csak azoknak a csalódásoknak a számlájára, amik a magyar demokráciáért folyó harcban érték.

Magyar fegyvertársaiból való kiábrándulása legfeljebb erősítette Adyban a polgári demokráciával szemben kezdettől fogva meglévő kételyeket, kritikát, a demokráciaellenes tendenciákat.

Már 1904-ben, tehát szinte egyidőben azokkal a párisi cikkeivel, melyekben a francia antiklerikális radikalizmus politikáját népszerüsíti, tolmácsolja a polgári demokráciából való mély kiábrándulást is. Elmondja, hogy „a harmadik köztársaság nem váltott be semmit a nagy reményekből." Gambetta álmaiból semmi sem vált valóra.

> „A kenyér lett úrrá minden mezőkön s akinek lelkét a szép álmok formálták, akik hittek egy modern arisztokráciában, most azoknak demokrata öklök csapnak az arcukba. Nem lehet menni se előre, se hátra. Hátul felégett a mult, elöl pedig müveletlen, durva tömegek állnak. A Jules Claretie-knek bajos ám szocialista demagógokká válniok..."

„Nem lehet menni se előre, se hátra" — ez már nem a demokratikus forradalmár szava! Hátul: a francia császárság van, vagy általánosítva: a feudális és klerikális reakció. Elöl: a nép uralma van, a „demokrata öklöké", a durva tömegeké. Ugyanaz az Ady, aki népforradalmat hirdet, aki Magyarországon oly következetességgel, mint senki más, „előre" akar menni és aki erre az előremenésre

Franciaországból meríti a buzdítást és példát, ugyanez az Ady, ugyanannak a Franciaországnak a példájából azt a következtetést vonja le, hogy egy harmadik úton kell haladni, amely nem vezet sem „előre", sem „hátra".

Adynak ez a demokráciaellenes vallomása nem egyszeri, hanem ismétlődő vallomás. 1905-ben cikket ír a „Szilágy"-ba Edmond Rostandról. A cikk kitünő kritikája Rostandnak, a tucatírónak és a Rostand-kultusznak, amely a szellem dekandenciájának jele. De ezt a teljesen helytálló kritikát Ady ilyen általános háttérbe állítja bele:

> „A világ szocializálódik, nivellálódik. Az irodalom egyre nagyobb tömegeké, tehát egyre közönségesebb lesz. A középszerüségek aranykora e kor, melybe léptünk".

Ugyanaz az Ady, aki a népet „a szépség üdvhadseregének", a munkásságot a kultúra „igézett népének" hívja, a polgári kultúra elsekélyesedését és hanyatlását most arra vezeti vissza, hogy a kultúra a tömegek közé hatolt! 1906-ban Ady cikket ír abból az alkalomból, hogy Gorkij vádat emelt Franciaország ellen, mert a forradalomtól fenyegetett cárizmust milliárdos kölcsönnel segítette ki zavarából.

Ady cikkének alapgondolata, hogy a cárnak adott kölcsön természetes volt, mert a francia polgárok önző, anyagi érdekei diktálták. A francia polgári demokrácia a „rossz emberek" világa. „Rosszabb emberekért egészen Amerikáig kell fáradnunk, ahol még nagyobb a demokrácia." A franciák „megcsinálták a nagy forradalmat... És mivel kevés hasznuk lett belőle, ők bizony nem nagylelküskődnek". És ugyanaz az Ady, aki azt kiáltotta, hogy „tekintsünk Franciaországra", a „szent forradalom" földjére, most szkeptikus kiábrándulással tekint az országra is, a forradalomra is: „Mondjuk,

győz a forradalom. Ezzel talán dülöre jut az emberiség ügye? Nekem mondjátok, Franciaországnak, a tanárnak? Aki már csinált egy pár forradalmat, csaknem hiába?"

És Ady „erkölcstelennek", „hazugnak", „áldemokráciának" hívja a polgári demokráciát, éppen a nagy forradalom országának, Franciaországnak példája alapján.

A burzsoá demokrácia hazugságának, erkölcstelenségének, korrupciójának, kultúrátlanságának helyes kritikája Ady gondolkodásában összevegyül arisztokratikus és antidemokratikus következtetésekkel, amiket e hazugságból, erkölcstelenségből és kultúrátlanságból levon. A hitetlenség és a kételyek, amik Adyt a magyar „progresszió" táborának kompromisszumai és törpesége miatt a demokratikus forradalom győzelmére vonatkozóan eltöltik, összevegyülnek azokkal a kételyekkel, melyek magára a bekövetkezendő győzelemre vonatkoznak. És természetes, hogy fegyvertársai, akik nem értik Ady forradalmi radikalizmusát, még kevésbbé érthetik Ady újból és újból feltett kérdését: érdemes-e?

Ady dilemmája voltaképpen ez volt: érdemes-e küzdeni a polgári demokratikus forradalom győzelméért, amikor a burzsoázia reakciós, önző, ideáltalan osztállyá lett? A burzsoázia reakcióssá válása Adyt arra késztette, hogy a demokráciára általában kiábrándultan, hitetlenül nézzen. A burzsoáziaellenesség, világnézetének ez az eredeti, kezdettől fogva meglévő alkatrésze, Adyt antidemokratikus szellemi utakra, arisztokratikus eszmei kalandokra csábította.

Az antiburzsoá (de nem szocialista) magatartás három lehetőségét kínálta neki az európai polgári kultúra: a Parnasszusét, Nietzschéét és Tolsztojét, más szóval azét az emberét, aki a kapitalizmus dögleletes levegőjéből vagy a művészet vagy az arisztok-

ratikus Én-kultusz vagy az emberszeretet segítségével próbál menekülni.

Ady megpróbálkozik mindhárommal.

Nietzsche kínálta neki a kiválasztottak felsőbbrendüségének filozófiáját. Ady megkóstolta ezt a szellemi eledelt. A Magyar Pimodán-ban kifejti, hogy Csokonait azért érzi legrokonabbnak az összes volt és lehető magyar költök közül, mert „az egyén isteni felsőbbségét magyarul érezte". Gúnnyal írja, hogy „el kell következnie annak a boldog kornak, amikor konszolidált, okos társadalomban egyéniségnek, zseninek nem szabad születnie". Egy másik tanulmányában (Portus Herculis Monoeci) a zseni „isten rokonságáról" beszél. Lázongása a kapitalista hétköznapiság ellen, amely elnyomja és elszürkíti az egyéniséget, útálata a burzsoázia iránt, mely az emberből kiöl mindent, ami színes, egyszeri és önálló, Adyban a zseni, a kiválasztottak kultuszához, arisztokratizmushoz vezet. Nietzsche hatása? Kétségkívül. De egy olyan Nietzschéé, akit Ady Byronnal helyesbít, és akit a maga képére formál.

Ady nem válik sem Nietzsche-hivővé, sem tolsztojánussá, sem parnasszusi művésszé. Hogy ezek a különféleképen antidemokratikus álláspontok* mennyire csak álcái Adynak, kitünik abból, hogy egyiket a másikkal korrigálja: Nietzschét Tolsztojjal, Tolsztojt a Parnasszussal, a Parnasszust a politikával és így alapjában véve egyiket a másikkal cáfoltatja meg. A kialakulóban lévő „új arisztokráciáról" beszél, melyet különleges morális normák illetnek meg, melyet el kell ismerni társadalomfelettinek, ugyanakkor pedig kijelenti — egyáltalán nem Nietzsche szellemében —, hogy ennek az arisztok-

* A tolsztojizmusról van szó, nem magáról Tolsztojról. Tolsztoj reakciós utópiái ellenére sem volt antidemokrata. Tolsztoj európai hatása azonban a burzsoá-dekadencia egyik megnyilvánulása volt.

kráciának „voltaképpen a szeretet hiányzik szörnyüen az életéből".

Tolsztoj szenvedélyesen elítéli azt a társadalmi rendet, mely ember és ember közé áthághatatlan válaszfalakat emel, minden közösséget felbomlaszt, az embereket elidegeníti egymástól, mert bezárja őket saját önzésük ketrecébe. Ebből a ketrecből akart kitörni Tolsztoj, de az eszköz, amit javasolt, utópisztikus és reakciós volt. Ady elfogadja Tolsztojtól a kiindulópontot: az ember szörnyü magárahagyottságát a mai társadalomban, ő is vallja, hogy az emberek közti válaszfalakat le kell dönteni. És ezzel már Nietzsche ellen fordul. Ady nem célnak, hanem kínnak, nem üdvösnek, hanem tragikusnak érezte a zseník, a „kiválasztottak" sorsát. Az „új arisztokráciát": „mártír arisztokráciának" hívja.

Ami Nietzschénél pozitivum, a kiválasztottak elszakadása a néptől, a „felsőbbrendüeknek" a tömegek fölé emelkedése, az Adynál negativum: a néptől, az emberektől való elszakadás — ez éppen az új arisztokrácia mártíriuma. Éppen a kiválasztottaknak kell leginkább a szeretet. Nietzsche a szeretetet rabszolga-lelkek érzésének tartja, az ő „kiválasztottjai" izoláltságukban, magányosságukban elemükben vannak, az ő arisztokratizmusuk a nép gögös megvetése. Adynál a szeretet, a szeretet vágya korrelátuma, kiegészítője az arisztokratizmusnak, az ő kiválasztottjainak magányossága szörnyü elítéltetés, amelytől szabadulni akarnak.

A „Szeretném, ha szeretnének" motívuma Ady egyik legmélyebbről jött költői gondolata: a magányosságból, melyre a kapitalizmus a legjobbakat, a legkiválóbbakat ítéli, szabadulni akar: egybe akar olvadni a néppel, az emberekkel.

Ady elfogadva Nietzsche és Tolsztoj gondolkodásának egyes elemeit, egyben mindjárt utópikusnak is bélyegzi útjukat. Az Én-kultuszról, mely

„Nietzsche koncepciójára rálicitál", és amelyet Nietzsche az erő, a hősiesség és férfiasság kultuszának tartott, Ady beismeri, hogy barbár, nőies és gyáva.

> „A Tassok vitézlő vére ez, huncutul effeminálódva, falusi vér és lélek, de női lélek, úri lélek, gyáva lélek, barbár lélek".

„Aki kuruc, nem pityereg" — vallotta Ady, — aki férfi: az demokrata, nem menekül a néptől. Más szóval, Ady maga teljesen tisztában van vele, hogy az arisztokratizmus: dekadencia.

Ugyanígy tudja Ady, hogy szeretettel megváltani akarni az emberiséget: reakciós utópia. Azt írja ugyan, hogy „a legkülönb, legválasztottabb mai embernek voltaképpen a szeretet hiányzik szörnyüen az életéből". De mindjárt hozzáteszi: „De nem a galiléai halászoké, nem az új humanistáké, hanem az a teljes, nagy, közös szeretet, melyből senki és semmi sem hiányzik... Szerelmes ember, akit ma még viszontszeretni hiába is próbál valaki, mert ő nem egy szerelmet akar, de minden szerelmet, mindennek és mindenkinek a szerelmét".

Ennek a „szerelemnek" már semmi köze a Tolsztojéhoz. A „mindennek a szerelme" tudatos visszautasítása annak a „szeretetnek", amely az emberek közti osztály-válaszfalak általános ledőlése előtt, az összes emberi viszonylatok, tehát a társadalmi rend megváltoztatásáért folyó harcnak hátat fordítva akarja megvalósítani — csak részlegesen és csak „lelkiekben", — a természetes viszonyt ember és ember között.

A „mindennek és mindenkinek a szerelme" voltaképpen azt jelenti, hogy a szeretet, mint út a felszabaduláshoz: utópia. Így Ady csak más oldalról fogalmazza meg azt, amit egy 1902-es Zola-cikkében mondott: „Gyülöljetek mindent, ami a haladó világkerékre ráfekszik... Nem a szeretet fogja

megváltani a világot, hanem az a nagy gyülölet, mert ez a gyülölet: világosság...“ A „mindennek a szerelme“ és e között a gyülölet között nincs ellentmondás.

Így korrigálódik Nietzsche is, Tolsztoj is. De ez a korrektúra még tovább megy. Ady ezt írja: „...a mai emberben benne van a legörültebb fejlödési potencia, az elképzelhetetlen, az Isten mai konceptusánál jóval több. De addig, amíg ez nem generalizálódhatik, minden olyan ember, aki fejlettebb a soknál, mártír.“ Nietzsche abból indult ki, hogy a szakadék a kiválasztottak és az átlagos emberek közt, természetes és kívánatos. A kiválasztottság „generalizálódása“ Nietzsche arisztokratikus koncepciójában értelmetlen ellentmondás lenne: a kiválasztottak azért kiválasztottak, hogy „fejlödési potenciájuk“ ne generalizálódhassék. Adynál az arisztokratikus koncepcióba beépül a demokratizmus: a kiválasztottság úgyszólván csak ideiglenes rossz, a „felsöbbrendüek“ képességei valamikor általánossá válnak, mert tehetségeinek és képességeinek minden irányú kifejlesztése, mint potencia „benne van a mai emberben“—és nem csupán a kiválasztottakban.

Tolsztoj is még messzebbmenően korrigálódik Ady művészetkoncepciójában. Tolsztoj a művészetet, mint a kapitalista rendszer segédeszközét veti el, mint eszközt, mely arra való, hogy idealizálja és így az emberekkel belsöleg elfogadtassa a mai társadalom hazugságait és képmutatásait. Nem a művészet szempontjából bírálja a kapitalizmust, hanem a művészetet és a kapitalizmust együtt bírálja az „egyszerü nép“, a parasztság szempontjából. Ady a művészet nevében fordul a kapitalizmus ellen, legmélyebben a kapitalizmus és a művészet konfliktusát éli át. Milyen szép a világ és ez a szépség nem azoké, akik értékelni és élvezni tudják — ez az érzés egyik forrása Ady állandó lázongásainak. A művész kisemmizettsége az élet szépségeiből,

amik elsősorban őt illetik: ez táplálja Ady gyűlöletét a kapitalizmus ellen, de ez táplálja arisztokratizmusát is. A művészet és a kapitalizmus ellentéte, mint a művészet és a demokrácia ellentéte bukkan fel gondolkodásában:

> „Azt hittem sokáig, hogy a művészet Athénhez egészen közel van, de Spártától éppen olyan messze van, mint Rómától, Karthágótól vagy Jeruzsálemtől. Csalódtam: Athén és a Művészet Spártától vannak legtávolabb... S az új gazdasági, modern életben még közelebb van Athénhez egy jószelü örmény vitorlás s hasonlóképpen közel vannak a jeruzsálemi pénzváltók is."

Értsük meg e jelképes beszédet: a demokráciától és az arisztokráciától. Athéntől és Spártától, a művészet egyaránt messze van. Athén és Sparta (demokrácia és reakció) között nagy ugyan az ellentét, de köztük és a művészet közt még nagyobb. A hellén-pogány és a keresztény-zsidó világnézet ellentéte Adyt — éppen úgy, mint Heinét, — mindig erösen foglalkoztatta. 1902-ben egyik cikkében még a keresztény-zsidó világ felülkerekedését állapítja meg, a kapitalizmus győzelmét a szépség és az egyéniség világa fölött. A Magyar Pimodánban (1908-ban) már az egész ellentétet máskép látja: a hellén-pogány világ és a zsidó-keresztény világ nincsenek is olyan messze egymástól, demokrácia és kapitalizmus együtt győzik le a szépséget és egyéniséget.

A kapitalista világ ellentmondásaiból és csunyaságából tehát a művészi kiút: menekülés, melyen csak kiválasztottak járhatnak. A művész és a kiválasztott fogalma közötti határok elmosódnak. A művész „az emberek embere", mind egy-egy „cézártermészet", mint ahogy Petőfibe — mert nagy művész volt, — Ady belelátja, beleolvassa az arisztokratizmust. De ebből az arisztokratizmusból az

következik, hogy a művésznek műve szolgájává kell válnia, az életben élő és az emberiség harcaiban résztvevő emberből, az életen kívül álló, a társadalmi küzdelmeknek hátat fordító művésszé. Ha a művészet a kiút az élet csunyaságaiból, akkor nem az élet, hanem a mű a fontos. A Parnasszus aszkétákat követel: aki a művészet nevében fordít hátat az életnek, annak a maga életéről is le kell mondania és koncentrálódnia kell egyedül az alkotásra.

De Ady, aki arisztokratikus Én-kultuszába is beleviszi demokratizmusát, aki szeretetet vágyva is megmarad gyülölni tudó forradalmárnak, a Parnasszus felé vivő úton is megtorpan: ráeszmél forradalmi küldetésére.

Hatvany Lajossal való levelezésében Ady hosszasan vitatkozik erről a problémáról. A „Menekülő Élet" megjelenése után Hatvany Adytól művészi „koncentrálódást" kíván, „alázatos munkát", önnevelést, mesterségbeli mügondot. Flaubert alkotó módszerét, az élettől kényszerüen izolálódó, csak a münek élő iró aprólékos csiszolómunkáját állítja példának Ady elé.

Ady válaszol Hatvanynak:

> „... elhiszed-e, hogy az embert s az emberek emberét, a művészt az a program formálja, amelyet komolykodva csinál s mely a gyöngébbek szemében akaratnak látszik? Apropos, művész. Te túlságosan irodalmasítod ezt a fogalmat, mely igazában minden nagyobb és hatóbb élet koncepciója."

Ady ezzel a vallomással valóban áttöri az egész arisztokratikus művészet-felfogást. A művészetet nem a művész, hanem az élet formálja: a művész nem irodalmár, hanem az életet élő, az élet megváltoztatásában résztvevő „ható" ember. A művészet parnasszusi koncepciója művészet és élet, alkotó művész és küzdő ember kettősségét nemcsak tudo-

másul veszi, hanem helyesli is és belőle indul ki. Ady elviselhetetlen nyűgnek érzi művészet és élet, művész és harcos kettősségét.

Ady elindul a Parnasszus felé, de nem azért, hogy kivonuljon az életből, hanem hogy magát az életet, az egész életet Parnasszussá változtassa. Kiindul a művész felsőbbrendűségéből, de közben olyannyira kitágítja a művész fogalmát, hogy a felsőbbrendűségből, a művész arisztokratikus izoláltságából nem marad meg semmi. Ady minden „ható életben", más szóval: minden tudatosan a világ megváltoztatásán működő emberben felfedezi a „művészt", amiből viszont az következik, hogy a művészi alkotás maga is csak egy faja a „ható élet"-nek. „Művész" Ady szemében mindenki, aki nem nyugszik bele, nem törik bele az élet szürke egyformaságába, a kapitalista világ hétköznapjaiba.

És Hatvanyval szemben elfoglalt álláspontjának az az alapgondolata, hogy a művészetet magát sem szabad elhétköznaposítani, az alkotást mesterségbeli robottá változtatni, mert a művészetet nem a saját szabályai, hanem az élet törvényei igazgatják. És ez az élet: a szép, a nagy, a hősi, az igaz élet — nem a burzsoá-társadalom törpe és csunya élete. Ady költészetének ős-motívuma: az élet mitologizáló felmagasztalása, a „sírás az életfa alatt": áhítozó elvágyakozás a kapitalizmus szürke és hitvány életéből abba a más és új életbe, melynek „ös terebélye piros csodákkal" van telirakva, de egyben a művészetbe bezárt ember élet-éhsége is, mellyel szétfeszíti a művészetet az élettől elzáró rácsokat.

„Lehet, hogy választhatnék más sorsot — feleli Ady Hatvanynak, — és művészibb művészetet választanék, de hidd el, hogy müveletlen és koncentrálatlan voltom külön művészet és külön példája a koncentráltságnak... Nézd például: most a megriadtság, szertelenség s a

valamikori valamiségek elsablonozása következett a magyarságra, de a dac, mint élethipotéka megmaradt: én vagyok."

A művészi elmélyülést követelő Hatvanynak a parnasszusi Ady azzal felel, hogy a müalkotás helyett rámutat a népre. A művész ne művének szolgája legyen, hanem népének hangja. Élete ne „koncentráltság" legyen egyedül az akotásra, hanem legyen „summája ezrekének". „Hunn, új legenda" a címe a versnek, melyben Ady összefoglalja a költői alkotás problémáiról folytatott vita során a maga álláspontját:

Messziről és messzire megy az élet
S csak: élet ez, summája ezrekének,
Örök, magyar határ-pör, meg nem szakadott.

Zsinatokat doboltam, hogyha tetszett
S parancsoltam élükre seregeknek
Hangos Dózsát s szapora Jacques Bonhomme-ot.

A tolakodó Gráciát ellöktem,
Én nem büvésznek, de mindennek jöttem,
A Minden kellett s megillet a Semmisem.

Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga,
Hulltommal hullni: ez a szolga dolga,
Ha a Nagyúr sírja szolgákat követel.

A Parnasszusból nem maradt egyéb a „királyi" dölyfnél, mellyel a költő, hogy népe évszázados sorsának lehessen megszólaltatója, „ellöki a tolakodó Gráciát".

Ady gögje — „Gögöknek gögje, nagy gög az enyém" — alapjában véve: hivatástudat, büszke bizonyosság, hogy neki küldetése van. Ez a tudat táplálja arisztokratizmusát, kevély elzárkózását, keresett magányosságát. De ez a tudat maga is de-

mokratikus-forradalmi érzelmekből, a magyar nép sorsának mély átéléséből, a magyar nép harcaival és felszabadulási vágyával való azonosulásából származik. Büszke vagyok, mert magam vagyok és magam vagyok, mert igazam van: ez az érzelem van Ady gögjének, arisztokratizmusának mélyén.

Ez az arisztokratizmus hol a magyar uralkodó osztályok irodalmi és politikai pandúrjai ellen irányul, akik Ady magyarságát akarják elvitatni, hol hívei, barátai, tábora ellen, akik „faltörő kosnak" használják, de akik máshová mennek, mint ahová ő igyekszik és nem értik meg: hol az üldözött forradalmár büszke demokratikus öntudata szól belőle, hol a világ fölé emelkedő magános géniusz arisztokratizmusa.

De állapítsa meg valaki, hogy hol kezdődik az egyik és hol végződik a másik!

Ilyen vagyok, így van jól.
Ez a szemem, így látok.
Ez a sorsom, tehát szent
Magyar dölyffel fölrúgom
Hogyha bánt és nem ért meg,
A világot.

A motívum mindig újból visszatér. Olvassuk el egymásután: A veszélyek istene, Az egyedüliség vigasza, Az ősz dícsérete, Megmaradok virágos mezőkön c. verseit, valamennyinek egy a belső zenéje, a különböző ritmus, tagoltság, forma mellett is egyetlen témát variálnak egyetlen húron: „lelkemben száz hősi élet maradt — Magam maradván" vagy: „Ím tábor vagyok, gögben, egyedül", vagy: „Ez a királyi: a számüzetés, — Ez a királyi: büszke megvetés, — Mikor eliszkol az olcsó gárda." — Szinte egyetlen verset lehetne szerkeszteni a különböző versek soraiból.

A demokratikus forradalmár öntudata és a magányos zseni arisztokratizmusa összevegyül és

ebből a vegyülésből magyar talajból sarjadt érzelem támad: a népért harcoló magyar úr eb-urafakó-demokratizmusa. A nietzschei Én-kultusz, a parnasszusi művész-gög: mint külsőség leválik Adyról — ő maga mondja: mindez „csak cafrang rajtam" — és marad: „a Tassok vitézlő vére".

Ady költészetében és gondolkodásában a demokratizmus és az arisztokratizmus, a demokratikus forradalmiság és a dekadens zseni-kultusz, a néptömegekkel való harcos azonosulás és az elzárkozó magánosság nem egymás mellett vannak, merev ellentétben, hanem kölcsönhatásban, egyik átitatja a másikat. A forradalmi demokratikus költő, akinek „típusfájdalmak fájnak", ott ágál a másikban, aki csak „önmagáért fáj" — és megfordítva: az arisztokratikus zseni, aki büszke magánosságban fordul még tábora ellen is, a magyar nép „summájának" tekinti magát, aki fejedelmi gögjében is a forradalom viharmadara.

Láttuk, hogy Ady polgárellenességtől hajtva rálép a dekadens polgári kultúra antidemokratikus útjaira, de voltaképpen megtagadja és elveti valamennyit. Ez nem azt jelenti, hogy Ady kiöli magából emberi és költői természetének azokat a vonásait, melyek forradalmi demokratizmusát minduntalan szétrepesztik, hanem azt, hogy Ady meghasonlottságában is egységes lélek, de teli ellentmondásokkal és feszültségekkel. Az egységes Adyban lakozó két lélek közti feszültségből kipattanó szikrák: ez Ady lírája.

Ady világnézetének erre a kettősségére példa is, magyarázat is Petőfi-tanulmánya.

Mi a nagyszerű ebben a tanulmányban? Elsősorban az, hogy Ady a hivatalos, akadémikus történelem- és irodalomszemlélettel szemben, — mely Petőfit megfehéríttette, népiességéből kilúgozta a forradalmi demokratizmust — és a Nyugat burzsoáesztétikusaival szemben, — akik Petőfit a „tiszta

művészet" mérlegére téve Aranynál könnyebbnek találták, — Ady Petőfiben az 1848/49-es forradalom plebejus baloldalának képviselőjét, a tűzön-vízen át következetes forradalmárt rajzolta meg. A tanulmány egyetlen nagy dicshimnusz Petőfi politikai tisztánlátására, másszóval a népforradalomra, amelyet Petőfi akart, és amellyé — a 48-as forradalom vesztére, — nem tudott válni. Ady a 48-as plebejus baloldal szemével nézi és bírálja a 48-as forradalmat és Kossuthot, akiért éppen a régi Magyarország erőivel kötött kompromisszumai miatt, sohase lelkesedett. Ady tanulmányában az a nagyszerű, hogy minden szavából kiérezni, hogy Petőfit zászlónak és programnak tartja az 1910-es Magyarországon is, hogy tanulmánya szinte ellenzéki program akart lenni a hivatalos magyar ellenzékkel szemben is. propaganda a demokratikus népforradalomért.

És ugyanakkor az egész tanulmányon végigvonul a gondolat: Petőfi forradalmi hite illúzió volt. A csodálat, mely a tanulmányból Petőfi alakja felé árad, hol rajongásnak tünik Petőfi forradalmi politikájáért, demokratikus céljaiért, hol pedig csodálatnak afölött, hogy Petőfi, ez az „izgága gyermek" egyáltalában hinni tudott a maga forradalmi politikájában. Petőfi egyrészt úgy szerepel a tanulmányban, mint aki „tízmillió embernél tisztábban látott, jobban látott", akinek tehát igaza volt az akkori Magyarország legfontosabb kérdéseiben, másrészt úgy szerepel, mint valaki, akinek „szent hályog" födte el a látását és akinek néhány évi közéleti működése, forradalmi szereplése és forradalmi politikája „nagyszerű önáltatások" sorozata.

> „Az 1848-as félmunka keservesen megbosszúlta magát e földrajzilag is és különben is elátkozott nemzeten. Ha akkor egészen megcsináljuk azt, amit akkor csak harmadrészben csináltak s amiből azóta is vissza-visszacsipe-

gettek, nem itt tartanánk. Bizonyos dolgokat, históriaian nagyokat csak egyetlen egyszer s egyetlenegy időben lehet megcsinálni. Ha Kossuth akkor nem kívánt volna barátságban maradni a Habsburgokkal, a kortárs Csák Mátékkal, a cifraruhás nagy papokkal, ma nem itt tartanánk."

Tehát Petőfinek volt igaza.
És ugyanakkor:

„Rettenetes elgondolni, hogy ezt a fiatalembert alig ismerte valamicskét is valaki azok közül, akikkel élt. Ám igaz, hogy ő sem ismerte se országát, se kortársait, se egekig magasztalt drágalátos népét.

Petőfi azt hitte, hogy az ő sötét, kis Magyarországa nagyságosan végigcsinálhatja Franciaország minden világrengető megmozdulását; két-három forradalom eseményét és tanulságát akarta ráhúzni arra a kis országra, mely igazában forradalmat sem akart. Siratnivaló komolysággal s bolond-szép buzgalommal játszotta Pesten a jakobinus vezér szerepét Petőfi."

Tehát: Petőfi délibábokat hajszolt a 48-as forradalom plebejus balszárnyán, és mert nem követte senki, szerepe „bolond" is volt, „szép" is, de irreális. A tanulmány végén nem tudja az olvasó, Adyval együtt miért lelkesedjen: Petőfi politikájáért-e, vagy csak azért a „szépségért", amit Petőfi szerepe, épp politikai irrealitása következtében, áraszt magából? Követni kell-e vagy nem kell-e követni Petőfit? Program-e Petőfi meg-nem-alkuvása vagy elriasztó példa?

Ady tanulmányából az derül ki, hogy ez is, az is!

Hiba volna Ady e „kritikájában" Petőfi idealiz-

musa fölött holmi filiszterszempontokat felfedezni: Petőfi programja „megvalósíthatatlan" volt, tehát haszontalan és értelmetlen. Nem, Ady nem annyira Petőfit, mint inkább az országot bírálja, mely éretlen volt Petőfi programjára. Egy forradalmi harc és program bukása vagy meghiúsulása Adyt sose késztette volna arra, hogy a harcosokat, akik küzdöttek céljaikért és a néptömegek forradalmi törekvéseit képviselték, ha el is buktak, ábrándkergető hősöknek lássa.

Ady kiábrándulása is, lelkesedése is, magára a programra vonatkozott.

Az a forradalmi hit, mellyel Petőfi el volt telve és amely a polgári forradalmak képviselőinek és vezetőinek az osztályellentétek kezdetleges fejlődési fokán szárnyat ad, a hit a polgári forradalmak jelszavaiban, programjában, világmegváltó szerepében — ez hiányzott Adyból. Ady tudta azt, amit Petőfi nem tudott, hogy mivé lesz a forradalmi demokrácia a burzsoázia kezén, és ennek a tudásának az alapján csodálta is — szinte irígyelte, — Petőfi forradalmi idealizmusát, de meg is mondta róla, hogy történelmi illúziónak tartja.

Jellemző, hogy a polgári „felszabadító" programok és jelszavak iránti ellenszenv Adyban egy bizonyos csak-azért-is rokonszenvet, egy pozitív előjelű elfogultságot fejlesztett ki a polgári forradalom ellenfelei iránt. Ezzel magyarázható, hogy Petőfit rokonságba hozza Deák Ferenccel, csakhogy annál élesebben állíthassa szembe Kossuthtal. Ezzel magyarázható az is, hogy a Petőfi-korabeli feudális Magyarországot — csakhogy a maga korabelin üthessen egyet, — úgy ábrázolja, mint egy olyan országot, melyben „volt lélek, alap és szilárdság", melynek „hagyománya, rendje" volt, amelyben ezért Petőfi megteremhetett.

Ennek az ellentmondásnak az alapja az, hogy Ady összekapcsolja a demokratikus forradalom ple-

bejus elánját a polgári forradalom eredményeiből való kiábrándulással, egy nevezőre hozza a lelkesedést a népforradalomért és a népforradalom illúzióinak szétfoszlatását. Ady akarja Petőfi forradalmi elánját a polgári demokratikus forradalomban, de nem akar osztozni illúzióiban. Ady sohase lehetett volna az „Apostol" költője. Petőfi sose nyilatkozhatott volna úgy a harc céljairól, mint Ady: „...én — néhányszor már bevallottam, — a demokráciát mai formájában nem tartom túlságosan gyönyörűnek. De okvetlen és elkerülhetetlen lépésnek a haladás felé s szükségesebbnek, mint Franciaországnak, mint bármely országnak, essünk túl rajta, mert túl kell esnünk rajta s nem igen akad érv a kíméletre."

„Essünk túl rajta" — mint valami szükséges rosszon, harcoljunk érte, de illúziók nélkül: ezek voltak Ady érzelmei a polgári demokrácia iránt. Burzsoá-ellenessége, antikapitalista érzelmei, a polgári demokrácia rothadtságának tudata nem hagyták el Adyt a polgári-demokratikus forradalomért való harc közben sem.

> „Ördögbe is — írja —, a kapitalista civilizáció nem non-plus-ultra s egy társadalmat nem az tesz lelkessé és megállapodottá, hogy például a mai Franciaország vagy Németország nyomában jár-e. Kína se kutya s a sanyargatott India oly mélységes, hatalmas erejü, hogy ma talán még nem is sejtjük."

A nem-kapitalista fejlődés lehetősége minduntalan megcsillan Ady előtt — Kína, India felmagasztalásának ez itt a szerepe —, csábítja az antiburzsoá utópia, a demokráciaellenes utak lehetősége fel-felcsillan előtte, de Ady kitart, megmarad a demokrácia harcosának. Ady, akiben a burzsoáellenesség nem dekadens hóbort, hanem mély meggyőződés volt (és azért volt az, mert nemcsak a polgári demokrácia

rothadási folyamatának, hanem az érlelődő magyar polgári-demokratikus forradalomnak a tapasztalatai érlelték meg benne) Ady kitart — kiábrándultan, illúziók nélkül, néha kétségbeesve —, de kitart a demokráciáért való harc mellett.

Kitart mellette — két meggyőződéssel. 1911-ben írja a Nyugatban: „Büszkén s bátran vallom magamat a két meggyőződésű emberek közé e szerencsétlen országban . . .“ S e „két meggyőződést“ így magyarázza:

„Követeljük a legteljesebb demokráciát, ordítjuk az általános, titkos és egyenlő választójog elvét, becsületesen, mártírosan, holott századokkal nálunk előbbjáró kultúrtársadalmak eredményei már elvették titokban minden gusztusunkat. Filozófiánk, ha nem is a kissé komédiás Bergsoné, de hevesen, kapálódzva szeretne egy kis metafizikával ölelkezni. Istent szagolunk mindenütt s becsületesen kénytelenek vagyunk itthon — s kötelességünk is — szabadgondolkozó társaságokat szervezni — Isten nélkül . . . Hogy ezek a hazugok volnának hazugok —, ezt még a leggyülölködöbb, legrettegöbb ellenfél se merheti állítani: ezek a magyar politikai és társadalmi valamiség legvérreláldozóbb valakii.“

A polgári-demokratikus forradalom követeléseiért küzdeni akkor, amikor az ember már szeretne valami másért küzdeni, valamiért, ami túlmegy a polgári demokrácián; a polgári-demokrácia programját hirdetni akkor, amikor az ember tudja, hogy ez a polgári demokrácia hazug és képmutató — ebben áll Ady „két meggyőződése“. Persze, Ady azt hiszi, hogy a polgári demokrácián Bergsonnal, metafizikával, Isten-kereséssel lehet túlhaladni, egyszóval az imperialista korszak szellemi züllésének termékeivel, a haladásból való kiábrándulás reakciós

ideológiáival, az irracionalitás dekadens kultuszával.

Adyt is megtévesztette ezeknek az ideológiáknak burzsoáellenes látszata.

Azt hitte, hogy burzsoá-ellenességről van szó, pedig csak a haladó polgári kultúra nagy szellemi vívmányainak és eredményeinek való hátatfordításról, a történelmi haladás gondolatából való kiábrándulásról volt szó, az imperialista burzsoázia demokrácia-ellenes, haladás-ellenes, nép-ellenes új világképéről.

A 20. század legtöbb jelentékeny lírikusa, mint Rilke, Stefan George, Paul Claudel, — ebből a reakciós társadalmi közhangulatból merítette költészete tartalmát és hangját. A burzsoáziából való kiábrándultságuk lehetett szubjektíven őszinte, de ez nem változtatott azon, hogy burzsoáellenességük valójában népellenes arisztokratizmusba torkolt bele: az „örökkévalóságra", Istenre függesztett tekintetük, önlelkükre figyelésük valójában nem a burzsoáziával, hanem a nép harcaival szemben jelentett ellenzéki magatartást.

Adyt nem szabad velük együtt emlegetni.

Az ő „két meggyőződése" — és titáni vergődése e két meggyőződés közt — előre mutatott, nem pedig hátra, még ha Ady nem is tudta helyesen nevén nevezni azt, amiről itt szó volt. Bergson és Nietzsche, Isten és metafizika: mindebbe csak beleütközik Adynak egészen másfelé kinyujtott keze, mindez csak hamis megjelölése volt valaminek, aminek Istenhez és metafizikához a világon semmi köze sem volt. Ez a valami: vágy a szocializmusra, elemésztő epekedés a szocializmus megváltó új világa után, kínlódás és vergődés a szocializmus eljövetelének késése miatt. Ady a zsenikben, a kiválasztottakban, az „új arisztokráciában" azért lát „korukból kinőtt kortársakat", azért hívja őket „mártíroknak", mert a kapitalizmuson túl következő új világ hírnökei-

nek tartja őket, a jövő embereinek, akik arra vannak ítélve, hogy a kapitalista jelenben éljenek. „Boldogok a szocialista mennyország hívei. De mikor jön ez a mennyország? Addig sok lelket lep be a melanchólia."

A burzsoá-demokráciából való kiábrándulás „melancholiája" Adyban együtt lép fel azzal a melancholiával, melyet a szocializmus késése miatt érez. A kapitalista rothadás és a szocializmus győzelme közötti időt Ady — a forradalmi demokrata — a történelem légüres terének érzi, szörnyű vákuumnak, melyben élni kétszeres kín azoknak, akik „előre sietve", szellemileg belekóstoltak az új világ ízébe.

Amit Ady „két meggyőződésének", a „két meggyőződés" mártíromságának hív, semmi más, mint hűség az ország demokratikus átalakulásáért küzdő néptömeghez, annak ellenére, hogy Ady úgy érzi: ő és a hozzá hasonlók lelkileg, szellemileg, emberileg már egy történelmi etappal továbbtartanak. A két meggyőződés: a „Muszáj Herkulesek" tragédiája, akik valójában másban hisznek, mint amiért küzdenek. A magyar demokratikus forradalom elvetélése miatti elfáradás Adyban összevegyül a szocializmus késése miatti melancholiával. A „Muszáj-Herkules"-motívum újból és újból felhangzik. „Elfáraszt a várás" — vallja Ady 1913-ban:

Lázat, mely meghalni sem hagy,
Csillogást, mely lankad, restül,
Be itt hagynék
Ha szabadna, mindenestül.

Ady arisztokratizmusa a demokráciáért harcoló néptömegek mellett kitartó költő magányossága, aki befelé fordul, önmaga felé, mert tekintetét a jövőre függeszti és azért a jelen küzdelmeivel nem tud teljesen azonosulni.

Jellemző, hogy Ady érzi: e magatartásában va-

lami nincs rendjén. Felmerül benne a gondolat, vajjon az, amit ő „előresietésnek" érez, nem dekadencia-e? A „Portus Herculis Monoeci"-ben így ír:

„A földi társadalom pedig sokáig lesz még egyensúlyban — olvasom kijózanodott forradalmárok és gondolkodók írásaiban —, mert a tömeg ugyanaz ma is, mint a Fáraók idejében. Hiábavaló — olvasom tovább — a legújabb evangélium is, a tömegek forradalmasításának nagy, lendületes szándéka, mert ez a szándék is évezredek felhalmozott butaságába süllyed el... Jó, ám mit cselekedjenek azok, akik ma élvén, magukban egy még csak éppen, hogy valószínü és évezredeket késett társadalom moráljét sejtik? Nem tudnék beletörödni, hogy szocialista szólammal intézze el bárki is talán ezt a szörnyüséges és aktuális kérdést. Hogy valaki például azt válaszolja: ez a burzsoáziának a problémája, egy elvénhült, haladó, uralkodó osztályé, mely megfullad a saját zsírjában. Nem, nem, ez minden intellektuális mai valakié, osztályoké is, akik az önmagukra és a problémára eszmélést nem a terített burzsoá-asztaloknál kezdték és folytatták."

Ady elveti a „kijózanodott forradalmároknak" a tömeget megvető és a kapitalizmus apológiájára vezető ideológiáját. De érzi, hogy ez az elhatárolódás még nem óvja meg attól, hogy arra a lejtőre jusson, amire a reakciósok jutottak: ezért hangsúlyozza, hogy a „mártír arisztokraták" magányossága nem a néppel való szembefordulásból ered, hanem abból, hogy ők a jövő társadalom emberei, akik nem győzik kivárni a maguk idejét. Persze nem véletlen, hogy Ady a szocializmusra vágyakozva és a szocializmus „késése" miatt „melancholiával belepve", a kapitalizmus iránti mély útálattól hajtva — belebotlik olyan reakciós ideológiákba, melyek-

nek burzsoá-ellenessége csak látszat és ürügy az antidemokratizmusra.

Az olyan burzsoáellenességet, mely nincs összenöve a munkásmozgalommal, a proletár-szocializmussal, az a veszély fenyegeti, hogy félrelép és reakciós ideológiák tószomszédságába jut. A burzsoá társadalomban elszigetelt, magános művészt ez a veszély duplán fenyegeti, még ha oly mély forradalmi érzelmekkel van is eltelve, mint Ady. Hiszen már magában Ady kérdésfeltevésében is — a koráról kinőtt ember martiriumáról, a szocializmusra való várakozás melancholiájáról — bármennyire is más eredetü ez a kérdésfeltevés, mint korának reakciós ideológusaié, benne van a népnek, a népi küzdelmeknek való hátatfordítás mozdulata, mert szembeállítja egymással a nép és a kiválasztottak mártiriumát, hangsúlyozva az utóbbit és elhanyagolva az előbbit. A szocializmus késése miatti „melancholia": nem egyéb, mint a tömegektől izolálódó művész sajátos utópizmusa, aki a szocializmustól legelsősorban a maga egyéni megváltását várja és akinek a szocializmus azért „késik", azért torzul puszta vággyá, mert nem a néppel, a munkássággal együtt küzd érte.

Akik a szocializmusra vágynak, anélkül, hogy össze lennének forrva a munkássággal, a maguk sóvárgását előresietésnek, a népből és a korból való kiemelkedésnek, a maguk egyéni türelmetlenségét a szocializmus elkésésének kell, hogy érezzék. Ezt érezte Ady is.

De Ady utópista sóvárgása lényegesen különbözik az utópikus szocializmus minden fajtájától. Ő tudja, hogy a szocializmus győzelme elválaszthatatlan a munkásság győzelmétől. De Ady a szocializmushoz füzött várakozásaiban nem azonosul a néppel, ő a jövőhöz külön számlát nyujt be a maga nevében. Ady utópizmusa egy polgári demokratikus forradalom előestéjén álló országban született meg.

nem a polgári forradalmak győzelme után beálló kiábrándulás volt a szülőanyja, hanem a forradalom érlelődése közben átélt kiábrándulás, melyet csak megerősítettek a nagy nyugati kapitalista demokráciák reakciós elfajulásából szerzett tapasztalatok.

Ady Endre: az a kisnemesi jakobinus, aki a munkásmozgalommal nem nőtt össze és mégis mindent tőle remél, aki saját polgári-demokratikus ideáljaiból már kiábrándult, de a szocializmust nem győzi kivárni.

Lenin 1912-es meghatározását arról, mit kell érteni forradalmi szociáldemokratán, alkalmaztuk Adyra. Azt hisszük, hogy ennek a lenini definíciónak alkalmazásával az Adyt megillető legmagasabb mértéket alkalmaztuk.

Mert Ady tragikuma — ismételjük — az volt, hogy nem tudta megtalálni a helyes választ azokra a kérdésekre, melyekre a bolsevizmus adta meg a választ. Hogyan lehet megőrizni a demokratikus átalakulás elánját, lendületes radikalizmusát anélkül, hogy osztozni kellene illúzióiban? Hogyan lehet elérni, hogy a polgári demokrácia hazug és képmutató természetének felismerése és éles kritikája ne lohassza, hanem élessze a demokratikus átalakulásért vívott harc tüzét?

Lenin megmutatta, hogy lehet.

A polgári demokrácia kritikája nem csökkenti, hanem növeli a demokratikus forradalom átütő erejét, ha a munkásosztály a nép vezető osztálya és ha a polgári-demokratikus forradalom lépést jelent a szocializmus felé, átfejlődik a szocialista átalakulásba.

A szocializmus perspektívája nagyobb lendületet ad a 20. század polgári-demokratikus forradalmainak, mint amekkorát a régi népforradalmaknak heroikus illúzióik adtak. És ezért a demokratikus illúziók szétfoszlását csak a proletárság tudja egye-

síteni azzal a plebejus lendülettel, azzal a forradalmi heroizmussal, mely nélkül nagy népforradalmak nem győzhetnek.

Ady kérdésfeltevése tehát korántsem volt helytelen.

Az első világháború előtti évtized Magyarországában valóban az volt a népélet központi kérdése, hogyan lehet „összeegyeztetni", egy nevezőre hozni azt, aminek összeegyeztetése Adynak is főproblémája volt: a polgári demokrácia bírálatát a demokratikus forradalom plebejus lendületével. Adynak nem sikerült ez az összeegyeztetés, de küszködött és szenvedett érte és e küszködésével és szenvedésével is a magyar valóság legöszintébb, leghívebb tükre és megszólaltatója volt.

Ady lírájában ennek a magyar valóságnak pozitív és negatív oldalai együtt kaptak hangot. Magyarország demokratikus forradalommal volt terhes, nagy népmozgalmak vittek bele friss, forradalmi levegőt az ország közéletébe. Ilyen friss, forradalmi levegőt a 20. században nem lélegzett be egyetlen nyugateurópai ország költője sem. És mert benne élt egy érlelődő, demokratikus forradalom sodrában — mely objektíve napirendre tűzte a szocialista átalakulásba való átfejlődés kérdését is —, lett eleven emberi és költői élmény Ady számára a szocializmus. A kapitalizmusból való kiábrándulás, mely az európai polgári intelligencia jelentős része fölött már akkor úrrá lett, ezért nem vált a háborúelőtti Magyarországon szellemi ellenforradalommá, kulturális és irodalmi arisztokratizmussá. A burzsoázia rohadtságának felismerése a demokratikus forradalom problémáival kapcsolódott össze és így erősítette a munkásszocializmus eszmei vonzóerejét a demokratikus átalakulás őszinte és becsületes híveire.

De ugyanakkor Magyarországon a világháborút megelőző évtized a demokratikus forradalom megpróbáltatásainak, megtorpanásának évtizede is

volt. A tömegmozgalom energiái iránytalanul és céltalanul kallódtak el. Objektív és szubjektív okok miatt — az osztályellentétek élessége, az osztrák kapcsolat, a nemzetiségek elnyomása miatt és legföképpen amiatt, hogy nem volt vezető forradalmi munkáspárt — a demokratikus forradalom igazi, nagy kérdései nem voltak tisztázott és világos kérdések, melyek meghatározhatták és alakíthatták volna a tömegek életét, harcait és öntudatát. A háborúelőtti magyar valóságban ezért a demokratikus forradalom erői csak ösztönösen működtek, az események mélyén, elrejtve, de nem oly világos és szilárd tudatossággal, mint a cárizmus Oroszországában.

Demokrácia és szocializmus viszonya a szocializmusba való átfejlődés kérdése ezért nem a vezető munkáspárt politikájának konkrét sztratégiai kérdése volt, hanem kevesek — nem is öntudatos — álma és sóvárgása.

Maga a magyar valóság volt tehát összetéve oly alkatrészekből, amelyekből Ady „két meggyözödése" kifejlödött. Amit neki nem sikerült összeegyeztetnie, azt a magyar valóságban sem sikerült. A demokratikus népmozgalom erös sodra ragadta magával Ady költészetét, ez adta neki nagyszerü erejét, színét és zengését. A tömegmozgalom eltévedéséből származtak Ady eltévedései is. Az, ami Adyban „dekadens", végsö sorban szintén csak annak a hiábavaló erőfeszítésnek, kínlódásnak és sóvárgásnak a tükrözödése, mellyel a magyar nép a demokratikus forradalom győzelméhez, a szocializmusba való átmenethez vezető utakat kereste — és nem találta.

Mindez együttvéve adja Ady lírájának azt a többszínüséget: forradalmisággal aláfestett kiábrándultságot és kétségbeeséssel átitatott forradalmiságot, mely öt a 20. századbeli polgári Európa költészetének legnagyobb alakjává avatja. Ez avatja öt

egyben a legnemzetibb, a magyar talajban legmélyebben gyökerező költővé.

Ady Endre a magyar fejlődés egy kritikus évtizedében volt a magyar nép hangja. De ez a hang „nádorválasztó kisúrösök" ivadékának torkán bugyogyant ki. Ebben is mély történelmi szükségszerűség rejlett.

A „két meggyőződés" összekapcsolására olyan valaki kellett, aki nem a burzsoáziából jött, de nem is a népből. A demokratikus forradalom népi lendületének hangot adni, de ugyanakkor kifejezni a kiábrándultságot a kapitalizmusból, a szocialista jövő utáni sóvárgást is, megszólaltatni a félfeudális Magyarország elleni gyülöletet és harci akaratot, de ugyanakkor megszólaltatni a kételyt, az elfáradást, a hitetlenséget is — ehhez olyan rétegből kellett jönni, melyet osztályhelyzete, multja, kultúrája szinte predesztinált ezeknek az ellentéteknek az összekapcsolására. Ady kisnemesi származásából, „kisúri" osztályhelyzetéből eredt az a függetlensége, mellyel bírálni tudta a burzsoáziát és a kapitalizmuson túl a jövőre tudta fordítani tekintetét. És csak mert ebből a rétegből jött, melyet a magyar nép harcaival ősi kapcsok füztek össze, tudott megcövekelödni — a reakciós szellemi arisztokratizmus csábításai ellenére is — a népi talajban.

A demokratizmussal átitatott arisztokratizmust és az arisztokratizmussal átitatott demokratizmust Ady szinte készen kapta e réteg társadalmi helyzetéből, történelmi hagyományaiból.

A háború előtti évtized demokratikus mozgalmának főgyengéje az volt, hogy a falu és város demokratikus-forradalmi erői, elsősorban a munkásság és a parasztság között nem volt tudatos együttmüködés, forradalmi szövetség. A demokráciáért küzdő polgári intelligencia városi volt, a parasztsággal nem volt kapcsolata. A demokratikus forradalom vezetésére hivatott munkásosztály pedig nem úgy lépett fel,

mint az az osztály, mely vállalja a demokratikus forradalmi erők egységének szervezését. A burzsoázia nem is akart így fellépni.

Ebben a helyzetben a demokratikus forradalomban érdekelt osztályok együttes hangja, forradalmi egysége csak mint vágy szólalhatott meg, nem a politikában, nem a politikai cselekvésben — hanem csak a költészetben. Ady „kisúri" eredete, bocskoros-nemzeti öntudata predesztinálta arra, hogy a magyar polgári-demokratikus mozgalom e sajátos helyzetében a forradalmi osztályok egységének legyen lírai harsonája. A hétszilvafa ott állt a faluban, közel a parasztsághoz. De a hétszilvafa — társadalmilag és kulturálisan — kinőtt a faluból. A bocskoros-nemesi rétegből sarjadt Ady nem volt sem korlátoltan vidéki, sem korlátoltan városi, ezért lehetett a város és a falu forradalmi osztályainak közös, egységes, országos hangjává.

De a hétszilvafás kisurak Magyarországon külön társadalmi rétegként már régen letűntek, társadalmilag vagy a parasztság felső rétegéhez vagy a vidéki úri „intelligenciához" tartoztak. A bocskoros nemességnek az a valamikori szerepe, hogy „hangos Dózsát parancsolt" a forradalmi nép élére, már csak mint emlék élt, csak mint hagyomány és vágy. Ezért adta ez a letűnt réteg a magyar népnek legnagyobb lírai költőjét a 20. században, ahelyett, hogy — mint a 16-ban — forradalmi népvezért adott volna neki.

II. ADY SZIMBOLIZMUSA

1. Szimbolizmusának társadalmi alapja

A néppel összeforrt demokratikus forradalmár, aki gyülölettel és dühvel fordul a magyar valóság felé, hogy segítsen összetörni és a polgári társadalomban magára maradó müvész, aki útálattal és kiábrándultan fordul el a kapitalizmus prózai és felszínes hétköznapjaitól: magányosságnak és forradalmiságnak ez a sajátos dialektikája szabja meg és alakítja ki Ady verseinek belsö müvészi formáját. Ez a forma: a szimbolizmus. Ady szimbolizmusa: „két meggyözödésének" lírai egysége.

Petöfi is írt versben az anyjáról. Líra volt ez is: az anyjáról írva önmagáról írt. De a költö Énje csak tükrözte a valóságot és ehhez a valósághoz hozzáadta magát. Az anya, a maga igazi életével és küszködésével elevenedett meg a versben és emelkedett önmagán túl a népi sors megszemélyesítöjévé. Ady így írt az anyjáról:

Sötét haja szikrákat szórt,
Dió-szeme lángban égett,
Csipöje ringott, a büszke
Kreol arca vakított.

Szeme, vágya, eper-ajka,
Szíve, csókja mindig könnyes.

Anyja szépségének rajongó leírása szenvedélyesen égő színekkel, rögtön a valószerűtlenség hangulatával telíti a verset. Mintha a kreol-arc, a szikrázó haj, a ringó csipő, a lángban égő dióbarna szem valami varázslatnak lennének megnyilvánulásai. Nem igazi anya ez, hanem valami tündér, akinek

Bizarr kontyán ült az átok.
Ez az asszony csak azért jött,
Hogy szülje a legbizarrabb,
A legszomorúbb fiút.

Ő szülje az átok sarját
Erre a bús magyar földre,
Az új hangú tehetetlent,
Pacsirta-álcás sirályt.

Anyja szépségének leírása csak bevezette a vers fordulatát, Ady megjelenését. Csak jelképes beszéd volt, ami arra kellett, hogy szinte tapintani és ízlelni lehessen Ady magányosságát „a bús magyar földön". A költő Énje nem arra való volt, hogy tükrözze a valóságot, ellenkezőleg: a valóság maga is jelképpé vált, az Én tükröződött benne.

Petőfi is leírja „szülőföldjét", az ő leírása is tele van líraisággal. De ez a szülőföld mégis valóságos táj, természet, élet. Ady így ír a szülőföldjéről:

Ez itt a falu, az én falum,
Innen jöttem és ide térek.
Mindszentnek hívják hasztalan,
Mert minden gonosz rajta van,
S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.

Elvarázsolt hely ez, nem az igazi Érmindszent, hanem a magyar élet szörnyűségének jelképe.

A realista lírikus kifelé néz és az élet dolgait nevükön nevezi akkor is, ha önvallomást tesz. A szimbolista lírikus befelé néz, mert idegen a világ-

ban és az igazi valóságot a dolgok mögött akarja megkeresni.

Petőfi realista lírája szerves kapcsolatban van forradalmi-demokratikus optimizmusával. A kapitalizmus ellentétei még nem mérgezték meg ezt az optimizmust. Természet és ember, a valóság egyes jelenségei és az egész valóság között a költő forradalmi hite teremtett harmóniát.

Ady a nagy költő művészi tudatosságával tudta, hogy mit szeret Petőfiben. Petőfi „látását" szerette, azt, hogy Petőfi fel tudta fedezni a gémeskutat, a Kutyakaparót, a faluvégi kurta kocsmát és „ámulni" tudott rajtuk. Szinte irígyelte, hogy Petőfi az egyes dolgok realitásában közvetlenül az egész élet realitását tudta befogadni és helyeselni.

De az osztályellentétektől feldúlt társadalomban nem lehetett többé Petőfi módjára „ámulni" a közvetlen valóságon. Nem lírai realizmus lett volna ez, hanem üres apologizálás, amely a kapitalizmus szörnyűségeit mint idillt ábrázolta volna. Az a dilemma, amit a demokratikus forradalom korszakának realista költészete, tele naiv optimizmussal, nem is ismer: a „mindennapi" élet és az „igazi" élet kettőssége, a valóság egyes darabjaiban kínálkozó szépség semmisége az egész élet ürességéhez képest: ez a dilemma szabja meg a szimbolizmus nagy költőinek viszonyát az élethez. A valóságban nem tudván idillt látni, varázslatot láttak benne.

A nagy szimbolista lírának — Baudelairetől Adyig — társadalmi háttere és alapja az az ellentmondás, amely a mindennapi valóság és a valóság mélyén működő vak erők között fennáll. A mindennapi élet álnyugalmát, a kapitalizmus „békés fejlődésének" látszólagos állandóságát élték át a nagy szimbolista költők a valóság irrealitásaként. A szimbolizmus társadalmi feltétele és alapja a polgári forradalmak lezajlása utáni kapitalista társadalom, mely örökké tartó stabilitásra rendezkedik be, annak

ellenére, hogy az osztályellentmondások okozta rothadás már kiütközik rajta és hallani a társadalomban azoknak az eröknek a morajlását, melyek véget fognak vetni a kapitalista világ nyugalmának. A szimbolista költök, akiknek nem volt kapcsolatuk a néptömegek harcával, úgy érezték, hogy ök hallanak egyedül a süket világban. A szimbolizmus jelentékeny képviselöinél mindig többé-kevésbbé kitapintható kísérteties világuknak ez a konkrét társadalmi háttere.

Érezni, hogy attól a valóságtól fordulnak el, amely homokra épült. Hogy jelekben beszélnek és a dolgokat nem nevükön nevezik, onnan ered, hogy az élet elrejtve müködö igazi mozgatóeröinek nevét keresik, hogy mint a mesékben a szellemeket, megidézzék öket.

Másszóval: a nagy szimbolista költökben a realitásra való vágyakozás müködött. Szimbolistákká éppen azért lettek, mert vágyódtak az igazi realitásra.

Adyt Baudelairehez és Verlainehez éppen az vonzotta, hogy megérezte bennük ezt a realista szomjúságot az életre. Egy 1906-ban írt cikkében, amelyben Victor Hugo és Verlaine hívei közt akkoriban folyó vitát ismertette, kifejti, hogy Verlaine szimbolizmusa és pesszimizmusa közelebb áll a valósághoz, mint Victor Hugo romantikus, liberális optimizmusa. „Victor Hugo — így ír — részeg volt korának politikai eszméitöl s csak éppen ereje, impulziója s szótára volt nagyobb, mint egy romantikus forradalmár kereskedösegédé. Verlaine már az ember volt, az ember, akit nem kap el a tömeg, s aki a világot nem a népgyülésekröl, de a szörnyü önmagát vizsgáló, mély individuális lelki órákból ismeri... Ám mégis, Verlaine már érzi, hogy önbünös lelke mindazok helyett sír, akiket elnyomorított egy hitvány, hazug és hóhér társadalom." A szimbolizmus befeléfordulását Ady tehát úgy

fogta fel, mint azonosulást a kapitalizmus elnyomorítottjaival. A valóságtól való elfordulásban realizmust érzett, lázongást a kapitalizmus ellen.

De Ady itt beleolvas valamit a szimbolizmusba, ami csak mint tendencia, mint szándék volt meg benne. A szimbolisták akartak ugyan behatolni a kapitalista társadalom „titkaiba", de nem tudtak, mert antikapitalista lázongásuk izolált intellektuellek, magános művészek kétségbeesése volt. Ezért élték át a polgári társadalom felületi nyugalma és a társadalom belső rothadtsága, a polgári biztonságérzet és a fejlődés igazi mozgató erői közötti ellentmondást, mint a valóság irrealitását. Így ők maguk is áldozataivá váltak annak a kettősségnek, mely ellen lázongtak. A felszín valóságától eltávolodva nem tudták megtalálni az utat vissza — és előre — az igazi valósághoz.

A nagy szimbolista költők maguk is érzik ezt az eltévedést, az ő költészetük ezért tragikus vitatkozás egy olyan valósággal, melytől nem kapnak választ. Epigonjaiknál a szimbolizmus társadalmi eredete már egészen elhomályosodott, ők már szinte jól érzik magukat az irrealizált világban.

Ady szimbolizmusa gyökeresen különbözik ettől a dekadens szimbolizmustól. De különbözik a nagy franciákétól is. Ady szimbolizmusa megtalálja visszafelé az utat a valósághoz, mert az ő szimbolizmusa más történelmi talajból sarjadt, mint akár Baudelaire-é és Verlaine-é. Ady azért érzi irreálisnak, kísértetiesnek a világot, mert anakronizmusnak érzi. A magyar valóság áll előtte, grófjaival és püspökeivel, a magyar nagybirtokosok uralma, a félfeudális Magyarország, a magyar „Ugar". Ami őrá lidércnyomásként nehezedett, a feudális mult volt, nemcsak a kapitalista jelen; a megkövesedett feudális maradványok fojtogatták, nemcsak a polgári társadalom megmerevedett hétköznapisága.

Ady szimbolizmusának két szembeszökő sajátossága, hogy a világot kísértetiesnek ábrázolja és a valóságot mitologizálja. Hallgassuk meg „Kocsiút az éjszakában“ c. versét:

Milyen csonka ma a Hold.
Az éj milyen sivatag, néma.
Milyen szomorú vagyok én ma,
Milyen csonka ma a Hold.

Egy felesleges szó nincs itt, az ember szinte érzi, hogy a sötétben futó szekér utasa suttogni is alig meri a szavakat. Saját szomorúsága csak egyik eleme a kísérteties tájnak. A harmadik sor mégis jelzi, hogy ez a vers nem természetleírás és hogy a kísértetiesség nem a tájban, hanem az emberben van. A következő szakaszból kiderül, hogy nem is az emberben, hanem az objektív valóságban:

Minden egész eltörött
Minden láng csak részekben lobban,
Minden szerelem darabokban,
Minden Egész eltörött.

A Hold „csonkasága“, a „sivatag éj“ csak jelbeszéd volt, aminek itt a megfejtése. Nincsen sehol teljesség. Az élettel nem lehet teljesen azonosulni, mert nincsenek nagy és teljes igazságok. „Minden Egész eltörött“: az élet kicsinyes elaprózottságának elvont gondolata érzékien megelevenedik. A valóság ízét, színét, megfoghatóságát érzed a valószerűtlenségben is. Épp ezzel válik a vers hangulata kísértetiessé. A harmadik szakaszban a valóság kísértetiessége és a léleké egybefolyik:

Fut velem egy rossz szekér,
Utána mintha jajszó szállna,

Félig mély csönd és félig lárma,
Fut velem egy rossz szekér.

A vers „témáját" ki lehetett volna fejezni a jelbeszéd kerülőútja nélkül is. El lehetett volna panaszolni a magánosság kínját az üres és értelmetlen világban, az érzelmeket közvetlenül nevükön nevezve. De akkor a vers aligha fejezett volna ki egyéni véleménynél, szubjektív hangulatnál egyebet. A vers érzelmi és gondolati magja azért van beleágyazva egy érzéki, tárgyi, de kísérteties valóságba, hogy a magányosságnak és az élet felemásságának szubjektív érzelmei általános érvényűvé váljanak és mint magának a világnak az állapota, mint a valóság szörnyűségének ábrázolása rögzítődjenek meg.

Ady világa szörnyekkel népesül be, a valóság látomásokból áll. És mitológikus fogalomalkotásának lényege éppen ez a kísértetiesség. Az Én és a világ viszonyának ellentmondásai testet öltenek: Ady egyéni magányossága, vergődése, keresése, kétségbeesése, életvágya megszemélyesülnek és mint mitológikus lények lépnek szembe vele. Az Ős Kajántól a Disznófejű nagyúrig e mitológikus figurák egész légióját teremtette meg Ady képzelete. Versei tele vannak megbabonázott tájakkal és varázslatokkal. Az izoláltság érzése „Jó csönd herceggé" lesz, vagy „A rémmesék uhu madarává":

Fél-hajnal csöndje s a szobán
Nagy, kék fülekkel, ostobán
Egy furcsa bagoly átröpül,
Mint a rém-mesék uhuja

Szárnya veri az ablakot:
Magam vagyok és én vagyok.

„Szárnya veri az ablakot": nem lehetne kísértetiesebb érzékiséggel kifejezni a magányosság kínját. De Ady szerelmi költészete is át meg át van szöve babonás rejtelmekkel, a szerelem mitológikus ritussá lesz nála, amelynek megvannak a maga kijelölt áldozati helyei: a Hóvárbércek, a Halálárok, az Alvó csókpalota, a Tavasz-kunyhó stb.

Adynak ez a babonákkal és kísértetekkel benépesített világa hasonlít a népköltészet csodavilágához.

A népköltészet is szimbólumokkal dolgozik és mitologizál: a társadalom és a természet erői megszemélyesülnek benne. De a népköltészet mitológiája realisztikus, a mitológiai lények és figurák első pillanatra elárulják, hogy a társadalmi valóság, a gazdag és a szegény ellentétének tükröződései. A népköltészet mitológiája közvetlen és naiv realizmussal vetíti vissza a társadalmi jóról és rosszról alkotott paraszti hitet. A csodás és a természetes világosan és magától értetődően folyik egybe, természeti erők a megszemélyesített társadalmi hatalmak szolgálatában állanak. A népköltészet „szimbolizmusában" is irrealizálódik, csodákkal telik meg a világ, de átlátszó és naiv szociális vágyálmok formájában. A népköltészet mitológiája éppen ezért nem hat kísértetiesen. Mitológia — mint Marx kifejtette — akkor jön létre, ha a megismerés számára a tárgy idegen marad, ha az ember nem tud behatolni az objektumba, ha a természet és a társadalom „titkai" megfejtetlenek. A népi mitológia alapját ezek a természeti és társadalmi titkok alkotják. Az objektív valóság objektív problémái, ellentétei tükröződnek benne.

Ady mitológiájában a külső világ kísértetiessége mintha csak kivetítődése volna a társadalomban helyét nem lelő, magára maradt, lázongó ember lelkének. És ez a belső kísértetiesség abból származik, hogy Ady úgy érzi, hogy a vak világban ő lát egyedül. Nem kísérteties-e az a világ, amely vulkánon

táncol, de azt hiszi, hogy örökkétartó biztonságban él, amelyben az emberi és társadalmi viszonylatok hazugok és fejtetőre vannak állítva, de amely azt hiszi magáról, hogy ő az egyedüli lehetséges és természetes világ? Nem kell-e annak, aki úgy érzi, hogy egyedül ő látja helyesen a kapitalista társadalom életének ürességét és minden természetesnek visszájára fordítottságát, nem kell-e kételkednie a világ és saját érzelmei realitásában?

Ady kísértetei, babonássága, mitológiája abból származnak, hogy ő az életet lényegesnek érzi a burzsoázia felszínes életének lényegtelenségével szemben. Nagy változásokkal, megrázkódtatásokkal, jövővel terhesnek érzi a megáporodott és megkövesedett jelent. És ezért rémlik neki, hogy különleges képessége van meglátni azt, amit mások nem látnak. az élet lényegét, az emberek csak általa ismert sorsát. Ady ezt a „sorsot" személyesíti meg költői mitológiájában, négyszemközt társalog az élet „titkos" lényegével. Ez a „négyszemközt"-maradás a „sorssal", az élet „lényegével": készteti borzongásra, mitologizálásra Adyt.

A népmese realista mitológiája epikus és optimista. Adyé lírai és pesszimista. A népmesében naiv népi igazságszolgáltatás folyik, a jó győz a rossz fölött. Ady mitológiája sötét és az atmoszférája tragikus. Ady maga „az érzés drámáinak", „a belső rettenetek jajainak" nevezi verseit.

De a kísérteties világ sem tud függetlenedni a valóságtól. A befeléfordulás — éppen mert az „érzés drámáiról" van szó, tehát ellentétes erők összecsapásáról — állandó visszafordulás is a világ felé. Ady legelvontabb verseiben sem zárkózik végleg magába. Mitológiája hol közeledik a közvetlen valósághoz, hol távolodik töle; egész gazdag lépcsőzetessége van aszerint, hogy szimbolikus lényei meddig távolodtak el a valóságtól a tiszta babonavilág felé.

Ady hol a néphit, a vallás hagyományos fogalmait használja fel arra, hogy egészen új tartalmat kölcsönözve nekik, új lelket lehellve beléjük, benépesítse velük a világot; hol a tárgyi világ dolgait változtatja mitologikus szimbolumokká, különösen, ha a társadalmi élet általános összefüggéseit akarja érzékeltetni: a nap „Vörös nappá", a puszta „Pusztává" változik, gémekből, pávákból, szegfükből a magyar élet ellentéteinek szimbolumai lesznek.

Ady mitologizáló költői módszerének leggyakrabban alkalmazott eszköze az az absztrakció, melylyel az egyes dolgok korlátoltságán túl akar menni, hogy érzékeltesse az általánosat, az egészet, a teljességet. Ezek az absztrakciók átlényegülnek, életre kelnek, és így születnek meg Ady nagybetüs szimbolumai: az Élet, a Halál, a Csók, a Pénz, a Minden stb. A kapitalista társadalomban az emberi élet üressé és tartalmatlanná lesz és az élet konkrét gazdagságát és teljességét a szimbolista költő csak mint legszélsö absztrakciót tudja kifejezni. Ezért lesz az életből: „Élet". Az átlényegülő absztraktumok, amikbe Ady szimbolizmusa — épp e nagy betüs absztrahálással — a leggazdagabb tartalmat akarja lehelni, korrelátumai a valóság ürességének.

És végül vannak versei, melyekben a mitológikus lények valamit helyettesítő, szimbolikus mivoltának, a valóságból való származásnak minden nyoma eltünt. Az „özvegy legények tánca" a realitástól teljesen függetlenített kísértetek hátborzongató dáridója és a „Hóvár-bércek", melyek alatt „pallótlan háttal" zuhog „a szerelmi patak": valóban csak elátkozott „babona-bércek".

E minden realitástól függetlenedett babonavilágban hiába keresed a vers közvetlen „jelentését". A szimbólumokat itt lehetetlen közvetlenül lefordítani az értelem nyelvére. A kísérteties világ itt már ön-törvényeinek engedelmeskedik. És mint ahogy a népi hiedelmek és babonák „értelmét" sem

lehet a formális logika módszereivel megfejteni, hanem csak akkor, ha a nép társadalmi létének és ezen keresztül a természethez való viszonyának igen bonyolult kérdéseit sikerül tisztázni, éppúgy Ady kísérteties világának „értelmét" is sokszor csak kerülő úton lehet megfejteni: ha sikerül meglelnünk magának a mitologizálásnak társadalmi és ezen keresztül lelki kiindulópontját.

Azoknak a rejtvényeknek a megfejtése, melyeket Ady mitologikus világa felad, a kulcs jelbeszédének desifrírozásához: ott van politikai költészetében.

2. Politikai költészete

Ady szimbolizmusa épp abban különbözik valamennyi kortársának vagy elődjének szimbolizmusától, hogy jelbeszédét minduntalan ő maga fejti meg, hogy mitologikus világának titkairól ő maga lebbenti fel a fátylat a társadalmi és történelmi kiindulópont, a magyar valóság megnevezésével.

A valóság kísértetiességének érzése miből ered? Ady megfelel rá:

> A csak álomban élő, büszke tettnek
> A szép holnapnak, meg nem érkezettnek
> Vagyok királya, vagyok büszke hőse,
> Aki utálja a mát, ezt a holtat,
> Kinek az álma a szent, titkos Holnap.

A „csak álomban élő büszke tett" állandóan visszatérő motívum, jeléül annak, hogy Ady egyik legmélyebb lírai érzéséről van szó. A „Midász király sarja", „A Nincsen himnusza", a „Szent Lehetetlenség Zsoltára", „A bölcseség áldozása", mind ezt a témát variálják: a világ visszájára van fordulva, mert a „büszke tett", a forradalom, csak „álom".

Mert várhatatlanokra várok:
S nem várok mást, mint várhatatlant:
Oh véres kínok véres kínja ez.

— — —

Agyam fölforr, torkom rekedt
S bomlott, nehéz alkonyaton,
Átkozott szent lehetetlenség
Zengem sorvasztó éneked.

Ugyanezt Ady máskor így fejezi ki: „A van csak egy rossz álom — S a valóság a Volna". S ha jól odafigyelünk e versek érzésanyagára, rá kell jönnünk, hogy elvontabban és befeléfordulva, de ugyanez van bennük kifejezve, mint kifeléfordulva és konkrétabban például „A magyar Messiásokban". Az „álomban élő büszke tett", a várás a várhatatlanra ugyanaz, mint a magyar Messiások tehetetlensége.

Ady magyarság-versei három fő motívum változatai. Az első motívum a magyar „Ugar". Nincs költőnk, akitől több gyülöletet lehetne tanulni az urak, a grófok, az ezerholdasok Magyarországa iránt, mint tőle. Ez a gyülölet vad és szenvedélyes, mint az ótestamentum átkai. Az úri Magyarország a „Halál-tó", amelynek dögletes a kigőzölgése, „ár, szürkeség, víz-göz, pocsolya"; az uralkodó osztály: „vad csorda", mely letapos és elpusztít mindent, ami szépség és mindenkit, aki újat hoz és kultúrát akar elültetni a magyar földbe. Bacsányi is gyülölte a magyar urakat. Petőfi is alaposan megmondta a véleményét a mágnásokról, akiknek jó szoros nyakravalót, vasvillát és lámpavasat ígért és kívánt. De mindez ártatlan semmiség ahhoz a fogcsikorgató gyülölethez képest, amivel Ady gyülölte a magyar urakat.

De jött egy kóbor ivadék,
Rabló, szerencsés ritterek
Népe, akiknek sarj-során
Ma tán zsandár-miniszterek
Tobzódnak az Idö torán.
— — — —
S a nyavalyásnak nem adom,
Mert gróf, jobbomat nem adom.
Mondják csak, hogy ök nem értnek.
Ne is értsenek grófi senkik,
Tavalyi cselédek.

Tisza Istvánról szól a vers. Nem véletlen, hogy Petöfi a Mészáros Lázárokról gúnnyal, a királyokról személytelen megvetéssel emlékezik meg és Lamberg és Latour is úgyszólván csak mellékes figurák abban a hatalmas versben, melyben Petöfi ünnepli, hogy a nép a forradalom ellenségeit a másvilágra küldte. Ady Tisza Istvánt máskép gyülölte. Személyes gyülölettel, mint akiben megtestesül egy rendszer minden gonoszsága és rothadtsága. „A bujtó új kan Bátori Erzsébet"-nek hívja, „geszti bolondnak", „veszendö, kerge kosnak". „Bomlott szemü s bomlott fejü kaján"-nak kereszteli el és szinte rekedten ordítja feléje utálatát: „Szél fúj bolond lyukból — De bolond szél: geszti". És átkozza: „Fráter, gyermekeiden bünhödöl", „ez a gazember még lakolni fog".

Ez a személyes gyülölet forradalmi érzelem volt, de volt benne a kisúr gögös dühéböl is a nagyúr iránt, nemcsak a nép demokratikus gyülöletéböl az uralkodó osztály képviselöje iránt. Ady máskép gyülölte az úri Magyarországot, mint Petöfi. Petöfi a Pató Pálokban törpéket látott, nem óriásokat: a forradalom ellenségeit a maguk prózai kicsinységében ábrázolta. Hösi és nagy érzései nem az ellenségen gyulladtak ki, hanem a népen, a forradalmi nemzeten, a forradalmi feladatok nagy-

ságán. Ady az ellenséget démoni méretűvé nagyítja fel, szörnyeteggé, a gonosz megtestesülésévé. Ady a jelent és a jövőt nem tudta nagynak és hősinek érezni, a polgári demokrácia prózaisága nem tölthette el nyugodt és biztos hittel: ezért gyűlöletét, forradalmiságát az ellenség felnagyításából, mitologizálásából merítette. Heroikus forradalmi érzelmeit az ellenségen lobbantotta lángra.

De ebben a gyűlöletben a grófok Magyarországa iránt már eleve benne van a fogcsikorgató tehetetlenség dühe is és az elszigeteltség szomorúsága. Ady magyarság-verseinek ez a második fő motívuma. „Jaj, vajjon mi lesz velünk? — Nincsen itt part, nincsen ember." A jövő ködben van és a cél bizonytalan. És az egyedüllét Ady érzelmeit úgyszólván visszájára fordítja. Természetes az lett volna, hogy minél élesebben és elszántabban fordul az úri Magyarország ellen, annál inkább érezze, hogy ő van begyökerezve a népi közösségbe, hogy vele van a nép és a „geszti bolondokkal" nincs senki.

De Ady azt érezte, hogy ő van kirekesztve a közösségből. „Ilyen bánat-folt nincs fölvarrva — E kerek földön senkire — Csak fajából kinött magyarra." Ezt az érzelmet nem cáfolja meg, csak kiegészíti az a másik, hogy az igazi magyarság: ő, Ady Endre. Ady gőgje, büszkesége, rendeltetéstudata: egy töröl fakadt magányosságával. De nem azért volt egyedül, mert próféta volt, hanem azért tünt fel maga előtt is prófétának, mert egyedül volt. Váteszi érzelme mitologikus megnyilvánulása volt az elszigetelt ember közösség-vágyának, képzeletbeli összeolvadás volt a néptömegekkel a magányosság kerülőútján. „Ha én sírok, a nagy Élet sir — írja büszkén a Vér és Arany-kötetben — Az eleve elrendelés zúg, — Ha én fájdalmasat kiáltok." De ez a büszkeség „A halottak élén"-ben már elmúlt: „Én vagyok a magyar bánatok legvertebb

siratója". Pedig ugyanarról az érzelemről van szó itt is, ott is: a „Vér és arany"-beli versnek „Az én sírásom" a címe, „A halottak élén" versének pedig ez: „A sirató siralma". Az eb-ura-fakó-öntudat és a lemondó sírás között csak hangulatbeli a különbség, de az objektív lírai gondolat ugyanaz.

Ady magyarság-verseinek harmadik fömotívuma az, amit ma divatos szóval „magyar pesszimizmusnak" lehetne nevezni. Nemcsak arról van itt szó, amit az Ős Kajánban Ady úgy formuláz, hogy „mit ér az ember, ha magyar?", hanem arról a sokkal többről, hogy mit ér a nemzet, mit ér a nép, ha magyar?*

Mert gyáva volt és szolga volt
S életét élni sohse merte
A Sors, a sorsa,
Hajh, be megverte, be megverte.

Most itt várhatja a Pokolt
Szórva, megtépetten, ritkulva.
S a Sors, a sorsa,
A sorsa búsabb, mint a multja.

Ady, a demokratikus forradalmár, a népet mindig elválasztotta az uraktól. De nem volt azoknak a kispolgári demokratáknak a fajtájából való, akik a „nép"-ből bálványt csinálnak. Joggal érezte, hogy Magyarország sorsáért nemcsak az urak, hanem a nép is felelös. Magyarország forradalom nélkül elpusztul, pusztulásában a nép is részes, mert nem csinál forradalmat. Ady mély pesszimizmusa a ma-

* Sajnos, nem idézhetjük Ady valamennyi versét, mely ezt a gondolatot fejezi ki. De ideiktatjuk a legfontosabbak és legszebbek címeit: Pimasz, szép arccal; Hajlongani emerre, amarra; A fajok cirkuszában; A fajtám sorsa; A hőkölés népe; Utálatos, szerelmes nációm; Nem nagy dolog; Az idő rostáján; Szép, magyar sors; A szétszóródás előtt; Nóták piros ősszel; Nekünk Mohács kell; A kürtösök szava.

gyar nemzet jövőjét illetően ebből a forradalmi érzelemből táplálkozott. „Bizonyisten, rongy-országot — Lázadásba vinni — úgyse lehet: mindegy" — írja a „Ki látott engem" kötetben, mely 1914-ben, az első világháború kitörésének évében jelent meg, amikor már nyilvánvaló volt, hogy a magyar nagybirtokos-reakció csatát nyert és a demokratikus forradalom ügye zsákutcába jutott. Nem véletlen, hogy éppen ebben az időben erősödik meg Adyban ez az érzés: „Ezért a népért úgyis mindegy — Ebsorsot akar, hát — akarja."

Nem kell Adyt megvédelmezni azzal a váddal szemben, hogy a magyar népet megvetette. E keserű kifakadásaiban a nemzeti szégyen nagy, haladó érzelme fejeződött ki; a mardosó szégyené afölött, hogy Magyarország ott tart, ahol tart.

Ady nemzeti pesszimizmusában aggodalom volt és szorongás, hogy Magyarország megkésik a forradalommal. A történelmi tempóveszteség, a forradalmi alkalom elmulasztása kínozza: „Siessünk nagyon a magyarral, — Megkéstünk kissé, el ne késsünk" — írja „A halottak élén"-ben. Nemzeti büszkeségét az sérti vérig, hogy a magyar a népek sorában nem elöl van, hanem hátul: „Minden, minden ideálunk — Másutt megúnt ócskaság már". Ady nemzeti pesszimizmusa abból ered, hogy mindjobban úrrá lesz fölötte az érzés, hogy a magyar nép már a demokratikus forradalommal is elkésett. És oly intenzív a félelme, hogy a magyarság elmarad az emberiség nagy dolgairól, hogy kívül reked a történelmen, hogy a történelemre is féltékenyen tekint: nem közömbös-e a világnak, lesz-e, nem lesz-e magyar forradalom? A történelem előhadát alkotó népekről lemaradó kis nép nemzeti önérzete lázad fel benne a világ ellen, melynek a magyar forradalomnál vannak sürgősebb és fontosabb teendői. Ady a forradalom nacionalistája, lokálpatriótája: nem

internacionalista, de csak azért, mert neki mindennél fontosabb a magyar forradalom.

Ideiktatjuk „A halottak élén" kötetből „Elhanyagolt, véres szívünk" című versét, mert benne van az egész Ady:

Sebeink megújulhatnak százszor,
Úgy adta az Élet:
Támadtak a magyar sebeknél
Mindig tüzesebb kelevények
S mi árván, porban üszkösödtünk.

En-sírásunkat végigsírnunk
Hangosabb sírások
Nekünk soha meg nem engedték:
Úgy licitált ránk, mint vásott,
Kegyetlen uzsorás: a más sors.

Ha harcaink parázsa lobbant,
Világok gyúltak ki,
Sohse tudott az igazsághoz
Igazunk minket eljuttatni:
Hamupipöke a magyar kín.

Mégis és újra: föl a szívvel
Mi véres szívünkért,
Mi kínunkért, mi bánatunkért,
Mi szegény meggyötört hitünkért,
Ha orkánzik a Mindenség is.

Harcunk a magyar pokollal van,
Mindent erre tettünk,
Ennek a kapuit döngetjük,
Ezé a harcé lelkünk, testünk,
Ez vesztünk vagy győzelmünk: sorsunk.

Lokálpatriotizmus, bizonyos magyar korlátoltság van ebben a versben? Az. De van ebben a „lokálpatriotizmus"-ban valami, amiből tanulhatunk

valamennyien. A forradalmi nemzetköziség nem kozmopolita otthontalanság: a honi forradalom talajában, problémáiban, hagyományaiban kell gyökereznie a nemzetközi forradalmárnak is. A világ felszabadításának ügyével csak ön-népén keresztül forrhat össze igazán az ember.

Adyt mély, magyar történelmi önérzet fütötte. Ha a magyar nem forradalmi nép, akkor nem lehet nagy nemzet sem. Ha nem forradalmi nép, akkor nincsen súlya, hangja, szava a világban, akkor: „névtelen, mint a kóbor tigrisek serege". Ady a magyar nemzetről is azt vallotta, amit magáról: nem akarta, hogy akárcsak második is legyen. A kis nép és a nagy nemzet dilemmája kínozta és forradalom-várása, úrgyülölete elsősorban ebből a nemzeti forrásból táplálkozott.

Hiszen jó, jó: nem vagyok semmi
És mégis muszáj minden fajnál
Jobbnak lenni...

Ha a szó nem volna kompromittálva, azt mondanánk, hogy Ady nemzeti érzése: „nagy-magyar" érzés volt, de átváltva forradalmiságra.

A demokratikus forradalmi érzelem mindig együtt jár a nemzeti büszkeséggel. Lenin szocialista forradalmár volt, és éppen ezért orosz nemzeti büszkeség is eltöltötte, ha az orosz munkásosztály forradalmi harcairól, az orosz demokratikus kultúra teljesítményeiről volt szó. De Ady nemzeti büszkeségében, magyar rátartiságában volt valami egyéb is: annak a kis népnek az önérzete, mely „nagy sorsra vágyik" és amelynek volt már vezetőszerepe is más népekkel szemben. Nagy népek fiaiban a nemzeti büszkeségnek ez a fajtája természetszerűleg nincs meg. De kis népek fiaiban is csak akkor van meg, ha népük a „történelmi" nemzetek sorába tartozott, melyek az európai történelem kialakításá-

ban cselekvően résztvettek, amikor a történelmen kívüli népek még csak objektumai voltak a fejlődésnek.

A hagyományos magyar nemzeti érzelem történetileg két forrásból táplálkozott: az osztrák-német elnyomás elleni évszázados nemzeti függetlenségi harcból és az országban élő nemzetiségek fölötti uralomból. A magyar nemzeti büszkeség a nemzeti szabadságért és a magyar elsőbbségért való lelkesedés sajátos keveredése volt. Ady forradalmat áhítozó nemzeti önérzetébe beleolvadt mind a kettő. Persze, nem arról van szó, hogy Ady a nemzetiségek elnyomását akárcsak öntudatlanul is helyeselte volna. De nemzeti önérzete mély történelmi önérzet volt: a magyar nemzet nagyságát ő a történelemből vett mértékkel mérte. És ebben a történeti mértékben benne volt az is, ami haladó, az is, ami reakciós a hagyományos magyar nemzeti érzelemben.

Petőfi 1848-ban nyugodt önérzettel írhatta, hogy a magyar nemzet Európa „homlokán táncol", hogy ő a lámpafény az ellenforradalom sötétjében. Petőfi a magyarság 48—49-es forradalmi szerepének tudatában biztos öntudattal sajátította ki a magyarság egész történelmi multját „Attilától egész Rákócziig". Ady kínzó élménye ellenkezőleg az volt, hogy a magyarság 48—49-es nagyságához képest, történelmileg „kis néppé" lett, melynek rendeltetése, jövője, történelmi szerepe problematikus. Őt a „kis néppé" való lesüllyedés szégyene kínozta, a magyarság „elsőbbségének" elvesztése. Ezért a magyar multra sem természetes nemzeti büszkeséggel nézett vissza, hanem szenvedélyes és kínzó önkritikával. Nem a jelen forradalmi nagyságát, hanem törpeségét vetítette vissza a történelmi multba. A magyar történelemben a nemzeti nagyság meghiúsulását látta. Petőfi a magyar történelemben nemcsak Dózsát és Esze Tamást látta meg. Mert Petőfi a nép szemével látta a történelmi osztály multbeli nagy

alakjait, Ady pedig a nemesi forradalmár szemével látta a nép multbeli hőseit is. Petőfi a nép nagyságát látta meg az úri ösökben is, Ady az urak törpeségét a népi ösökön keresztül is.

Kuruc verseinek reménytelen, sötét hangulatát csak így lehet megérteni.

Ezek a versek a magyar líra örökértékü remekművei. A nép tragikus elhagyatottságát és elárultatását Ady utólérhetetlenül művészi hangutánzással szólaltatja meg. De ezekben a versekben az urak árulása nem alkalom okulásra, hanem ok a kétségbeesésre a nemzeti, a népi sors tragikus kilátástalansága fölött:

Nincsen egy barátom
S vércsillogva látom
Utolsó kurucnak
Érdemelt csúf sorsát
Ott az árokpart alatt.

A kuruc-versek formája, hangulata, egész belső tartalma Ady lírai gondolkodásának legmélyéről fakad. Ő a magyar urakat, a magyar urak népárulását nemcsak alulról, nem elsősorban alulról nézte, a nép szemével, hanem felüről is, annak az úrnak a szemével, aki hü maradt a néphez. A kuruc-versek a „hitszegö vagyok Álmos-fájából" témának parafrázisai, de visszájára fordítva: a hütlenekkel és árulókkal szemben a nép ügyéhez hü kisnemes kétségbeesése a nép és a néppel tartó urak közös ügyének, az ország ügyének vesztén.

Igy születik meg Adyban a „fajtája" vesztén való kétségbeesés érzelme.

Minket korszakok tüz-dühe nem edzett
S fölolvaszt a világ kohója
S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.

A magyar szét fog szóródni, ki fog hullni az idö rostáján. A nemzeti pusztulás látomásai abból erednek, hogy Ady az elnyomottakban is felfedezi a rothadást, mint az uralkodó osztályokban.

Volt egy-két hitünk, azt is összetörte
Alkus úr-had és vert, futó parasztság.

A magyar „fajta" fogalma Ady gondolkodásában semmi más, mint az úr-gyülöletnek és a népből való kiábrándulásnak összeolvadása és mitologizálása. A „fajta": titokzatos egysége az úri csordának, mely leigázza a népet és a népnek, mely türi, hogy leigázzák.

Mert népről és urakról együtt van szó, Ady „faji" érzésében a szeretet és az utálat keveredik egymással. A magyar „fajtának" „pimasz is" „szép" is az arca: segíteni nem lehet rajta, de éppen ezért Ady szolidáris vele, életre-halálra. A fajtájával való szolidaritás: a pompéji katona hüsége, kitartás veszett ügy mellett. Ady magyarsága: folytonos menekülés népétől és folytonos visszatérés hozzá; a „föl-földobott kö" újra és újra visszahull a magyar földre.

Ady fajtájával való szolidaritása tragikus és halálos hüség.

Voltunk páriái
Nagy és pénzes oknak
Gazdagoknak
S befogó hatalmasoknak.

Most már úgyis mindegy,
Az Isten talán megóvja,
Leszek jó, bús siratója,
Leszek fajtám takarója.

Ady magyar pesszimizmusa nem egyszerű folytatása Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty pesszimiz-

musának, mint ahogy általában nem lehet beszélni arról, hogy ez a magyar pesszimizmus egységes és egynemű érzelem a magyar költészetben, mely öröklődik költőről-költőre. Vörösmarty pesszimizmusa a függetlenségi harc vereségének, a 48-as „bókepárti" költő kiábrándulásának terméke. Vörösmarty azt érezte, hogy a magyarság forradalom és abszolutizmus között zsákutcába jutott. Kölcsey pesszimizmusa abból ered, hogy a polgári haladás sorsát nemesi híveitől kellett féltenie. Berzsenyi pesszimizmusának forrása: a kapitalizmus betörése a nemesi életbe. Mindhármuk pesszimizmusában csak az a közös, hogy az uralkodó réteghez tartozva bírálták az uralkodó réteget: saját osztályukon esnek kétségbe.

Ady pesszimizmusának egészen mások a gyökerei. Az ő látomásai a nemzeti pusztulásról: a forradalmár víziói, aki gyülöli az urakat, de a népet is ostorozza, mert tür és nem cselekszik urai ellen.

Pesszimista magyar versei azonban Ady „két meggyözödésének" csak egyik fele. A másik fele — elválaszthatatlan kiegészítője az elsönek — forradalmi versei. Vért felkorbácsoló költészet ez, tele izzó vágyakozással forradalmi változásokra.

E forradalmi versek lírai tartalma merő ellentéte a „magyar" versek pesszimizmusának. Olvassuk el a „Magunk Szerelme" kötet „Szent Lélek Karavánja" ciklusát. Minden egyes vers lobogó, forradalmi lázítás. A forradalmi szenvedély megperzseli az olvasót: e versek lírai indulók, amiknek hangjára masirozni kell. Ehhez hasonló erejü és höfokú forradalmi líra alig van a világirodalomban. Ezek a versek túláradnak a forradalmi rohamra készülö ember nagyszerü hitétöl, optimizmusától, a felvirradó gyözelemre való készülödésétöl.

Indul a vén magyar tespedés,
Pattan a feszült, ostoba húr,

Nagy gögök félve összebújnak
S a tisztes, nagy csönd meglapul.

Magyar ünnep lesz az aratás,
Aratni búzát, vért, fejet:
Nö a dühösök szent szektája,
Aratás lesz, ne féljetek.

Ugyanaz az Ady írta ezt, aki „Xerxes gyáva népének" keresztelte a magyart, mert nem tud akarni? Hogyan írhatta ugyanaz a költö, aki azt írta, hogy „nekünk Mohács kell", ezt:

Szüzek voltunk a forradalmak
Magas, piros, hös nászi ágyán.
De börünk alól kisüt lobogva
Már vérünk, e bús, mindeddig lomha.
Csönd van, mintha nem is rezzennénk
S rohanunk a forradalomba.

Mi csiholta ki Adyból, aki az „emerre, amarra hajlongó" magyar néptől már nem várt semmit, ezt a nagyszerü csatárabuzdítást:

Ez a világ nem testálódott
Tegnaphoz húzó rongy pulyáknak:
Legkülönb ember, aki bátor
S csak egy különb van, aki bátrabb.

A munkásság tömegharcai csiholták ki. Az „Új Versekben" még csak a magyar Ugarról van szó, a „Vér és Aranyban" még csak a magyar Messiások mártíriumáról. A forradalmi versek Ady harmadik kötetével, az 1908-ban megjelent „Az Illés szekerén" kötettel indulnak meg, „Az utca éneke" ciklussal. A „Szeretném, ha szeretnének" kötetben folytatódnak „A jövendö fehérei" ciklussal. Az „utca", a „jövendö fehérei": a magyar proletárok. A munkásság harcai adnak hitet a hitetlennek:

Daloljatok, mert megjavultam,
Daloljatok, mert elmegyek.
Most látom csak könnytelenül
Most először az életet,
Boldog vagyok.

A magyar proletárokkal, véreivel, száguld, vív, újjong a lelke. Lelkét küldi nekik, „ez ó frigyládát", az „úri viharból" hozzájuk menekül.

Ady egész költészete meggazdagszik, amikor tüdejébe szívja a munkásosztályharc friss levegőjét. Szimbolumvilága kibővül: a „Vörös Nap", a „Vörös Délibáb", „Csaba Népe", a „Hadak Útja", „Május" — mind a munkásság harcainak felmagasztalására valók és a Pusztaszerből, magyar ugarból, nagyétű gémekből, pocsolyából álló magyar valóság egész képét megváltoztatják.

De Ady proletárversei, forradalmi versei nem szüntetik meg lelke kettősségét. E forradalmi versekbe is belejátszik ez a kettősség. Sokszor önmagával folytatott vitáknak tünnek fel e versek: Ady önnön-vérét, hitét korbácsolja fel, magamagát hajtja előre a harcba.

Olvassuk el „A Márciusi Naphoz" írott nagyszerű versét.

A költeményben Ady négyszer vesz lélekzetet. A vers gerince egy rettenetes átok azokra, akik nem akarják a népforradalmat minden következményével:

Verje meg, verje meg, ha van verő Isten,
Aki csak egy kicsit ósdit akar itten,
Mert itt kárhozat van, itt le kell gyilkolni,
Mindent, ami régi, ezeréves holmi,
Mindent, ami senyveszt, mindent, ami árul
S Etel-közt teszi meg hü magyar határul.

Itt Ady megáll, kifújja magát, lélekzetet vesz. Az átokra forradalmi fogadalom következik.

Fiatal Március, most nézz a szemünkbe
S úgy adj nekünk erőt, sugarat, hatalmat,
Amily híven hisszük ezt a forradalmat.

De a nyugodtan induló szavak újra nekiiramodnak, kitüzesednek, a vers újra zihálni kezd:

Büdös úr-szag, pénz-szag sehol így nem kábít,
Minden: változásért és újért kiált itt
S ha papok tömjénjük gögösebben rázzák,
Mindezek halálos sorsunk magyarázzák:
Petőfi szavánál van szükség jobb szóra:
Mindent meglátóra, mindent felrúgóra,
E fényes Március csatasorba állít:

S itt megtorpan a vers, Ady új lélekzetet vesz, hangot vált:

Végre talán eljut bús Magyarországig.

A vers sötéten indul és hitetlenül ér véget. „De akard végre, hogy mi is akarjuk — De akard végre, hogy csúnyán ne haljunk" — ez a befejező sóhaj folytatja a vers panaszosan vádoló bevezetését: „Ültünk örökké jeges senyvedésben". Hit, vagy hitetlenség van ebben a versben? Ez is, az is.

Ady magányossága forradalmi verseiben sem szünik meg. Proletárverseinek állandó kísérője ez a magányosság: „Én beteg ember, csupán csak várok — Vitézlő harcos nem lehetek". Proletárverseinek szimbolizmusa, maga a belső versforma, szinte kézzelfoghatóan fejezi ki ezt a kettősséget.

A munkásság harcainak mitologizálása Adynál sokszor kényszeredetten és mesterkélten hat. A „magyar Ugar"-ról az az érzésünk, hogy ez a szimbolum az úri Magyarország igazi lényegét, ma-

gát a valóságot nevezi nevén. De ha Ady a proletárokat „kóbor varjaknak", „szent madaraknak" hívja, ha a barrikádokra azt mondja, hogy „trónjai az igázottaknak", akkor az az érzésünk, hogy a valóság mellé beszél, hogy e szimbolumok kevesebbet mondanak, mint maga a valóság. Szimbolizálni csak a törpe valóságot lehet, csak azt, aminek a lényege: „titok".

De az élet igazi mozgató erőit nem lehet szimbolizálni. Az igazi valóság nagyobb, kifejezőbb minden szimbolumnál, mellyel körülírják, ellenáll minden mesterséges felnagyításnak. Hogy Ady a proletárságot is mitologizálja, azt mutatja, hogy nem érti igazi természetét. A proletárság szabadító, megmentő erő a hitetlen és magános, de forradalomra áhítozó Ady számára, ám rejtélyes és idegen erő is.

De a szimbolizmusnak Ady proletárverseiben van pozitív oldala is. A proletár szimbolumok gyakran arra kellenek, hogy Ady mintegy „népiesítse", a magyar nép harcainak folytonosságába állítsa bele a magyar munkások harcát. „Vörös jelek a Hadak útján", a munkásság, mint „Csaba új népe": e szimbolumokkal érzékelteti Ady, hogy a magyar munkásság harcaiba évszázados népi törekvések torkolnak bele, hogy a proletárság ősi küzdelme folytatója és hordozója.

A „magyar" versek pesszimizmusa és a forradalmi versek optimizmusa, a lemondás és a lázadás érzelmei, a pusztulás és a győzelem lírai látomásai között végső soron áthidalhatatlan az ellentét. Ady nem is igyekszik elrejteni ezt az ellentétet, ellenkezőleg: hangsúlyozza.

E hangsúlyozás: köteteinek ciklusbeosztása.

A „magyar" verseket külön ciklussá fogja össze és elkülöníti őket a forradalmi versek ciklusaitól. Az Új Versekben „A magyar Ugaron" a neve a ciklusnak, a „Vér és Arany"-ban „A magyar Mes-

siások", de itt még nincsenek forradalmi versciklusok. „Az Illés szekerén" kötetben válnak ketté a ciklusok. „A téli Magyarország"-gal folytatódnak az előbbi két kötet magyar versciklusai, „Az utca énekével" indulnak útjukra a forradalmi versek. A „Szeretném, ha szeretnének" kötetben „Esze Tamás komája" és „A jövendő fehérei" a két ciklus. A „Minden Titkok versei"-ben csak egy ciklus van „A magyarság titkai", a forradalmi versek egy pillanatra elnémultak. („A Márciusi Naphoz" című verset Ady besorozta a „Magyarság titkai" ciklusba. Bele is tartozik.) A „Menekülő Élet"-ben sem szólaltak még meg újra: „A szép magyar sors" ciklusban csak itt-ott festi alá egy-egy hivőbb, harciasabb hang a magyar pesszimizmust. „A Magunk Szerelmében" viszont a magyar versek némulnak el: a „Szent Lélek Karavánja" ciklus csupa lázító, forradalmi vers. A „Ki látott engem" kötetben már újra két ciklus van: „Sípja régi babonáknak" és „Véres panorámák tavaszán". Ady utolsó verseskötetében, a „Halottak élén"-ben ez a kettéválás csak azért szűnik meg, mert itt az Ady-versek egész ciklusbeosztásának más lett az értelme. Az egyes ciklusok ebben a kötetben, Ady világháborús könyvében, többé nem arravalók, hogy elhatárolják egymástól Ady lírájának témaköreit: szerelmet, halált, életet, magyarságot, forradalmat, hanem ellenkezőleg arra, hogy érzékeltessék, aláhúzzák azt, ami közös bennük.

Az összes Ady-köteteken keresztül folyó magyarság-ciklus, a magyar nép tragédiája van itt valamennyi ciklus alján. Az imperialista háborúban valósággá lett az, ami eddig látomás és mitológia volt: a világ valóban szörnyekkel és szörnyüségekkel népesült be, nem kellett befelélfordulni, hogy Ady meghallja „a rémnek hangját". Az imperialista háborúban a kapitalista társadalom rejtett ellentmondásai nyiltan jelentkeztek: a világ kísértetiességének mitológikus vízióit igazolta a valóság. A „Halottak

Élén" egyetlen nagy jelmagyarázata Ady szimbolizmusának:

Az Élet szörnyűséges, gazdag
S az én kicsúfolt, szent sebeim
Mint rózsák piros májuson
Egy világ testén fölszakadnak

Most, ime, itt az életemnek
Átkos és bús magyarázata,
Sejtő kínja, szédülete,
Dölyfe, — ime, honnan erednek.

„Be szép kísérteties világ" — írja Ady a háborúra. A forradalmi líra húrjai elszakadtak ebben a kötetben, de kisimultak Ady költészetének ellentmondásai is. Minden lírai érzelem egy középpont felé igyekezett. Ez a háború-ellenes költészet sötét, szinte embergyülölő volt, de úgy szólalt meg, mint a magyar nép torkára forrasztott szó, mint a végső kétségbeesés szava, amire már csak a forradalmi cselekedet következhetik.

A szimbolizmus itt már nem jelbeszéd volt, hanem az imperialista háború embertelen valóságának megszólalása.

„A halottak élén" Ady költészetének tetőpontja. Erre a tetőpontra ellentmondásokkal teli fejlődés juttatta el Adyt. Ady költészetének motívumai, alapérzelmei tulajdonképpen kezdettől végig ugyanazok, de ez nem azt jelenti, hogy ez a költészet egyhelyben állt és csupán ismételte önmagát. A fejlődés abban állt, hogy Ady költészetében megváltoztak a lírai súlypontok, az egyes nagy tipikus lírai érzelmek kölcsönös arányai a mű egészében. És abban, hogy egyes korábban is meglévő érzelmi elemek uralkodóvá lettek és meghatározták Ady egész lírájának alaphangját.

Ady hívei és kortársai „A menekülő élet" óta hanyatlást véltek fölfedezni Ady költészetében. De amit ők „hanyatlásnak" éreztek, éppen abban állt Ady fejlődése. Nem egyenes vonalú ez a fejlődés, inkább hullámvonalú. A hullámvonalat világosan mutatja a magyar versek és a forradalmi versek fejlődése. A pesszimista magyar versekre: a forradalmi versek hullámtaraja, aztán zuhanás: a forradalmi versek elnémulnak, aztán a pesszimizmus némul el, hogy a végén — „A halottak élén"-ben — mindent elöntsön a magyar versek sötét hangulata. De ebben a hullámvonalú fejlődésben van mégis egy alapirányzat. Ady fejlődése alapjában véve kettős folyamat: a világ titokzatos kísértetiessége mind jobban kitisztul, a valóság egyre jobban elveszíti elvarázsolt jellegét és egyre jobban egyszerűen szörnyűvé, elviselhetetlenné lesz. És ezzel párhuzamosan: Ady költészete mindinkább belülről jön, egyre szubjektívabb, egyre inkább a magányosság költészete. A pesszimizmus, a lemondás, a kétségbeesés hangjai egyre inkább az alaphangok.

A forradalmiságból a kétségbeesésbe és ugyanakkor a mitologizált világból a valóságos világba: ebben áll Ady fejlődésének mély ellentmondása, költészetének tragédiája. De ez a tragikus ellentét mégis fejlődés volt, mert közelebb hozta Adyt az élethez is, a jövőhöz is.

3. Lírájának ellentmondásai

Vissza kell térnünk Ady lírájának ellentmondásaihoz, mert bennük van a kulcs költészetéhez.

Jövő és mult, egyén és közösség, város és falu állnak szemben egymással. Nem a harmonikus valóság különböző oldalairól van itt szó, hanem az ellentétek feldúlta világ szélsőségeiről, melyek közt az ember nem tudja meglelni helyét. A magyar pesszi-

mizmus és a forradalmi hit ellentmondása megismétlődik.

És az ellentétek végső soron itt is feloldhatatlanok.

„S ifjúságom sohse volt: Ma, mindig: a Holnap" — írja Ady „A Minden Titkok Versei"-ben, folytatva „Az Illés szekerén" régi motívumát: „a Ma egy nagy hazugság — S az igazság a Holnap". De „A Menekülő Élet"-ben mást érez:

Levelemet elégettem,
Multamat a Multba kavartam,
Akaratom mind elakartam
S unom a rest, döcögő Jövöt.

Ady hol azt érzi, hogy ifjú, aki előre néz, mert benne áll az időben, hol azt érzi, hogy öreg, aki hátra néz, mert utólag és kívülről tekint az idegen világra.

Az egyéniség és közösség viszonya is ilyen tragikusan ellentétes nála. Ady egyszer azt vallja, hogy „én magamért vagyok s magamnak", máskor azt, hogy „éltem, mert néha éltem másnak..." „A Menekülő élet"-ben egész ciklust szentel magának („Szomorú ódák valakihez") és egész szerelmi vallomást ír „Én, szegény magam"-hoz. Pedig nemrégiben még („A Minden Titkok Versei"-ben) élete fökérdését abban látta, hogy

Akartam-e nagy indulatban
Feledni magam kis személyét
Hogy majdanta boldogan éljék
Életüket jövendő mások.

Ady hol az emberek felé fordul, hol maga felé: nincs otthon sem a közösségben, sem a magányosságban.

És nincs otthon sem a falu barbárságában, sem a város embertelenségében.

Én a cifra városnak
Vagyok a kóbor lelke
Ne gyalázz meg hát, falu

- írja az „Új Versek"-ben; a „Vér és Arany"-ban pedig már a városból elbujdosva „megy haza" a faluba és borul oda a „szent, békés, falusi hatalmak"-hoz. A falu „átkos, fojtó" levegőjéből egyszer a városba menekül, hogy aztán az „átokvárosból" visszameneküljön az „áldott falusi csöndbe".

Ady lírájának ezek az ellentmondásai nemcsak abban jutnak kifejezésre, hogy ugyanaz az objektiv lírai élmény több alakot ölt, hanem abban is, hogy költészetének különböző nagy területei közt támad szakadék. Nemcsak a magyar pesszimizmus és a forradalmi optimizmus, a multhoz fordulás és a jövőhöz fordulás érzelmei közt van ellentét, hanem Ady egész szerelmi lírája és egész nemzeti költészete, egész forradalmi lírája és egész istenköltészete között is.

Nagy lírikusok a valóság egész gazdagságát tükrözik vissza. Költészetük sokhúrú és sokoldalú. De az élet és az érzelmek gazdagságának megszólaltatása nem kell, hogy ellentétek között való vergődéssel járjon. Petőfi szerelmi lírája és forradalmi költészete között nincs ellentét, nincs ellentét még a „Szeptember végén" elmúlási melankóliája és a „Talpra magyar" férfias és kemény nemzeti érzelmei között sem.

Ady világának gazdagsága, sokfélesége, lírájának sokhúrúsága nem abból ered, nem elsősorban abból, hogy a valóság gazdag és sokoldalú, hanem abból, hogy a valóság feloldhatatlan ellentétekből áll. Forradalom és szerelem, nemzeti sors és egyéni sors Ady lírájában szembenállnak egymással. Maguk a nagy lírai élménytípusok kerülnek egymással szembe Ady költészetében. Ady maga írja:

Hadd, ne bánjam már, mit csinál a magyar,
Legyek két ország: Élet és Halál fia.

Életre, halálra, istenre, szerelemre akkor kerül sor, amikor Ady elfordul attól, ami benne „civódó magyar" és ezért „nagyobbakra" néz. Az ellentétek közti vergődés arra vezet, hogy a lírai Én a legkülönfélébb alakot ölti. Ez a magyarázata Ady „álcáinak". Ady álcái arra valók, hogy a lélek ellentétei mögött sejteni lehessen, mintegy elrejtözve az egységes embert. Ady pacsirta-álcás sirálynak, paraszt-Apollónak, temetőkirálynak, keselyarcú pogánynak, muszáj-Herkulesnek, új hangú tehetetlennek, Ond vezér unokájának nevezi magát, hogy ez álcák mögé rejtse és sejttesse igazi arcát. Az ellentétek közötti vergődésben nem akar felolvadni, egységre vágyik, de saját lelkének egységét is csak keresni tudja, megtalálni nem. Ezért a maga egységét is csak mitologizált alakban tudja érzékeltetni — ő a mesebeli Árgvilus királyfi —, idealizálva önlelkének ellentmondásait:

Ki száz alakban százszor volt szabad
S minden archoz öltött más mezet
Éljen és csaljon titokba-veszetten.
Mert bárki másnál több és gazdagabb,
Mert a koldus egy és leplezetlen.

És száz alakkal száz vitába törjön
Lelkem, valóm, e dús alaktalan
Száz hűségü s egyetlen hü a földön.

De ez a „százhüségü hüség", más szóval: ez az egységesség az ellentmondások közepette, csak vágy és Ady, aki kegyetlenül szókimondó költő, tudja, hogy csak vágy. Valójában kínlódik ellentmondásai miatt és őszintén kimondja, hogy nem tud megmaradni sem emberileg, sem művészileg költészeté-

nek és emberségének azon a legmagasabb színvonalán, melyre a népélet legmélyebb problémáit tükröző lírájával eljutott. Ady maga énekli meg az „élet, aléltság, zsibbadtság és tett" között folyó „állandó pört":

Most jobban, mint akárha,
Pénz, te titkos távoli,
Pörölök, sírván veled,
Mert miattad vagyok én
Magam tagadó mása.

Mindent máskép szeretnék
Isten volnék sokakért,
Ha nem fogna az iszap
S ha önmagam: önmagam
Lehetnék.

Itt van Ady ellentmondásának egyik alapoka: a kapitalista hétköznapok szürkeségében sokszor elveszti lába alól a nagy forradalmi érzelmek szilárd talaját, az „iszap" lefogja, a kétségbeesés elcsábítja dekadens hangulatokra. Hatvany Lajosnak írt egyik levelében Ady — a hírhedt Duk-Duk-üggyel kapcsolatban mentegetőzve — maga írja: „én istenem, te egy csomó emberi dolgot, siralmast, nyomorút nem ismersz. Én megtehetem azt, hogy az Istennél, akármelyiknél többnek hirdetem magam, de nem tehetem meg, hogy a kenyérről, cigarettáról és spriccerémről lemondjak — sírba dölvén..."

Ezek az ellentmondások szólalnak meg Ady „Élet"-verseiben. Az „Élet" felmagasztalása lehet forradalmi, de lehet reakciós érzelem is. Az „Élet" utáni epekedés jelenti a kapitalista világ szürkeségével szemben az élet teljességére való mély emberi vágyakozást, az élet szépségeiből kisemmizettek lázongását, a bezárt kapuk döngetését. Ady lírájában ez a vágy a teljességre oly erővel hangzik,

mint senkinél. Ady követelődző, forró, szinte érzéki szerelmében az élet iránt a kapitalizmustól megnyomorított dolgozó tömegek ráismerhetnek legmélyebb felszabadulási vágyaikra.

De az „életre" való szomjúzás jelentheti a közösség kötelékeitől, a tömegek nehéz mindennapi életétől és küzdelmeitől, a társadalmi felelősségtől szabadulni akaró „egyéniség" vágyát is arra, hogy „kiélje" magát. A burzsoá-dekadencia filozófiájában az „élet" a munkával, a harccal és a tudománnyal van szembeállítva: a társadalmi valóságban, a történelmi fejlődésben uralkodó törvényekkel szemben az „életre" való vágy az „irracionalitás" dicsőítése. Ady verseiben, melyek az „életről" szólnak, megleljük a nyomát ennek a reakciós „élet"-érzésnek is. Különösen azokban a verseiben, melyekben az „Élet" azonosul a „Pénzzel". A pénz Ady lírájában hol kulcs, mely megnyitja az élethez vezető kaput, hol pedig eszköz arra, hogy az ember beleragadjon az „iszapba". És a „Pénz" épp azért lesz Ady lírájában démoni szimbolummá, mert Ady az élet eszközét is érzi benne, az élet tagadását is.

Pénzt olvas valaki,
Zenék zenéje:
Nem hallottam még ilyet soha.

— — —

Milyen zsolozsma,
Mintha a világ
Minden öröme benne zengene.

A kapitalista társadalom fétiséből, a pénzből, eldologiasodott emberi viszonylatok megtestesítőjéből, Ady mitológikus szimbolumot csinál. A fetis tovább fetisizálódik, de ebben a lírai alchimiában a holt arany eleven kísértetté lesz és e megelevene-

désben — ha nem is lepleződnek le a kapitalista fetisizálódás titkai, — de sejteni lehet, hogy a fetis mögött emberi viszonylatok rejlenek, hogy az arany és a vér rokonanyagokból valók. Ady költői nagysága abban áll, hogy még dekadens érzelmek kifejezése közben sem tud nem-igazat mondani.

Ady költészete életről, halálról, istenről, szerelemről át meg át van szöve dekadens elemekkel, az elfáradás, a valóságból és a harcból való menekülés reakciós motívumaival. De költői ereje épp abban nyilvánul meg, hogy még ezekben a dekadens érzelmektől fütött lírában is megszólal a valóság, minduntalan kihangzik belőle az élet igazi hangja.

Halál-költészete is a lemondás költészete. „A Halál rokona" szereti a „fáradt lemondást", a békét, a csalódottakat és rokkantakat. Ez a dekadens halál-motívum fel-felbukkan Ady politikai költészetében is. Az éhséget szépségre és kultúrára, melyet a magyar feudális barbársággal állít szembe, sokszor úgy ábrázolja, mint dekadenciát, önmagát pedig mint fajtája „kifáradásának" eredményét: „gyűlölöm dancs keleti fajtám — Mely hogy kifáradt engemet adott". A halállal való folytonos vitatkozás a harcról való lemondásból ered: „Szeret békülni az ember, — Mikor halni készül."

De a halál-versekben, elvegyülve ezekkel a dekadens érzelmekkel, az élethez való pozitív állásfoglalás is kifejeződik, ha mitologizálva és elferdülve is. A halál állandó jelenléte Ady világában arra való, hogy vele érzékeltesse szembenállását az üressé vált polgári élettel. A halálban a burzsoá élet színleges és felületes nyugalmának kísértetiessége személyesül meg, az elmúlás, mely e mögül a nyugalom mögül szüntelenül kivigyorog.

Ady szerelmi költészete érintkezik halál-költészetével. A csók: „halálvirág". A lagzin a násznagy a halál, aki „fölpántlikázott kaszával" jön, „összeszedni, lekaszálni és megsiratni" a szerelmeseket.

A szerelem „örök halálmenete" az életből a halálbavonulás tragikus mozzanata. Ady szerelemérzése nem természetes férfiérzés, mely az életben benneálló ember életenergiáit felfokozza, az életnek a szerelemtől függetlenül meglévő tartalmasságát gazdagítja, hanem a magáramaradó ember kétségbeesett és hasztalan kivágyakozása magányosságából.

Ady szerelmi versei lényegében mind magához írt vallomások: „magam szeretem, ha szeretek" és „mert nagyon szeretsz, nagyon szeretlek". A szerelem személytelenné lesz, mitikus hatalommá, mely a maga elvont és aztán megszemélyesedett mivoltában mozgató ereje az életnek: a szerelem maga is kísértet a kísérteties világban. A szerelem elszemélytelenedése és mitologizálódása következtében Ady szerelmi lírája — még akkor is, ha valóságos nőkhöz, Lédához, Mylittához, Csinszkához stb. írja is verseit — általában *a* nőkhöz és *a* nőkről szólnak: Ady szerelmi érzése dekadens pánszexualitás, neki minden asszony kell, de valójában egyik sem kell igazán.

Ezért van az, hogy Ady egyes köteteiben szerelmi verseit éppúgy kettős ciklusokra osztja, mint politikai költészetét: „Az Illés szekerén" kötetben „Léda ajkai között" és „Halálvirág: a csók", a „Szeretném, ha szeretnének" kötetben „Két szent vitorlás" és „A Hágár oltára", „A Halottak élén" kötetben „Ceruza sorok Petrarca könyvén" és „Vallomás a szerelemről" a két ciklus. A szerelemről, mint általános és személytelen hatalomról szóló ciklusok éppúgy ellentmondanak a konkrét asszonyokról szóló ciklusoknak, mint a magyar versek ciklusai a forradalmi vers-ciklusoknak. Ahogyan Ady forradalmi verseiben is állandóan jelen van a hitetlenség, úgy Ady élet-érzésében a konkrét szerelem mellett állandóan jelen van a szerelemre való törekvés hiábavalósága.

Ez a szerelmi érzés azért dekadens, mert ellent-

mond a nagy, harcos, cselekvésre irányuló érzelmeknek. A szerelmet Ady gyakran tudatosan úgy ábrázolja, mint a „láp lenyügözö hatalmát", amely arra csábítja, hogy eldobja „vérvörös lobogóját". Tudja, hogy a szerelem nem lehet központja az emberi életnek, de mégis úrnak tekinti az élet fölött.

Akarom, hogy végre valaki meg merje
Mondani: nem a csók a szív fejedelme
S nem a csók a tetö s nem a csók a minden
Mint kötelezteténk hazudni azt rímben.

— — — — —

De a harctér: Harctér és az élet: Élet
S az asszonytest néha sokkal-sokkal mélyebb.
Mélyebb az életnél, mélyebb a Halálnál,
Mélyebb az álmodnál, mellyel vágyva hálnál.

A szerelmi érzés dekadenciája Adynál abból ered, hogy férfi és nö viszonya puszta erotikus viszonnyá redukálódik, a szexuális kapcson kívül nincs más tartalma. Férfi és nö életközösségének, harci és eszmei közösségének nincs nyoma Ady szerelmi lírájában. És ezért válik ez a puszta erotikus viszony a nemek szörnyü csatájává. Ha férfi és nö között nincs más kapocs az erotikus kapcson kívül, akkor be kell, hogy zárva maradjanak egyéniségük ketrecébe.

Ady levelezése Lédával szinte illusztráció Strindberg és Tolsztoj szerelem-filozófiájához. E levele: egy szörnyü párviadal naplója, de az egészböl egy szóval sem tünik ki, hogy voltaképpen miért, mi körül, mi végre csatáznak? Csak azt lehet kiolvasni belöle, hogy e viszony fö ellentmondása abban állt, hogy Léda nem volt cselekvö részese Ady igazi életének. Léda minden bizonnyal jelentékeny asszony volt, de nem dolgozó nö, önálló élettel és önálló élet-

problémákkal. Kettejük viszonyának tehát tragikusan egyenlőtlenné kellett válnia. A nő, akit egyéb harcos élettartalom híján kitölt a szerelem és a férfi, akit nem tölt ki: felemésztődnek ebben a szerelmi egyenlőtlenségben.

De Ady szerelmi lírája — e kétségkívül dekadens alapérzések ellenére — túlmutat a dekadencián. Ady egyrészt kérlelhetetlen őszinteséggel kimondja a burzsoá-társadalom szerelmi érzelmének ellentmondásait, szinte leleplezi végső következményeit: a személytelenné, tehát embertelenné vált erotikát. De másrészt megszólaltatja az embertelenné váló burzsoá-szerelmi érzés rabságában vergődő ember kínlódását, kielégítetlenségét, mély és tiszta vágyát is. Ady nem idealizálja az elvont pánszexualitást, hanem pokolnak ábrázolja. Szerelmi érzése egocentrikus, de boldogtalan és tragikus is. Ady csapodár, de sok-sok asszonyhoz intézett vallomása egytől-egyig tiszta és mélységesen komoly.

Szerelmi lírájának ez a tisztasága és komolysága mutat a jövőbe. Költészetének utolsó szakaszában Ady szerelmi lírája „A halottak élén"-kötet „Vallomás a szerelemről" ciklusával a csúcspontra hág. Három vers — „Őrizem a szemed", „Beteg szívemet hallgatod", „Nézz drágám kincseimre" — Ady költészetének legnagyobb remekei közé tartozik. A szerelem itt a férfi és nő egymást-megtartó összebújása a háború förtelmes és gyötrelmes barbárságában.

Korábbi szerelmi lírájától eltérően ezekben a versekben a szerelem nem a pánszexualitás okozta gyötrődés, hanem két igazi ember konkrét viszonya, akiknek közös az élete. Az a nagyszerű ezekben a versekben, hogy a két ember szerelme nem válik magánszemélyek magánügyévé, az összebújás nem elfordulás a világtól, ez a szerelem a világháború szörnyűségeivel való szembeszállás egy mozzanata.

Világok pusztulásán
Ősi vad, kit rettenet
Űz, érkeztem meg hozzád
S várok riadtan veled.

A szerelem itt már nem áll szemben az élet egyéb tartalmaival, ellenkezőleg: bele van ágyazva az életet kitöltő nagy közösségi érzelmekbe és arra való, hogy segítsen megmaradni embernek az embertelenségben:

Tarts meg engem, míg szögek vernek,
Véres szívemmel, megbénultan,
Mégis csak tegnapi embernek.

És végül az isten-versek! Hogy az Istenhez fordulás, az Istennel való vitatkozás mindenképpen dekadens érzelem, ahhoz nem fér szó. Ady forradalmi lírája és isten-kereső versei között áthidalhatatlan ellentét tátong. Az isten-keresés mindenképpen engedmény a vallásnak, mely a tömegeket a „másvilággal" nyugtatja meg. Az istenhez-fordulás az osztálytársadalom nyomásával, szörnyűségeivel szemben való tehetetlenség érzéséből ered, a kétségbeesés és megfélemlítettség érzéséből. Adynál is ebből ered.

De Ady isten-keresése és forradalmisága közötti ellentétben mindenekelőtt az a feltűnő, hogy isten-keresése, istenhez-fordulása nem „megtérés", mint pl. Verlainenél. Az isten-versek nem költői fejlődésének végén szólalnak meg, hanem szinte kezdettől fogva jelen vannak. A forradalmi versek és az isten-versek szinte kezdettől fogva egymás mellett jelennek meg: Ady isten-versei és proletárversei egyidőben indulnak útra „Az Illés szekerén" kötettel. Ady forradalmár létére is Istennel vitatkozott, isten-kereső létére is megmaradt forradalmárnak. „Megtérésről" tehát szó

sem lehet. A kifáradás, a kétségbeesés, a megfélemlítettség érzései Ady lírájában nem váltják fel a forradalmi érzelmeket.

Ady isten-verseinek másik feltűnő vonása, hogy nem leplezik el érzelmi eredetüket, hanem nyiltan kimondják. Egy 1906-os cikkében, melyben egy Verlaine megtérésével foglalkozó francia tanulmányt ismertet, ezt írja: „Óh jaj, mindnyájunkat fenyeget a veszedelem, hogy egy szép napon elfáradunk és istenfélők leszünk." Ady isten-verseinek alapmotívuma éppen ez az „elfáradunk, tehát istenfélők leszünk". „Nem bírom már harcom vitézül, — Megtelek Isten-szerelemmel" — írja Ady a „Sionhegy alatt" ciklusban. „Halottan visszajöttem hozzád — Én, az életben kárhozott". Hinni a beteg hisz: „Hiszek Krisztusban, Krisztust várok — Beteg vagyok, beteg."

Ez az őszinte kimondása és bevallása annak, hogy az istenhit: elfáradás, sokszor oly rikítóan nyilt, hogy néha nem tudja az ember, Ady isten-versei valójában nem blaszfémiák-e?

Mutass nekem egy ellenséget
Valaki ocsmányt oh, Uram,
Megcsókolom csúf lábanyomát,
Hogy méltón imádjalak téged.

Nem gúny ez, nem tudatos ad-abszurdum-vitele a keresztényi alázatnak? Az „ocsmány" emberek csúf lábnyomának megcsókolása — a versben benne van félreérthetetlenül, hogy Ady továbbra is „ellenségnek" tekinti és gyülöli őket — ez isten „méltó imádása"! Vagy olvassuk ezt:

A született Jézus,
Egy igézetes gyermek
Áldja meg azokat,
Kik a szívünkbe vernek
Mérges szuronyokat.

Az alázat Jézus iránt nemcsak ürügy-e itt arra, hogy szenvedélyesen lehessen gyülölni az „álnokokat" és nevén nevezni e gyülöletet? Az isten iránti gúny határán járó „istenhit" a legszembetünőbb Ady háború-ellenes költészetében. „A halottak élén"-ben isten is desifrírozódik. „Van isten, de vigyáz magára" — írja Ady —, az isten maga is „kísértet", akiben csak azért kell hinni, mert „nincs már semmi hinnivaló". Az isten, aki Ady költészetében sokszor a forradalmi csodavárást személyesítette meg és mint a forradalmi néptömegek szövetségese szerepelt, most leleplezödik, mint az embertelenség világának mozgatója. „S bennünket — igazakat, ki a Gaz büntet?" „Isten rejtett törvénye": a háború.

Ady istenhitének itt a fonákja: mitologizálva ugyan, de kimondja, hogy isten az emberben, a társadalomban rejlő embertelenség kivetítödése. Ady isten-verseiben tehát az isten-fogalom különböző jelentései pörlekednek egymással. Az „isten", hol a szalmaszál, amiben megkapaszkodik az elfáradó és beteg ember, hol a forradalmi csodavárás kivetítödése, hol a jövöben való hitetlenség és a nép harcaiból való elszigetelödés mitologizálása „titokká", amiben nem lehet hinni, sem nem-hinni. Ady isten-versei ellentétben állnak politikai költészetével, de politikai versei is belejátszanak isten-verseibe. Az isten-kereső Ady, aki az istent is csak az isten-keresés keretein belül tagadja, aki a jövöért való harcot is — a vallástól kölcsönkért szimbolummal — „az Anti-Krisztus útjának" nevezi, ez az Ady a munkásosztály felé fordulva megtalálja az isten kérdésében is forradalmi mondanivalóját:

Betlehem híres csillagának
Híre maradt csak, se hamva, se üszke.

— — — — — — — —

Egyre többen hisszük és valljuk:
Kenyér jár nekünk a ránk-dobott kőért
S nem-magunkért mind többen küzdünk:
A leendőkért, az ékes Jövőért.

Ady lírájának e belső ellentétei végső soron mind a világ megváltoztatásába vetett hitével és hitetlenségével függnek össze. Hite és hitetlensége néha mereven szembenállnak, néha egymásbafolynak, anélkül, hogy ellentétük feloldódna: a „Ki látott engem"-ben Ady így válaszol „bajnoki hívásokra":

Hát ott leszek, ha jő a gyülekezés,
Ha törten, ha bénán,
Ki közénk áll, nem kap finnyás kezet
S harcolunk, mint egybevert mártírok
Fenevadakkal cézári arénán.

S „A halottak élén"-ben:

Zászlónk lehanyatlik untan,
Fáradtan biztatjuk egymást,
Bízunk még, de nem magunkban,
Be gazdátlan, be keserves bizodalom.

A kuruc versek legtöbbjében Ady ön-lelke hitét és hitetlenségét a beszélgető „két kuruc" szájába adja:

„Nem látom, nem látom
Szívbéli pajtásom,
Nem látom a ködöktől a jövendőt,
Fúltak itt a szívek
És éhesek és gonoszok a bendők."
„De ilyenkor hinni

S reményzászlót vinni
Illik a jó, kordiális vitéznek."

A demokratikus forradalmár az, aki hisz? És a burzsoázia ellen magányosan lázongó művész az, aki nem hisz? Hiba volna így leegyszerüsíteni a dolgot. Ady késői verseiben magukban a forradalmi versekben bukkan fel a hitetlenség és a magányos, sötét, pesszimista versekben csillan fel a hit. A forradalmi versek lesznek lemondókká és a kétségbeesett, embergyülölő versek torkolnak bele az optimizmusba. Ez a dialektikus szerepcsere „A halottak élén"-ben a legnyilvánvalóbb és itt tünik ki értelme is.

Az imperialista háborúban a régi lobogó gyülölet a Tisza Istvánok ellen úgyszólván tárgytalanná vált. A magyar urak rothadtsága, a feudális Magyarország barbársága szinte eltörpült az egész imperialista világ rothadtsága mellett. A háború nem külön magyar ügy volt, hanem az egész emberiség ügye.

Ady háborúellenes költészete kétségbeesett vitatkozás az emberiséggel, mely az imperialista háború örült tombolásában hazudtolta meg önmagát. E költészet megrendítő nagysága éppen abból származik, hogy Ady az imperialista háborút nem emberen-kívüli, vak istencsapásként fogja fel, hanem magának az embernek gyalázataként.

Nincs semmi útszéli pacifizmus ebben a háborúellenes költészetben.

Ady nem is annak az akkoriban divatozó olcsó humanizmusnak a nevében fordul a háború ellen, mely a „rossz háborúval" a „jó embert" állította szembe. Az imperialista háború nem az „ember"-imádat, hanem az ember-megvetés érzését váltotta ki belöle. „Már csúfja minden állatoknak — Isten híres sarja, az Ember." Ady az imperialista háborúban az ember csödjét látja, rettenetes összeomlást, a kapitalizmus emberének borzalmas tivornyáját. „Terítve a föld, lakni tessék", „hollókkal és kóbor kutyákkal — Kész a lakoma, kész az egység", „El-

jünk dögig e nagy tivornyán" — ez Ady szava az emberről és háborúról.

De az elkeseredett szembefordulás a vértől megvadult emberiséggel igazabb, forradalmibb, emberibb humanizmus volt, mint például Babits Mihály akkori pacifista humanizmusa. Abban, hogy Ady az imperialista háborút magának az emberiségnek a számlájára írja, a háború társadalmi okainak felismerése rejtőzött. Ady háború alatti mély pesszimizmusa voltaképpen forradalmi érzelem volt: ennek a világnak nem megjavulnia kell, hanem el kell pusztulnia. A magyar demokratikus forradalmár hitét felváltja az egész világrenddel, az egész emberiséggel szembeforduló költő pesszimizmusa.

De ez a pesszimizmus jövőbemutatóbb a magyar Ugar elleni forradalmi gyűlölet optimizmusánál. Amíg csak a demokratikus-polgári forradalom győzelméről volt szó, addig Ady sohasem tudott igazán hinni, mert a polgári demokrácia győzelmének kilátása csak erősítette benne a hitetlenséget azzal szemben, ami a győzelem után következik. De ha nem a magyar Ugar fölötti győzelemről, hanem az egész világ pusztulásáról volt szó, akkor a hit abban, ami e pusztulás után következik, tiszta, mély és zavartalan lehetett.

Ady hite és optimizmusa a háború alatt — hogy úgy mondjuk — terjedelmében kisebb, mennyiségében kevesebb volt, mint akkor, amikor a magyar demokratikus forradalomra vágyakozott, de ez a kevesebb hit másnemű, másanyagú volt, mint a több hit annakelőtte. Mélyebb volt és tisztább, mert arra az egészen újra vonatkozott, ami a pusztulás után következik. Ezért tünt el belőle eb-ura-fakós, csak-azért-is, maga-biztató mellékzöngéje. Ady kétségbeesett pesszimizmusából a világháború alatt csendes, de kétely ektől mentes optimizmus fakadt. „A halottak élén" kötetben az emberiséget káromló pesszimizmus tövében bukkanunk rá lépten-nyomon erre

az új optimizmusra: „Sötét a világ, kell tüz, ha lobnyi — Kell a gyujtáshoz mindig újból fogni." Ezt a tiszta hangot a régebbi Adyban, aki csak a magyar urakkal harcolt, nem hallani. S most azért hallani, mert Ady az egész emberiség jövője felé fordul:

Kell még Tegnapról hív tanu
S kell talán az én hadi-sarcom,
Hogy drága mementóként
Fölemeljem arcom
Egy új emberü új világra.

Vád nélkül széttekintgetek
Majd vertségek és diadalmak
Földjén, hogy a káoszból
Harcos igét halljak
Vagy harcos igét én hallassak.

Hös emberségem, várakozz,
Szép álmokat aludj, lefénylett
Jós s jó magyarságom,
Hívni fog az élet
S föltámadások örök Rendje.

„Hogy drága mementóként fölemeljem arcom egy új emberü új világra": komoly, szinte ódai ünnepélyességgel zengenek e sorok. A vers — „Mag hó alatt" — a költö „gyötrött és tépett magával" kezdödik, panaszkodásnak indul, de Ady szinte magafeledkezetten csap a magasba, hogy szózatszerü emelkedettséggel és egyben megtisztult egyszerüséggel hirdesse az új világ bizonyosságát.

4. A magyar valóság tükre

Van-e tehát egység Ady lírájában? El kell-e fogadnunk Ady költészetét a maga egészében, vagy el kell-e vetnünk lírájának egyes részeit?

Valóban nagy lírikusok művészetét feldarabolni, „elfogadva" belőle ezt és „elvetve" belőle amazt — mint a gyerek, aki kiszedegeti a mazsolát a kalácsból — nemcsak önkényes, hanem barbár művelet is. Ady lírája ellentmondásokkal teli líra, de egység is van benne. Hiába is próbálkoznánk Ady költészetének ezzel a feldarabolásával. Hol kellene megvonni a határt? Hiszen a szakadék a forradalmiság és a dekadencia között, ha jól megnézzük, nem politikai költészete és élet-halál-, szerelem-, isten-versei között vonul, hanem magában politikai költészetében, magukban „dekadens" verseiben van meg a kettősség. A forradalmár Ady benne van a halál-költészetben is, a halál-motívum benne van a forradalmi költészetben is: hol és hogyan lehetne tehát megvonni a merev határvonalat? Sőt, Ady forradalmi és politikai költészetének igazi természetét, teljes gazdagságát meg sem lehetne érteni *egész* lírájának megértése nélkül, és fordítva: azt, ami szerelmi költészetében, életről és halálról szóló lírájában előremutat, meg sem lehetne érteni anélkül, hogy ne ásnánk le a közös gyökerekig forradalmi lírájában.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy Ady lírájában nem kell meglátnunk az ellentéteket és nem kell különbséget tennünk lírai gondolatvilágának egyes elemei között. De ennek a különbségtevésnek gondosnak, tapintatosnak, szinte azt mondanám: gyöngédnek kell lennie és tudnia kell, hogy csak akkor vezet eredményre, ha szem előtt tartjuk Ady lírájának ellentmondásos belső egységét.

Hiszen Ady lírájának lényegét éppen ezek a legmagasabb művészi színvonalon kifejezett ellentétek alkotják. Nemcsak színét, tüzét, pompázását, nemcsak formai szépségét kapja ez a líra attól a feszültségtől, mely ezek között az ellentétek között fennáll, hanem tartalmi mélységét, gondolati és érzelmi gazdagságát is.

Igyekeztünk kimutatni, hogy Ady „két meggyőződésében" a magyar valóság maga szólalt meg. És csak a lírában lehetett kifejezni, megszólaltatni ezeket az ellentéteket. Ady éppen ezért lett a magyar irodalom reprezentatív alakjává a forradalmak előtti Magyarországon, mert lírikus és csak lírikus volt: az első világháború előtti Magyarországon — mint annyiszor a magyar irodalom fejlődésében — a líra volt a reprezentatív magyar műfaj, mely a magyar társadalmi és történelmi valóságot, a nemzeti élet fökérdéseit, a legadekvátabban, a legmaradéktalanabbul tudta kifejezni.

(Hogy Balassától Adyig miért mindig újra a líra a reprezentatív magyar irodalmi műfaj, azt csak a magyar történelem egyes szakaszainak és a nagy történelmi fordulópontokon felmerülő fő nemzeti problémáknak konkrét kielemzésével lehetne megmagyarázni. Más okok hatottak Balassánál, mint Petőfinél, mások Adynál, mint Illyés Gyulánál. Nem feladatunk, hogy ebben az Ady-tanulmányban ezeket a különböző történelmi okokat felkutassuk.)

Az bizonyos, hogy nem véletlen, hogy Ady — néhány novellán, cikkeken és egy Dózsa-színdarabkísérleten kívül — nem írt mást, mint verset és hogy ő maga is lírikusi mivoltában látta a maga „fajta-reprezentáló" hivatásának megvalósulását. Hatvanynak, aki regényt és színdarabot követelt tőle, így válaszolt: „Ne hidd, hogy félek egy színdarab, egy regény megírásától, a magam lírájának úri öltöztetésétől, de jól teszek-e, ha hit és hivatás nélkül teszek valamit, még akkor is, ha piac és pálma helyeselné . . . Nincs bennem semmi irígyelt fajtád fölséges kozmopolitizmusából, gyalázatosan s rögösen magyar vagyok, de ebben első s ez is valami . . . Csak egy általános emberi törvény vonna ki ez átkos fajta-szimbolizálásból, a halál, de erről már szóltam s ez mindnyájunknál nagyobb úr. Meglátod valamikor, hogy eszem is van s ezt nehéz meglátni

másoknak, akik elhelyezkedő, törekvőképességben látják az eszességet s nekem ez az eszem azt mondja, hogy a náthámat jogom van kúrálni, elrendeltetett és versekben fiadzott életemet azonban nincs, nem is beszélve arról, hogy lehetetlenség."

Adynak igaza volt, hogy lírikusságában látta hivatását, mert csak a líra tudta művészileg kifejezni a magyar társadalom akkori főproblémáit. Egyedül a magyar társadalom belső ellentéteivel ezt még nem lehet megmagyarázni. Ellentétek mindenhol voltak, a líra mégsem volt mindenhol reprezentatív nemzeti műfaj. A magyarországi társadalmi ellentéteknek különleges jellegéről van szó.

Magyarországon nem a már véglegesen és teljesen uralkodóvá lett kapitalizmus immanens ellentétei alkották a társadalmi valóság főproblémáit, mint a nagy nyugateurópai országokban, melyeknek reprezentatív műfaja éppen ezért a polgári regény volt. De nem is egyszerűen a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet, a feudális rend felbomlása okozta ellentétekről volt szó, mint abban a régi Oroszországban, amelyet a 19. század nagy realista orosz regényei ábrázoltak. A regény és a dráma akkor lehet a nemzeti irodalom reprezentatív műfajává, ha a társadalmi ellentétek, melyeket az irodalom tükröz, úgyszólván egynemüek, egységes nézőpontból áttekinthetők, mert minden bonyolultságuk ellenére, a főosztályok ellentétei körül forognak és így a társadalmi fejlődésről egységes és egész képet lehet alkotni ezeknek az alapvető, középponti és fő osztályellentéteknek objektív nézőpontjából.

Hogy Magyarországon a 19. század végén és a 20. század elején nem a regény, nem a dráma lett reprezentatív nemzeti műfajjá, annak az a végső magyarázata, hogy a magyarországi társadalmi ellentétek *még* nem voltak olyan „tiszták", mint Nyugat-Európában és *már* nem voltak olyan tiszták, mint

a 19. század cári Oroszországában. Magyarország már kifelémenöben volt abból az állapotból, amelyben a fö társadalmi ellentét: az egész nép és a feudális nagybirtok ellentéte; de még nem érte el azt a fokot, ahol a középponti társadalmi ellentét burzsoázia és proletariátus osztályellentéte.

Ennek a különleges átmenetnek volt végsö soron kifejezöje Ady lírája. Nem egyedül arról van itt szó, hogy a polgári-demokratikus forradalmat Magyarországon a burzsoázia ellen kellett volna elökészíteni. Ezt így kellett a cári Oroszországban is. A társadalmi ellentéteknek ez a bonyolódása Oroszországban alapjában véve még jobban „tisztázta" a helyzetet, mert a „nép" — a munkásság és a parasztság — és a nagybirtokosok és tökések ellentéte, tehát egy nagy, általános, átfogó ellentét lett ez orosz társadalom középponti ellentétévé. Hogy az orosz polgári-demokratikus forradalmat csak munkásvezetéssel és csak a burzsoázia ellen lehetett megvívni, nem zavarta meg a társadalmi harcok egységes felfogásának és áttekintésének lehetöségét egy központi osztályellentét szemszögéböl és így irodalmilag nem arra vezetett, hogy a nagy realista regény szerepét átvegye a líra, hanem arra, hogy a polgári regény szerepét — Gorkijval — átvegye a nagy szocialista, realista regény.

Magyarországon azonban nemcsak erröl volt szó.

Hogy a feudális maradványok elleni harcot nálunk is együtt kellett volna vívni az ellenforradalmivá váló burzsoázia elleni harccal, ez alapjában véve, Magyarországon is „tisztázhatta" volna azt a kérdést, hogy kik állanak szemben kikkel, hogy mi a középponti társadalmi ellentét, ha ezt a tisztázódást — munkásság és parasztság — nagybirtokosok és burzsoázia szembenállását — nem keresztezte volna az Ausztriához való viszony, a magyar függetlenség problémája, mely még tovább bonyoló-

dott az elnyomott nemzetiségekhez való viszony kérdéseivel.

A dualizmussal még a félfeudális nagybirtokosok egy része, még az ipari burzsoázia egy része is elégedetlen volt. A „történelmi" Magyarországért, a nemzetiségi elnyomás fenntartásáért még a parasztság és az ipari munkásság egy részét is mozgósítani lehetett: ezért úgy látszott, hogy a társadalmi ellentétek nem forognak egyetlen tengely körül, nem redukálhatók a fő-osztályok szembenállására. A társadalmi ellentétek egységes képét ezért nem tudta megrajzolni a háború előtti magyar polgári regény. Nálunk még inkább, mint Oroszországban, csak szocialista realizmussal lehetett volna ábrázolni a társadalmi ellentétek egész képét, éppen azért, mert az egymást keresztező, össze-vissza bonyolódott kérdések tömkelegében csak a munkásosztály mutathatta volna meg a kivezető utat. De a munkásosztály akkor még nem tudta megmutatni.

Ezért öltöttek a háború előtti Magyarországon a társadalmi ellentétek, a forradalmi átmenet objektív kérdései, az osztályviszonyok objektív bonyolultsága szubjektív alakot: nem volt, aki kivezető utat mutasson, nem volt, aki megmutassa, hogy a társadalmi harcoknak mi a tengelye, nem volt, aki az ellentétek bonyolultságában eltévedőket a helyes útra vigye, a magyar nép árva volt és magára volt hagyva. A líra azért lett Adyval reprezentatív magyar müfajjá a háború előtti Magyarországon, mert csak ő tudta megszólaltatni a magyar társadalom ellentéteit meztelenül és közvetlenül, anélkül, hogy feloldotta volna őket és mert a lírai magatartásban, mely az Én-en, a szubjektumon keresztül nézi a világot, tükröződhetett legadekváltabban a forradalomnak az a főkérdése, hogy szubjektív erői gyengék és készületlenek. Ady lírájának befelérfordulásában és ellentéteinek feloldatlanságában tehát egyaránt a magyar valóság problémái tükröződtek.

Persze az, hogy a líra volt a reprezentatív magyar műfaj: nem erény, hanem szükség, nem erő, hanem gyengeség jele volt. És ennek magában a lírában, Ady költészetében is ki kellett fejeződnie. Ady szimbolizmusában jut kifejezésre Ady költészetének ereje is, gyengéje is.

Ady lírája éppen szimbolizálása révén lett nagy, patétikus, forradalmi lírává, egy nagy történelmi fordulópont költészetévé. Éppen szimbolizmusával érte el azt, hogy tekintetét nem a kis, hanem a nagy dolgokra tudta függeszteni, hogy a valóság felületi bajaitól, az egyes dolgok külsőlegességétől és színlegességétől elfordulva, a mélybe tudott hatolni és a magasba tudott törni: érzékeltetni tudta, hogy nem részletekről, hanem az egészről van szó. Szimbolizmusa a forradalmi általánosítás eszköze volt. Ennyiben volt ez a szimbolizmus: realizmus, az akkori Magyarország akkori fő történelmi problémáinak lírai tükrözödése.

A demokratikus forradalom elökészítésének idején, 1905-től 1918-ig, Ady szimbolizmusának ugyanaz volt a szerepe, mint Petőfi realista lírájának 1848 előtt: az egész életet felölelő költészettel beköszönteni a küszöbön álló forradalmi változásokat, érzékeltetni, hogy valami készül, forradalmasítani a lelkeket, kiragadni őket a mindennapok sablónos megszokottságából.

De ez a nagy és széles forradalmi költészet tükrözte a kapitalista rothadást is. A forradalmi valóság lírai megszólaltatásához csak azért volt szimbolizmusra szükség, hogy a kapitalista rothadás kiváltotta kiábrándultságot, hitetlenséget össze lehessen egyeztetni a forradalmi változások hirdetésével. Ady szimbolizmusa tehát: eltávolodás is a realizmustól. A valóság helyettesítése mitológikus szimbolumokkal arra kellett, hogy ne kelljen nevén nevezni a rothadást, hogy ne kelljen a maguk igazi valójá-

ban megrajzolni a forradalom ellen működő társadalmi eröket.

Ady tudta, hogy a polgári-demokratikus átalakulás táborának régi, szinte természetes egységét az osztálydifferenciálódás megbontotta, szimbolizmusa ki is mondja, de nem egyenesen, hanem csak sejtetve, szinte elhallgatva mondja ki ennek az egységnek a megbomlását. Ady a polgári-demokratikus forradalom elökészítésének idejét a kapitalista társadalom imperialista szakaszában élte át: heroikus illúziói a demokráciát illetően már nem lehettek, e polgári-demokratikus forradalmat — nem proletár osztályalapon — heroikus illúziók nélkül hirdetni nem lehet.

Ady szimbolizmusa arra való volt, hogy e heroikus illúziókat beleágyazhassa a dezillúzióba. Ezért mitologizálódik költészetében a forradalom is, a rekció is.

Ady lírája éppen ezért *egyszeri* jelenség a magyar költészetben. Egy konkrét történelmi helyzet szülötte, nem lehet megismételni, nem lehet folytatni. A polgári-demokratikus forradalom heroikus illúzióit az antikapitalista dezillúzió érzelmeivel csak addig lehetett összeegyeztetni, amíg a forradalom nem vált valósággá.

Az 1918-as és 1919-es forradalmak után a heroikus illúziók a levegöben lógtak, az antiburzsoá dezillúzióból proletárellenesség lett. A két forradalom kirántotta a társadalmi talajt a szimbolizmus lába alól. A történelem, mely igazi mivoltában, harcoló osztályok valóságos cselekvésének képében jelentkezett, maga rántotta le a leplet saját „titkairól": a rémek és szörnyetegek, a költöi mitológia jó és rossz kísértetei igazi mivoltukban szólaltak meg. És ehhez a forradalmi és ellenforradalmi valósághoz képest a szimbolista líra mitológikus lényei halovánnyá és vérszegénnyé lettek. A magyar proletárság valóságos forradalmi nagyságáról a „Jövendö

fehérei" elnevezés már nem mondott semmit, még kevesebbet mondott gyengéiről. Szegedhez, Orgoványhoz, Siófokhoz képest a „magyar Ugar" szimbólumai elszíntelenedtek.

Nem véletlen, hogy a forradalmak utáni magyar líra nem ott folytatta, ahol Ady elhagyta. Illyés Gyuláék költészete realista költészet: ők már nevén nevezik a valóságot. De az ő realista lírájuk nem is nagy líra, abban az értelemben, ahogyan Adyé az: a nagy történelmi fordulópontok problémáit és heroikus érzelmeit kifejező költészet. Realizmusuk: a forradalom utáni kijózanodás realizmusa, azért fordultak el a szimbolizmustól, mert nem tudtak oly szenvedélyesen gyűlölni, mint Ady, nem tudták olyan hévvel vágyni és akarni a forradalmat, mint ő. Lírájuk „népiesebb" volt Ady lírájánál, de ez a népiesség nem a forradalom népiessége volt, inkább csak a kisemmizett parasztságé, mint az egész forradalmi magyar népé. Realistább és népiesebb ez a líra Adyénál, de szürkébb és korlátoltabb is. Az Ady utáni líra elfordult a szimbolizmustól, mert nem tudott hősöket látni az elnyomottakban és szörnyetegeket az elnyomókban. Ezért ez a realizmus és ez a népiesség: visszaesés Ady kevésbbé realista, kevésbbé népies költészetéhez képest.

Népi költő-e Ady a szónak abban a tág értelmében, hogy a nép életét tükrözi, a nép vágyait és törekvéseit szólaltatja meg költészete? Népi költő-e abban az értelemben, hogy világosan, az igazság egyszerűségével fejezte ki azt, amit az ő szájával mondott a magyar nép?

Ady versei közkézen forognak, összegyűjtött verseit — halála után — kétszázezren vásárolták meg, széles néptömegek ismerik, szeretik költészetét. De hatása és elterjedése nem egyértelmű és nem mindig felel meg költészete igazi tartalmának. Nem mindenki szereti ugyanazt Adyban: költészetének különböző területei és oldalai népszerűek a külön-

bözö néprétegekben, népszerüségének társadalmi okai mások voltak 1919 után, mint 1918 elött. Maga a nép — a nép különböző rétegei — végzik el a spontán kiválogatást Ady lirájából. Nem véletlen, hogy nemzeti és forradalmi költészete hatolt be legmélyebben a munkásságba, hogy lirájának ez a területe lett leginkább népszerüvé az alsó osztályokban. Ady költészete ellentmondásos egység, de a nép spontánul felbontja ezt az egységet, hogy ne ellentmondásaiban, hanem egyszerü és közvetlen igazságaiban értse és szeresse Adyt. A nép spontán és naiv realizmusa Ady szimbolizmusából úgyszólván kivonja, kiszüri a realizmust. Az ellenforradalmi intelligencia ellenkező módon járt el. Ady realizmusból a szimbolizmust szürte le, hogy Ady igazi forradalmiságát ilymódon puszta „mítosszá", puszta fantáziává hamisíthassa és ezzel a meghamisított Adyval igazolhassa a maga talmi „forradalmiságát".

Mi hat ránk ma Adyból? Hatnak ránk forradalmi versei, hat ránk költészetének nagy változásokat hirdető és sejtető szándéka, a történelmi fordulópont levegöjét lehellö szenvedélyessége és intenzitása. Hat ránk mindaz, ami elöremutat benne: a vágy az élet gazdagságára és teljességére.

De nemcsak ez.

Dekadenciájában is van, ami meg tud ejteni és csábítani tud: Ady visszhangot ver azzal is, hogy kifejezi az embert, aki nem tud állandóan az ellenséges valóság megváltoztatásának színvonalán élni, aki csak vágyódni tud az igazi jövöre, de e vágyával leplezi beletörödését. És Ady e kétféle hatását el kell, hogy válasszuk egymástól. Adyt el kell fogadni úgy, ahogy van, a maga egészében, de meg kell különböztetni benne a mulandót a maradandótól.

Ady népiességét és népszerüségét nem lehet megítélni a mai nap, az utolsó húsz év tapasztalataiból. Az ö költészete kristály, melynek sugártörése

változik aszerint, hogy éjjel van-e, vagy nappal, alulról vagy felülről esik-e rá a fény, hogy valamennyi oldala vagy csak egyes lapjai verik-e vissza a valóság sugarait. Igazi nagy költészet nemcsak képe a világnak, hanem maga is tükör, amiben a világ felismerheti önmagát. És minél szebb, szabadabb, emberibb lesz a világ, annál többet fog felismerni önmagából Ady költészetében.

III. A HARC ADYÉRT

Ady felléptekor a magyar irodalomban szinte azonnal szenvedélyes harc indult meg körülötte. Nemcsak esztétikai harc volt ez, hanem késhegyig menő politikai küzdelem, melynek résztvevői nem is titkolták, hogy többről van benne szó, mint irodalmi irányzatok összecsapásáról. Ady lírája a magyar valóságnak olyannyira elevenére tapintott, oly tudatosan kibontott harci zászló volt, hogy a politikai és irodalmi reakció még ha akart volna, se elégedhetett volna meg Ady költészetének pusztán esztétikai elvetésével. Berzeviczy, Beöthy Zsolt, Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc harca Ady ellen a félfeudális magyar reakció harca volt a demokratikus forradalom költője és költészete ellen. Még Tisza István is beavatkozott e harcba. 1912 őszén Rusticus álnéven cikket írt Adyról a Magyar Figyelőbe: „Ady állítólagos költészete a lelki anarchiának kínos takarója — írta Tisza —, a pöffeszkedő parnevü üres feltünéshajhászása, mely joggal számít a félmüvelt tömeg ízléstelenségére."

Az első világháború előtti Magyarországon az Ady körül folyó harc frontjai tiszták és világosak voltak. Tulajdonképpen nem volt akkor „Ady-probléma", mert mindenki természetesnek vette, hogy Ady a polgári demokratikus átalakulás táborához tartozik, a konzervatív reakció irodalmi képviselői

pedig kitaszítják és megátkozzák. „Ady-probléma" csak a forradalmak utáni Magyarországon merült fel. Megindult Ady „újjáértékelése". Ez az Ady-revízió három irányban folyt. Az ellenforradalom számos tekintélyes ideológusa — Szekfű Gyulával, Makkai Sándor püspökkel az élén — felfedezte Adyban a nemzeti költőt, aki egy „hanyatló korban" szinte egyedül látta meg a nagy nemzeti betegségeket és egyedül látta előre az összeomlást. A háború előtti években a konzervatív irodalomtörténészek közül Horváth János volt az egyedüli, aki Adyt legalább megérteni próbálta — és őt is majdnem megkövezték érte. A forradalmak után a konzervatívok között is alig akad már, aki ne ítélné el az Ady elleni régi hajszát.

Ugyanakkor az intelligenciának „népi" irányzata — Szabó Dezső, Féja Géza, Németh László — felfedezte a réseket és szakadékokat a forradalom előtt egységesnek látszó Ady-táborban, kiásta Ady és a Nyugat közti ellentéteket, újjáértékelte Ady és a polgári demokratikus átalakulás táborának viszonyát.

És végül: régi tábora is „újjáértékelte" Adyt. Kosztolányi Dezső nyíltan, Babits Mihály diplomatikusan vonta meg a határvonalat a Nyugat irodalma és Ady költészete között, a „tiszta" költészet és Ady forradalmi lírája között.

Ady értékelésének e gyökeres megváltozásában a forradalmak előtti és a forradalmak utáni Magyarország társadalmi és szellemi viszonyainak mélyreható megváltozása tükröződött. A harc Ady költészete ellen a háború előtt a „népiesség" jelszavával folyt, a forradalmak után pedig Ady lett az új „népiesség" zászlajává. A 18-as és 19-es forradalmak veresége után a magyar reakció megtagadta a polgári haladás legszerényebb formáját is, megátkozta még a háború előtti vérszegény és a nagybirtok érdekeit híven kiszolgáló „liberalizmust" is, mert

benne látta annak a fejlődésnek a kiindulópontját, mely a forradalmakhoz vezetett. A háború előtti uralmi rendszerben azt hibáztatta, hogy nem tudta megakadályozni a néptömegek forradalmasodását, hogy nem tudta őket magához kapcsolni, hogy bekötött szemmel, üres optimizmussal rohant bele a katasztrófába.

Ez az anti-liberális, kiábrándulással teli hangulat volt a híd Ady reakciós „megértéséhez". Az ellenforradalom ideológusai Ady nemzeti pesszimizmusában bizonyságot láttak arra, hogy a 67-es korszak valóban a „hanyatlás korszaka" volt. Az ellenforradalom konzervatív szárnya is tudta, hogy nem lehet ott folytatni, ahol Tisza István abbahagyta. A forradalmak utáni reakciónak is népi támasz kellett, a történelmi és irodalmi multat is ennek a szükségletének szempontjából értékelte újjá. Akiknek túlsok volt már a legszerényebb polgári haladás is, azok kijátszották ellene Adyt, akinek túlságosan kevés volt a leggyorsabb polgári haladás is.

Hogy ez a „közeledés" Adyhoz, belsőleg milyen hazug és képmutató volt, kitünik abból, hogy Ady egész költészetéből csak pesszimista magyarságverseit, sötét jóslatait fogadták el, de elvetették egész forradalmi líráját, „erkölcsi" okokból visszautasították egész szerelmi költészetét, értetlenül és idegenkedve nézték egész élet-halál-isten költészetét.

A „népies" irányzat számbaveszi Ady egész költészetét és büszke rá, hogy tulajdonképpen ő fedezte fel az „igazi" Adyt. A forradalmak veresége után fellépő „népi" irányzat Adyból társadalmi és politikai zászlót csinált, a „Sarlósoktól" kezdve a Bartha Miklós-társaságig Ady költészete minduntalan „mozgalmi" programmá vált. Voltak, akik ezt jóhiszemüen csinálták és akik számára Ady költészete helyettesítette a magyar társadalom és politika kérdéseiben hiányzó tisztánlátást és határozottságot. De a „népiesek" legtöbb hangadó eleme elvvé

emelte ezt a zavarosságot. Ami Adynál szükség volt, abból ők erényt csináltak.

Adyt megérteni annyi, mint mitologizáló szimbolizmusa mögé látni, felkutatni valóságos társadalmi és történelmi alapjait, lefordítani a népi valóság nyelvére, *meglátni Ady történelmi helyzetében* a tragikus ellentmondásokat, melyek öt erre a nagyszerű, de mégis vergődve tapogatódzó jelbeszédre kényszerítették.

De az ellenforradalom talajából sarjadt népiesség mindennek a megfordítottját cselekedte.

Ady mitológiáját nem fejti meg, hanem még tovább mitologizálja. Földessy Gyulától Németh Lászlóig általános ez a tendencia: Ady költészetének velejét nem abból a valóságból akarják megismerni, amire mitológiájával rámutat, hanem magát a mitológiát idealizálják. Ady mitológiája mögött is az igazi népforradalom vágya rejtőzött, Németh Lászlóék „forradalmisága" is csak mitológia volt. Féja Géza például nem is titkolta, hogy miről van szó. Ő Adyt a XVI. század magyar református prédikátorai leszármazottjának tartja, de Dávid Ferenc és Bornemissza Péter nagy érdeme — Féja szerint — az, hogy bennük Dózsa György parasztforradalma „szellemi mozgalommá érett".

Ady eszmei gyökérzete valóban visszanyúlik a magyar reformáció korába, ennek a nagy népmozgalommak a talajába, *de a magyar prédikátorok érdeme* nem az volt, hogy Dózsát „megszelidítették". És Ady nem e megszelidítés értelmében leszármazottja Dávid Ferencnek, Bornemissza Péternek. Ady szimbolizmusának misztifikálása arra való volt, hogy a népforradalmat, amit Ady minden porcikájával vallott, „szellemi mozgalommá" lehessen szelidíteni.

Egyrészt misztifikálták Adyt és így meghamisították lírájának realista magvát és szándékát, más-

részt elparasztosították népiességét és így meghamisították benne a leglényegesebbet, hogy a városi néphez, a szocialista munkásséghoz közeledve lett népiessége konkréttá és harcossá, mely felölelte az egész magyar népet. Ady misztifikálása szellemi kifejezője és kísérője azoknak a törekvéseknek, melyek az utolsó két évtizedben, de különösen a „konszolidációs" korszak összeomlása óta mindig újra felütötték a fejüket és melyek Magyarország sorsát az intelligencia és a parasztság utópikus szövetségére akarták építeni.

Ady misztifikálására elrettentő példa, hogy „fajta-reprezentáló" költészetét megtették a „népies" fajelmélet előfutárjának.

Ady költészetében és gondolkodásában a magyar faji érzelemnek tagadhatatlanul jelentős szerepe volt. És bizonyos, hogy a „faj" nála nem egyszerűen a nemzetet jelentette. A „svábokból jött magyarokkal" szemben a maga ősi magyarságára hivatkozott. Tass Péter a „héber betüs" falaknak is faltörő kosa volt. De ebben a „faji"-álláspontban — ha mitologizálva is — Ady plebejus álláspontja rejtőzött: a magyar urak, a „rabló szerencsés ritterek" iránti gyülölete, különleges vonzalma a magyar nép ősi, történelmi rétegeihez, a parasztsághoz, de különösen a néppel tartó, az uralkodó rendszerrel szembeszálló, nem az aszfalton, hanem a néphez közel és kultúrán nevelkedett intelligenciához. „Fajtámbeli véremnek" Bölöni Györgyöt hívta, és a Kincs Gyula-, Bányai Elemér-féle típusokat tekintette igazán magával egyvágású embereknek.

Persze, Ady „faji" álláspontjában jó adag utópizmus rejlett: a Bölöni Györgyök és Kincs Gyulák csak mint egyének képviselték a néppel tartó „kisurak" hagyományait, a réteg maga bele-züllött vagy a dzsentribe vagy a kulákságba. De Ady faji ér-

zelme sohasem volt aggresszív, soviniszta, antiszemita mítosz. Ő írta a nagyszerű sorokat a „bélyeges seregről“:

Örök bolygók, örök riasztgatók,
Idők kovászai, megyek én is veletek
Bélyegesen, csillagosan.

Adynál a faj fogalma nem arra szolgált, hogy a magyar nép, a haladás táborát bomlassza fel vele jött-ment „asszimiláltakra“ és „törzsökösökre“. Ő — az ősi magyar sarj — írta:

Kitárul a felé karom,
Kit magyarrá tett értelem
Parancs, sors, szándék, alkalom.

Persze Ady „faji“ érzelme is ellentmondásos érzelem volt. Hol az úrgyűlölet mitologizálása, hol pedig a magyar uralkodóosztályok és a magyar nép tehetetlensége fölött érzett kétségbeesésé. 1917-ben írt „Korrobori“ című cikkében jut ez legjobban kifejezésre. Arról írt itt, hogy a magyarság egyetlen mentsége: keveredni a zsidókkal és új fajt létrehozni. Más út nincs, mert Magyarország „az erejüket kiélt uralkodó-osztályok, felszabadulásra későn hozott nyomorult parasztság, senyvedő, mert haszontalan fajtákkal összevéresedett polgárok“ országa. Látnivaló ebből, hogy Adynál a végső kétségbeesés okozza, hogy az uralkodó-osztályok reakciós tulajdonságai, a magyar nép harcainak és erőfeszítéseinek sikertelensége „faji“ tulajdonságokká merevednek: a reakció uralma alatt pusztuló nép történelmi helyzete így mitologizálódik „végzetté“, a „fajta“ tulajdonságaiban gyökerező sorssá. De csak az látja Ady népiességének lényegét ebben a mitológiában, aki reakciós politikai programmá akarja hamisítani költészetét.

A Nyugat írói viszolyogva szemlélték ezt a müveletet, mellyel Adyt „faji" prófétává, sámánná és vátesszé dagályosítják, hovatovább megfeledkezve arról, hogy Ady elsősorban művész volt, költő, lírikus — és pedig a legnagyobbak közül való. El kell ismerni, hogy ebben a művészi tiltakozásban Ady meghamisítása ellen sok volt az igazság. A nyugatosok persze Adyt a „tiszta" művészet számára követelik vissza. (Vagy — mint Kosztolányi — kiközösítik a tiszta művészetből.) Hogy Ady költészete tele van harciassággal, hogy nagy népmozgalmak kísérő-jelensége volt, nem látják és nem akarják látni.

De Ady esztétizáló felfogásánál semmivel sem jobb Ady felnagyítása nemzeti „prófétává".

Ady költészetének egyik legmélyebb motívuma: a „fajtareprezentálás", a magyar dolgozó nép felszabadulási harcának gyengéiből, az egész magyar történelmi helyzet akkori kiúttalanságából, a magyar társadalom betegségeiből származott. Ha azt, amit egy korban tenni kellene, egyedül költők tudják kifejezni, akkor ez nem azt jelenti, hogy a költészet politikai programmá válik, hogy ő mutatja az utat a cselekvésre, hanem azt, hogy a cselekvés szükségessége csak mint költészet tud alakot ölteni. Akik Ady költészetéből politikai és társadalmi „programot" csinálnak, voltaképpen a jelenben is költészetté akarják változtatni a cselekvést, meg akarják gátolni, hogy a magyar nép levonja két és fél, válságokkal teli évtized igazi tanulságait.

Ady költészete és költészetének visszhangja a magyar népnek segítségére lehet e tanulságok levonásában. Nem véletlen, hogy az Ady körül folyó harcban három évtized óta a népiesség kérdése áll a homloktérben.

A harc Ady ellen a „népies-nemzeti" irodalom jelszavaival kezdődött. A népies-nemzeti irány azt jelentette a magyar irodalomban, amit 1867 jelentett

a magyar politikában és a társadalomban. Arany és Petőfi népi költészete az 1848-as forradalom irodalmi bevezetője volt: hogy ez a költészet mégis az 1867 utáni reakciós irodalom esztétikai cégérévé válhatott, annak az a magyarázata, hogy a forradalom vezető rétege 1848-ban ugyanaz a „történelmi osztály" volt, amely később megkötötte a Habsburgokkal a kiegyezést.

Ez az irodalmi irány nem volt népies, mert úrnak és parasztnak a jobbágyfelszabadítással állítólag örökre biztosított „nemzeti egységéből" indult ki, de „népies" volt annyiban, amennyiben a vidéki élet szemszögéből nézte a világot. Ez az irányzat nem volt nemzeti, mert a nemzeti élet új területeit, a városi, a polgári élet új problémáit nem ölelte fel, de „nemzetinek" nevezhette magát, mert a vezető nemzeti osztály a nagybirtokosság volt, nem a városi polgárság, hanem ő képviselte a nemzeti történelem folytonosságát.

Hogy az 1867 utáni félfeudális Magyarország hivatalos irodalma monopolizálhatta a nemzeti és népies irányzatot, az a magyarországi fejlődés ama sajátosságában lelt magyarázatát, hogy a magyar polgárság sosem volt szövetségese a népnek és sosem volt vezető nemzeti osztály.

A reformkorszak és a 48-as forradalom népiességének kisajátítását megkönnyítette Arany János népiességének szerepváltása 1848 előtt és 1867 után. Arany János eleven híd volt a feudalizmusellenes parasztí népiesség és az úri nemzetbe emelkedés, a nép „befogadásának" ál-népiessége között. Az ő költészete szentesítette a forradalmi és a reakciós „népiesség" közötti nagy szakadék 1867 utáni betemetését.

A hivatalos „népies-nemzeti" irányzattal szemben szinte rögtön 1867 után fellép egy irodalmi ellenzék. A népies nemzeti irodalom üres optimizmusával szemben Vajda János és Zilahy Károly,

Justh Zsigmond és Tolnai Lajos, Reviczky Gyula és Komjáthy Jenö a pesszimizmus, elkeseredés és kiábrándulás hangját üti meg. Két forrásból táplálkozott ez az ellenzék: a városi élet új problémáiból és a 67-es kompromisszummal és társadalmi következményeivel való szembeszállásból.

De a három költö — Vajda, Reviczky, Komjáthy — közül egyedül Vajda János az, akinek keserüségében és lázadozásában nemcsak az új városi élet elvonttá váló emberi viszonylatai szólalnak meg, a kapitalista társadalommal beköszöntö modern magányosság, hanem az egész 67-es Magyarország társadalmi rendjével szemben való ellenzékiség is. Vajda — bár élesen bírálta a 48-as forradalom politikáját és szembeszállt Kossuth emigrációs terveivel — költöi értelemben 48-as volt, mert az átélt nagy nemzeti forradalomból merítette az eleven élményanyagot, amivel a 67-es korszak törpeségével szembefordulhatott. Reviczky és Komjáthy úgyszólván történelmi vacuumban éltek: ök már beleszülettek a 67-es Magyarország társadalmába, ez volt természetes környezetük, a 900-as évekkel kezdödö nagy nemzeti válság szele még nem érintette öket. Ezért nincs megfogható tartalma pesszimizmusuknak. Jelezték, hogy valami baj van, de hogy mi a baj, nem tudták megmondani.

Vajda János 48-ból jött, ö még nem esett bele ebbe a vacuumba, az ö egyedüllétében, pesszimizmusában megfogható társadalmi tartalom van: a modern polgári magányosság problémáin keresztül a nép kisemmizettsége szólal meg benne. Az Arany—Gyulai képviselte irodalmi irányt ö nemcsak azon az alapon támadta, hogy a népies és nemzeti hagyományokkal az újat, a modernt, a városit kell szembeállítani, hanem azon az alapon is — és föleg ezen az alapon —, hogy a talmi népiesség helyére az igazi juthasson. De Vajda költészetében a mindinkább elhalványuló 1848 volt a népi és törté-

nelmi alap. Ez a magyarázata annak, hogy népiességre törekvő ellenzékisége nem tudott a jelen népi törekvéseire támaszkodva a fejlődés igazi hatóerejévé válni és a visszhangtalan, mogorva meghasonlottság költészete lett. Költészetének népi elemeit így háttérbe szorították a modern városi ember magányosság-érzelmei, lírájának e második eleme.

Nem véletlen, hogy Ady Vajda Jánoshoz kapcsolódik, „lelke atyjának" hívja, „szent elődjének", „nagy rokonának". A modern városi költő „bús egyedüliséget" kifejező költészetének ősét kereste benne, aki mégis népi, történelmi talajon áll. Ady őseit kutatva, átugorja a közte és a Vajda János közti egész irodalmat. És ez a visszanyúlás Vajda Jánoshoz egyben állásfoglalás is volt azzal az egész városi irodalommal szemben, mely — akár magának a polgárságnak az irodalma volt (mint a „Hét"-é, Bródy Sándoré, Molnár Ferencé stb.), akár a polgári intelligencia irodalma (mint a Nyugaté) — korlátoltan városi irodalom volt és az uralkodó irodalmi reakcióval szemben csak arra tudott hivatkozni, hogy a városi élet bonyolult problémáit tükröző irodalomnak is kell, hogy létjogosultsága legyen.

A konzervatív és vidékies népiesség és a városi „l'art pour l'art" — modernség békés egymásmellettisége volt a Nyugat esztétikájának ideálja. Ignotus csak irodalmi toleranciát kívánt a hivatalos irodalomtól. Az ő egész polémiája a népies-nemzeti irányzat ellen, a „perzekutor-esztétika" ellen, azt akarta bizonyítani, hogy minden művészet, amely új és egyéni mondanivalót eredeti módon szólaltat meg, eleve „nemzeti" művészet, eo ipso a közösséget és a tipikusat fejezi ki.

Ignotusék esztétikai formalizmusa mögött a harc elől való kitérés kísérlete rejtőzött. A „nemzeti" mérték alkalmazását az irodalomra — amit a reakció követelt — Ignotusék esztétikája azzal uta-

sította vissza, hogy csak álproblémáról van szó. A népiesség kérdésében a Nyugat — ellenkező előjellel — ugyanazt vallotta, mint a konzervatív reakció: „a népies az átlagosnál szükebb fejlődési fokot jelent, de egészen bizonyos-e, hogy ha már szükebb és alantasabb, viszont konzervativizmusában a nemzeti s a faji sajátosság és különbség konzerválója?" (Ignotus: Hazafiság és irodalom. Kísérletek, Nyugat kiadás 1910.)

Ady esztétikája és e között az esztétika között mérhetetlen különbség volt. Hiszen Ignotus elmélete szerint Ady levelekben, cikkekben és versekben állandóan ismétlődő kijelentéseinek, hogy ő a fajtáját reprezentálja, hogy ő az igazi magyar, hogy a magyar népi és nemzeti sors öbenne szólal meg, nem lett volna semmi értelmük. De Ady esztétikája nem l'art pour l'art esztétika volt, ő az irodalommal szemben szintén nemzeti és népi követelményeket támasztott, ő nem toleranciát kért a reakciótól, hanem le akarta leplezni ál-népiességét és helyébe más népiességet akart állítani.

A magyar történelmi és társadalmi fejlődés sajátosságaiból ered, hogy nálunk a „népiesség"-nek különleges jelentése van. Az orosz „narodnoszty" mást jelent, mint a magyar „népiesség". A népies irodalom a fogalom orosz tartalma szerint azt a követelményt jelenti, hogy az irodalomnak a népélet központi kérdéseit kell kifejeznie, tehát a valóságot kell tükröznie világosan és egyszerűen, vagyis nem a szellemi élet kiváltságosai, hanem a nép számára.

Az orosz népiességnek nincs egyoldalúan vidéki, paraszti, hagyományvédő, konzervatív jelentése.

A magyar fogalomnak pedig éppen ilyen paraszti, vidéki, hagyományvédő tartalmat adott a történelmi fejlődés. Az egész magyar szellemi élet fejlődésén — a XIX. század elejétől kezdve — végig-

vonuló polgárosulás és népiesség ellentéte. A polgárosodás képviselői a nagyobb antifeudális következetességet azzal vásárolták meg, hogy elfordultak a népitől — mint például Kazinczy és a fiatal Kölcsey. A népiesség képviselői pedig vagy a patriarkális „népiességet" képviselték, vagy kénytelen-kelletlen engedményeket tettek a konzervatív polgárellenességnek — mint pl. sokszor Csokonai is.

Az új népiességet csak a magyar társadalmi fejlődés okozta valóságos ellentétek leküzdése árán lehetett megteremteni. A magyar társadalmi és irodalmi fejlődésnek ama sajátossága következtében, hogy a népiesség vidéki és konzervatív jellegű volt, az átfogó és forradalmi új népiességet csak a konzervatív népiességnek, a „parasztiádáknak" való elszánt hátatfordítással, tehát csak a városi költészet kerülő útján lehetett megteremteni. *És a városi* költészetnek magának is népiessé kellett válnia, tehát burzsoá-ellenessé, túl kellett mennie a városias egyoldalúságon, polgári és intellektuell korlátoltságán.

Vajda János lírája meghiúsult kísérlet volt erre. De ami Vajdánál csak tragikusan meghiúsult kísérlet volt —, a városi élet problémáiból kiinduló ellenzékiséget összekapcsolni az egész 67-es rendszer, a kapitalista fejlődést kiszolgáló oligarchikus uralom elleni ellenzékiséggel, a városi és a történelmi elemek egységéből kialakítani egy új népiességet, — az Adynál, ha nem is ellentmondások nélkül, megvalósult. Persze ő sem oldhatta meg véglegesen ezt az irodalmi és stílusellentmondást, mely végső soron a magyar társadalmi fejlődés százéves „rendellenességében" gyökeredzett.

Ady lírájában a magyar irodalmi fejlődés ősi ellentétei kiéleződnek és egyben feloldódnak. A városi magányosságban, az idegen világban magáramaradó költő visszadöbben a néptől való elszakadás

szélén és éppen ezért nagyobb hevességgel, szinte lázasan éli át a népi sors problémáit, mint azok, akik túlközel maradva a néphez, nem tudták kellő távolságból áttekinteni és átélni a tömegek — a városi és falusi tömegek — forradalmi törekvéseit. Mert a népiesség nem egyedül a nép életének hű tükrözéséből, nem egyedül a nép történelmi törekvéseinek megszólaltatásából áll, hanem a kettőből együtt. Ady népiessége nem tudta a népiesség két elemét szerves egységgé olvasztani, az ő lírájában a nép jelen élete és jövő céljai közötti ür népi „sorssá" mitologizálódik.

Ezért Ady költészetének népiessége nem lehet olyan természetes, tiszta és világos, mint Petőfié, hanem a tartalom és a forma ellentétei között vergődő népiesség, mely a valóságos népélettel alig tud mit kezdeni, de alámerül a népi „sorsba". Ez az oka annak, hogy Ady lírája — a maga egészében — sohse válhat oly népszerűvé, mint Petőfié, akinek költészetében a nép nemcsak törekvéseinek igazságára ismert rá, hanem a maga hangjára is.

Csokonai, Petőfi, Vajda János, Ady: ez a magyar népies líra igazi fejlődésvonala az utolsó száz évben. De e sorból Petőfi az egyetlen, akinek népiessége nem problematikus. A sor elején Csokonai, a sor végén Ady népiessége hajlik el, az egyiké a vidékies konzervativizmus, a másiké a városi intellektuális arisztokratizmus felé. Mindkét elhajlás a kapitalista fejlődés ellentmondásaival való szembefordulásból, az ebből eredő magányosságból származik. Csokonai: Rousseau híve, a francia forradalmi kispolgárság, a jakobinusok filozófusáé és éppen plebejus érzelmei, a néphez való közelsége miatt cövekelődik meg a magyar vidéken és lesz a polgárosítást elömozdító, de a néptől eltávolodó nyelvújítás ellenfelévé. Ez keveri Rousseau hívét a francia forradalom nemesi ellenségei közé. Magá-

nyossága kettős: egyedül volt a konzervatívok között és el volt szigetelve a polgári haladás híveitől.

Ady csodálja és szereti Petőfit, de nem véletlen, hogy Vajdát és Csokonait tekinti igazi őseinek és lelki rokonainak. A népiesség és a magányosság egységét keresi bennük: nemcsak népiességüket érzi rokonnak a magáéval, hanem népiességük ellentmondásait is.

A burzsoá-progresszió megalkuvásai Adyt is nem egyszer beletaszítják emberi és eszmei hűtlenségekbe, világnézeti botlásokba. Nem egyszer ösztönös vonzalommal telik meg azok iránt is, akik — félig-meddig tragikomikus alakokként — próbálják opponálni a 48 előtti reformkorszak elveinek magaslatáról a 67-es elvek felváltását a kapitalista korrupció aprópénzére. Ady vonzódott még Gyulai Pálhoz is, aki a 67-esség nevében csatázott 67 legitim következményei ellen. De Ady **mégsem** Arany János belenyugvással párosuló elégikus kiábrándulásához csatlakozott, hanem Vajda János szenvedélyes és vad ellenzékét folytatta.

Mert Ady népiessége és magyarsága nem az a „mély magyarság" volt, mely — Németh László megfogalmazásában — a kapitalizmus ellentmondásaiból táplálkozó népiességet a reakcióval párosítja össze, mely — misztifikálva — összeboronálja a reakció támogatását a reakcióból való kiábrándulással és a forradalomból való kiábrándulást a reakció iránti „belső" ellenzékiséggel és ezen az alapon szakítja szét a magyar irodalmi népiesség igazi fejlődésvonalát — Csokonait, Petőfit, Vajda Jánost Adytól —, hogy azután Adyt összeházasítsa, önkényesen és találomra, Berzsenyivel, Kemény Zsigmonddal és ráadásul — Szabó Dezsővel.

Ady népiessége burzsoá-ellenes, de nem haladás-ellenes. Azért nem az, mert Ady nem rekedt meg a városi intelligencia dekadens érzelmeiben, át-

törte ezeket a korlátokat és megtalálta az utat a városi „néphez", a munkásséghoz.

A magyar irodalmi népiesség fejlődésének ellentmondásaiban tükröződik a magyar társadalom fejlődésének az az igazsága, hogy a polgárság túl későn jött ahhoz, hogy a magyar nép igazi vezetőjévé válhatott volna.

Város és falu ellentmondását az irodalomban sem lehetett másképpen megoldani, mint a politikában: a városi és falusi nép szövetségével, modernség és történelmiség egységével. Ady lírája nagyszerű küzdelem ennek az egységnek a megteremtéséért. Az ő „modernsége" szerves folytatása a magyar nép történelmi harcainak, költészetének történelmi levegője pedig a magyar társadalom új, friss erői felé mutat.

Ady lírája nemzeti költészet a szó legmélyebb értelmében, mert felveti az új nemzeti vezetés problémáját. Ady pesszimizmusa és optimizmusa, hite és hitetlensége, forradalmi és beteg érzelmei mélyén egyaránt az a kérdés lappang: hol van a magyar nemzet új vezető osztálya? Ady népiessége — minden ellentmondásával egyetemben — azért nagy lépés előre a magyar irodalmi népiesség fejlődésében, mert kétely vagy keresés, reménykedés vagy hitetlenség formájában, de ez a kérdés hangzik ki belőle minduntalan.

Népiessége problematikus volt, nem természetes. De ebben végső soron az tükröződött, hogy Ady 1848 után újból átélte — mint problémát, mint feladatot, melynek megoldásában bízni sem igen tudott — a nép és nemzet „egyesítésének" nagy feladatát és e feladat minden nehézségét. Kereste azt az osztályt, mely, a maga céljait követve, vállalni tudja a nagy nemzeti feladatok megoldását.

És e keresése közben a munkásság felé fordult a tekintete.

Ez az odafordulás még inkább csak kérdés

volt, mint válasz. De a pillantás iránya helyes volt. Ady nem a munkásosztály költője, hanem az egész magyar népé, a szó igaz értelmében: a magyarságé. S mert a nép, a magyarság nemzeti költője volt, ezért érzi a magáénak a forradalmi magyar proletárság. A nemzet vezetésére hivatott osztályt és a nemzeti sorson kétségbeesö költöt elszakíthatatlan kötelékek füzik össze, mert a választ az Ady lírájában kínlódva és kétkedve felvetett kérdésre a magyar munkásosztály fogja megadni, kemény hittel és erös bizalommal utat mutatva az egész magyar nemzetnek.

TARTALOMJEGYZÉK

I. Ady két lelke

Oldal

1. A demokratikus forradalmár 5
2. A polgári demokrácia bírálója.. 26

II. Ady szimbolizmusa

1. Szimbolizmusának társadalmi alapja 54
2. Politikai költészete 61
3. Lírájának ellentmondásai 82
4. A magyar valóság tükre 98

III. A harc Adyért 109

Ára 5.— Ft.